

יחידת: בית חינוך ומשפחה

יחידת בגרות על פי תוכנית הלימודים החדשה של משרד החינוך
מסלול תושבע"פ
משנה"ל תשע"ב

מדריך למורה

כתבה: רעות ברוש, בשיתוף עם "לב לדעת"

אלול תשע"א

הקדמה

המדריך למורה נועד להעניק כלי עזר למורה בלמידת הכתוב ביחידה. אלו הן הצעות, סיכומים, הדגשים והזמנה לדיון בכיתה. המצופה והמבוקש הוא שכל מורה תלמד בהתאם לאופי הכיתה, ליכולת הקליטה וההפנמה, והאפשרות לקיים דיון ולהעמיק בכתוב. תפקיד המורה הוא לכוון את הלמידה בהתאם.

הזוגיות והמשפחה, הצניעות והטהרה, ועוד, אילו הם נושאים טעונים ומורכבים. המטרה היא לגעת בהם, ולתת כלים בסיסיים וראשוניים לתלמידות הבוגרות בנושאים הללו.

ציבור הלומדות והלומדים את היחידה הוא מגוון מאד מבחינת רבות. השאיפה היתה שהכל ימצאו את מקומם ביחידה, ושהכל ילמדו את הנושאים הללו על אף שבנקודות מסוימות יש המקילים יותר ויש המחמירים יותר, או שיתכן מבט שונה על הענין. המטרה היתה לעסוק במכנה המשותף והרחב של הנושאים הללו. ההנחה היא שכל מורה בכיתתה, תעמיק, תבהיר ותחדד את אותן נקודות שיראו לה כחשובים.

בהצלחה!

פרק א' - טובים השניים מן האחד

מטרות הפרק:

- א. הבנה כי נישואין והקמת בית הם שאיפת חיים לאדם ומהווים השלמה של התפתחותו הרוחנית והאישית של האדם.
- ב. הדגשת חשיבות המידות הטובות בבן הזוג, ובניית המידות האישיות לקראת חיי נישואין.
- ג. הבנת התרומה והמשמעות של החיים הזוגיים.
- ד. הכרות עם גישות שונות בשאלת ההבדלים בין גברים לנשים.
- ה. לימוד שאלות מרכזיות במצוות פריה ורבייה - משמעות המצווה, גדריה, ועוד.

הקדמה:

פרק זה הוא הפרק הארוך ביותר ביחידה והמגוון ביותר מבחינת ריבוי הנושאים בהם הוא עוסק. מטרתו המרכזית של פרק זה היא להוות הקדמה ללימוד היחידה כולה בכך שהוא פורש את המבט האידיאלי, הנשגב על חיי הנישואין. בהוראת הפרק יש לכוון לכך שהתלמידות יבינו את קדושת הנישואין ואת היותם המסגרת המשמעותית ביותר לחייו של האדם, לגילוי כוחותיו במלאותם, לעשיית רצון ה' ולהגדלת שמו בעולם.

סקירת המקורות:

א.1. מהות הקשר

1. הפרק פותח בפסוקי הבריאה מתוך מטרה לחזור אל הראשית, אל השורש, אל תיאור הפסוקים העוסקים בבריאת העולם כדרך להתחקות אחר הרצון האלוקי. קצרה היריעה מלרדת לעומקם של הפסוקים, והם גם מוכרים ונלמדים במסגרת שיעורי תורה. מטרתנו היא בעיקר לראות כי בתוך סיפור הבריאה, תיאור המפגש בין האיש לאישה תופס מקום גדול מאד, דבר המעיד על המרכזיות והמשמעות הגדולה של הקשר בין איש לאישה. ההבנה כי "לא טוב היות האדם לבדו", וכי רק החיבור בין שניהם הוא אשר מביא לידי ביטוי מלא של צלם האלוקים שבהם, והוא אשר מבטיח את קיום העולם והמשכיותו. דרך העמידה על ההבדלים בין פרק א' לפרק ב' בבראשית, ניתן לעמוד על דינאמיקה מרכזית ביחסים שבין איש לאישה: בין אחדות לשניות. שניים שנבראים כאחד (לפי חלק מהפרשנויות), נפרדים לשתי ישויות, וחוזרים ומתאחדים בנישואין, שגם בהם יש אחדות במובנים נפשיים וגם בזיווג ובהולדת הילדים, וגם מרחב ונפרדות לכל אחד מבני הזוג.

הצעתנו היא להקדיש זמן להעמקה בפסוקים ללא פרשנות, והזמנת התלמידות מתוך הקשבה עמוקה לפסוקים, להעלות מחשבות, שאלות שמתעוררות אצלן בעקבות הקריאה והמבט המחודש. בהמשך הפרק נראה כי הצירים המרכזיים שייחשפו מתוך הפסוקים- משמעות ומטרת הנישואין, ברכת הפריה והרבייה, ההבדלים בין האיש לאישה- כל אלו ילוו אותנו בהמשך הפרק וכדאי בראש כל תת פרק להזכיר את הלימוד מפסוקי בראשית כדי להראות לתלמידות את הקו המחבר בין הנושאים השונים בפרק זה.

2. הרב סולוביצ'יק הבחין בין שתי מטרות משלימות בבראשית בפרק א ובפרק ב בהקשר של בריאת האדם ומצביע בעקבות כך על שתי תכליות לנישואין:

- א. פריה ורבייה, המשכיות העולם (=הגזע, כפי שהוא מכנה זאת) (בביטוי 'זכר ונקבה' בפרק א')
- ב. צורך בחברה, בקהילה, גאולה מן הבדידות, "חווית יחד" (בביטוי 'איש ואישה' בפרק ב')

חשוב להדגיש ששתי התכליות כרוכות זו בזו, מימוש של ייעוד אחד מייעודי הנישואין אפשרי, אך לעולם יהיה חלקי. כמו כן, הדבקות של איש באשתו, ויצירת קשר עמוק וקרוב ביניהם מהווים בסיס שלתוכו ניתן להביא ילדים לעולם ולחנכם ולגדלם כראוי.

בסיום דבריו מצביע הרב סולוביצ'יק על המכנה המשותף לשתי תכליות אלו- האהבה. האהבה של בני הזוג היא הכוח המניע של הנישואין- אהבתם זה לזה, ואהבה זו מתפשטת מעבר לזוגיות עצמה- אל עבר ילדיהם המשותפים. הבאת ילד לעולם היא יצירה מופלאה שמהותה- אהבה.

3. המקור הבא, דברי הרב משה בלייכר. כאן יש להסביר שני מושגים מרכזיים- השכינה ואחדות ה', על בסיס דברי חז"ל הידועים: "זכו- שכינה ביניהם". המושג "שכינה" מבטא את גילוי האלוקות בעולם הזה. הקב"ה הוא אינסופי, קדוש ונשגב, ולאותה אינסופיות יש גם ביטויים והתגלות בעולם הזה- וגילוי זה הוא השכינה. הרב בלייכר מסביר שהחיבור בין איש לאישה הוא גילוי אלוקות. ומדוע כך הוא הדבר? להבדיל מהעולם שלנו, שמאופיין בריבוי, גיוון ופירוד, האמונה המרכזית שלנו ביחס לקב"ה היא **אמונת הייחוד**- ה' אחד ושמו אחד. האמונה שאין שיתוף

וריווי באלוקות ושיש למציאות מקור אחד, שבשורש הכל יונק את חיותו ממקור אחד.

בנישואין של אישה ואישה הופכים שניים- להיות אחד, ובכך הם מגלים את נקודת האחדות האלוקית שבעולם.

הנישואין חושפים את המימד שמעבר לפירוד הגופני הנראה לעין- שברמה הפנימית, של הנשמה שבקרבם, יכולה להיווצר אחדות ואהבה פנימית ועמוקה בין בני הזוג. השכינה, האלוקות שבעולם, היא הדבק והחיבור שבין איש לאישה.

בניגוד להבנה המקובלת לפיה השכינה מופיעה לאחר המפגש שבין בני הזוג כתוצאת המפגש. הבנתו המחודשת היא כי הופעת השכינה קודמת לקשר ומאפשרת אותו. היא סיבת המפגש ולא תוצאתו.

שאלות לדיון:

למה להתחתן?

מה גורם לבני אדם לחפש בני זוג?

במה שונה קשר של נישואין מקשרים אחרים?

א 2. מציאת בן/ בת זוג

1. לאחר שראינו כמה גדולות ועמוקות הן מטרות הנישואין, מתחדדת ההבנה כי לצורך הגשמת מטרות כה נעלות יש להתאמץ ולבחור בבן/ בת זוג שמידותיו טובות ויהיה שותף טוב וראוי להקמת בית בישראל.

כמו כן זו הזדמנות להדגיש לבנות מסר חשוב לחייהן כאן ועכשיו, עוד לפני שהן בוחרות בן זוג - בניית האישיות ותיקון המידות בשנים אלו יהוו בעתיד בסיס איתן וטוב לנישואין. ככל שאני אתאמץ כעת לעבוד ולתקן את מידותי האישיות- כך אוכל בעתיד להיות ראוי לאדם גדול יותר ולהקים בית גדול יותר. וכמו שאמרו חז"ל- (סוטה ב ע"ב) "אין מזווגין לו לאדם אישה אלא לפי מעשיו"

תת פרק זה הוא קצר ופשוט יחסית ולא צריך להקדיש זמן רב ללימודו. הלימוד טובב בעיקר סביב סיפור מציאת האישה ליצחק. זהו סיפור מפורסם שהתלמידות מכירות היטב. בפסוקים בולט המרכזיות של המידות ושל האישיות בבחירת בן/ בת זוג. בפסוקים מודגש מידותיה של רבקה כגומלת חסדים מופלגת מצעירותה, וגם על יצחק שהינו בעל שיעור קומה רוחני מופלג, דבר שרבקה הבחינה בו במבט ראשון.

נושא נוסף המצוי בפרק זה הוא משפחת המוצא של בן/ בת הזוג והשפעתה של המשפחה על עיצוב אישיותו של האדם. במקורות שבהרחבה ניתן למצוא מקורות נוספים בנושא זה, שאפשר לערוך עליו דיונים מעניינים בקרב התלמידות.

מקור שאינו קשור לסיפור בחירת רבקה הוא המקור ממסכת תענית המתאר את בנות ישראל המחוללות בכרמים, וביום זה היו קמים בתים רבים בישראל. כדאי ללמד מקור זה בקצרה ולא להתעכב עליו, עם כי ניתן להעמיק רבות בהבנתו. להלן ניתוח של המשנה ונסיון להצביע על נקודות שונות בהבנתה- ועשי כחוכמתך בכיתה ע"פ נטיית ליבך ותלמידותיך.

משנה זו מתארת אירוע יוצא דופן, בו יש חריגה מהמציאות הרגילה בה דרכו של האיש לחזר אחר אבידתו, אחר האישה. כאן הנשים הן אקטיביות, יוצאות לכרמים, מחוללות ומדברות על ליבם של הבחורים. אירוע זה מתרחש בשני מועדים בשנה - ט"ו באב ויום הכיפורים. המשותף לשני המועדים הללו הוא שהם ימים של חסד, נחמה ומחילה. מהותם של ימים אלו משתקפת הן בצבע הלבן שלובשות הבנות והן בהשאלת הבגדים זו לזו- ביטוי לחסד ונתינה ולהפלת המעמדות. כמו כן ניתן להצביע על הקשר בין המחילה לבין המחול (שניהם דורשים איזושהי קלילות, במחילה- ויתור על משקעים וכעסים וקבלת העצמי, ובמחול- מוכנות להיות קלים ולקבל את הגוף והתנועה) ועל כוח ההתפייסות ככוח משמעותי בבניית בית.

את האמירה 'בחור שא נא עיניך וראה...' ניתן להסביר כך :

השלב הראשון בחיפוש בן/ בת זוג הוא נשיאת העיניים- הגבהת המבט אל עבר מטרה עליונה, מתוך שאיפות נשגבות בבניית הבית.

כעת המשנה מתארת שלוש רמות של בחירה, זו למעלה מזו. 1. ע"פ הנוי- המראה החיצוני, 2. ע"פ המשפחה- הייחוס, 3. ע"פ המידות, יראת ה'. "אישה יראת ה' היא תתהלל", "תנו לה מפרי ידיה.."

הנוי הוא ביטוי למשיכה הגופנית, לנשיאת החן הראשונית, שיש להם מקום וערך רב אולם בנוסף אליהם יש להתבונן גם במשפחה: בסביבת הגידול, בחברה, בחינוך, ומעל הכל: "אישה יראת ה' היא תתהלל". האישיות, המידות, יראת השמיים והמעשים, תחושת ההתאמה הרוחנית- נשמתית.

זו גם הזדמנות לעמוד על התאריכים. ט"ו באב מוכר כיום כ"חג האהבה". ביטוי חיצוני לסיפוקים ותאוות גופניות. בעוד שט"ו באב שבמשנה, שידר מסר אחר כאמור לעיל. בשל המסרים הללו ברור מדוע אירוע כזה יכול להתרחש בעיצומו של היום הקדוש ביותר בלוח השנה.

שאלות לדיון:

מהן התכונות החשובות בבן זוג? כיצד ניתן לבחון אותן?

ב. ויקרא את שמם אדם- זוגיות

בתחילת הפרק הצבענו על שתי תכליות לנישואין- החברות, הקשר הזוגי והולדת הילדים. שני הסעיפים הבאים יעסקו בהרחבה בכל אחת מתכליות אלו.

ב1. זוגיות כהשלמה:

הפרק נפתח במקורות המדגישים את השלמות והשמחה שמקנים הנישואין לאדם, עד כדי כך שאינו חש את עצמו שלם לפני שהוא בא בברית הנישואין. אפשר לדון עם התלמידות במשמעות של האמירות במסכת יבמות. ראשית אפשר לשאול אותן כיצד היו משלימות את המשפט: "כל השרוי בלא אישה שרוי בלא _____".

לאחר מכן לחשוב יחד: למה מי שאין לו אישה שרוי בלא תורה? מה הכוונה בלא חומה? וכו'.

כל הביטויים המופיעים בגמרא זו מבטאים את העובדה שהנישואין מהווים השלמה לאדם, ובלעדיהם הוא חסר וחלקי, ושמצבו הטבעי של האדם הוא להיות נשוי. באופן דומה כמובן גם האישה נמצאת בחוסר עד שהיא מתחתנת, וכמו שאומרת המשנה המובאת בתחילת הפרק: 'אין לאישה קורת רוח אלא בבית בעלה' דברי הרב דסלר מפורסמים והמסר בהם חשוב ומשמעותי. מקומה וכוחה של הנתינה בחיי הנישואין. "כי הנותן יאהב" לשאוף להגיע למעלת הנתינה ושהנתינה תהיה הדדית בין בני הזוג, ואז ידעו שמחה וטוב בנישואיהם. בנקודה זו כדאי להעיר שכשם שצריך לדעת לתת בתוך חיי הנישואין, לא פחות חשוב לדעת לקבל, להיות מוכנה להיות במקום חסר ו'נזקק' לעיתים.

ב2. אתגר הזוגיות:

מטרתו של תת פרק זה היא להציף את העובדה שבנייה של זוגיות טובה ויציבה אינה דבר של מה בכך, והיא תלויה הן בברכת ה' ובהשגחתו והן בעבודה ומאמץ של בני הזוג ליצירת קשר טוב ביניהם. עבודה על המידות, על התקשורת הזוגית ועוד.

הפרק פותח במימרא מהגמרא- משחק מילים שהיה נפוץ בארץ ישראל בתקופת הגמרא "מצא" או "מוצא" ומשמעותו היא שקשר נישואין יכול להיות השלמה, ברכה וטובה לאדם והוא יכול גם להיות, חלילה, מר ממות- להפוך את החיים לסיוט.

למי שמעוניינת, ניתן גם להעמיק במילים ולשים לב להבדלים הדקים- ראשית הביטוי 'אמרו' ולא 'שאלו'- היו שפירשו שיש כאן אמירה לאדם- בידך להכריע האם תהיה במציאות של מצא או מוצא- הכל תלוי בנקודת המבט האישית שלך ובהכרעה

שלך כיצד להתייחס למציאות. כמו כן כתוב 'מוצא אני' - מי שמייחס את נישואיו רק לעצמו ולא זוכר כי 'מה' אישה לאיש' לא יראה ברכה בנישואיו.

לאחר מכן מופיע המדרש מבראשית רבה שמטרתו היא להראות עד כמה הזיווג בין איש לאישה הוא דבר עצום ואינו דבר של מה בכך, וההשגחה האלוקית מצויה בו. ע"פ מדרשים אחרים אנו יודעים שאותה מטרונה (=אישה חשובה) היתה אישה עשירה, לא יהודיה, שחיה בציפורי והיו לה מפגשים רבים עם רבי יוסי בן חלפתא בהם שטחה לפניו את שאלותיה האמוניות.

בסיפורנו, שורשה של שאלתה של המטרונה הוא שאלה פילוסופית-אמונית: האם הקב"ה רק ברא את העולם ומאז פסק להתעניין בו והוא מתקיים מכוח החוקים שקבע לו או שמא הוא מנהיג ומקיים אותו גם לאחר שסיים את בריאתו. רבי יוסי עונה לה שה' נוכח ופועל בבריאה בכל רגע ורגע והוא 'מזווג זיווגים' (ביטוי שאפשר להבינו גם באופן כללי- הקב"ה הוא האחראי על כל חיבור וחיבור שנוצר בעולם- בין בני אדם, בין אדם למקום עבודתו, למקום מגוריו וכד', ובאופן ספציפי כעוסק בזיווגם של איש ואישה). המטרונה מתפלאת שרבי יוסי עונה לה בדבר כל כך פשוט, כביכול הקב"ה עוסק בזוטות ולא בדברים נשגבים, ונראה לה שאין צורך בהתערבות אלוקית ע"מ לשדך שידוכין. רבי יוסי אומר לה שגם אם בעיניה הדבר קל הרי בעיני הקב"ה הוא קשה כקריעת ים סוף- ביטוי שכנראה אין להבינו כקושי לבצע חלילה, שהרי שום דבר אינו קשה לפני המקום, אלא קשה מלשון- חזק, עוצמתי, דבר שרושמו אדיר והשפעתו עצומה, כמו שהיתה, בשעתה, קריעת ים סוף.

הסיפור מתאר את תוצאות ניסיונות השדכנות הכושלים של אותה מטרונה. כל אלף עבדיה ואלף שפחותיה חוזרים מוכים ופצועים והיא מבינה את גודלה של תורת ישראל. אותה מטרונה תפסה את הנישואין כקשר טכני, כחיבור אקראי. ואילו לאחר כשלון השידוכין שלה היא הבינה שבין איש לאישה ישנו חיבור נשמתי, שצריך את החיבור האלוקי כדי שהוא יעלה יפה.

בהמשך להשוואה בין השידוכין לבין קריעת ים סוף, המדרש מסתיים בדרשה על הפסוק 'מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות' - הפסוק מחבר בין החיבור שבין איש לאישה ('מושיב יחידים ביתה' - איש ואישה שהיו כל אחד מהם יחידים, נפרדים, הופכים לזוג ומקימים בית משותף) לבין יציאת מצרים ('מוציא אסירים בכושרות')

הביטוי 'בכושרות' נדרש כחיבור של שתי מילים- בכי, ושירות. יש שהסבירו שההבדל הוא בזיווג ראשון (=הזיווג המיועד לאדם משמים) מול זיווג שני (=אם האדם לא זכה להתחתן עם הזיווג המיועד לו, הוא מתחתן לפי מעשיו והשתדלותו), ויש שהסבירו כי ישנם זיווגים שנעשים בקלות, בשירות, החיבור בין

בני הזוג הוא טבעי ופשוט, וישנם זוגות שהחיבור ביניהם מאופיין בקושי, בבכי ומצריך עבודה ומאמץ.

קשה זיווגם כקריעת ים סוף- יש להבין מהי משמעותו של דימוי זה. ניתן לומר כי כשם שבקריעת ים סוף הנס לא התרחש עד שלא היו מאמץ והשתדלות "מלמטה"- נחשון שקפץ למים, כך גם בזיווג נצרכת השתדלות של האדם עצמו, ואז יש עזרה משמים. נקודה נוספת היא הנקודה שעומד עליה המהר"ל. המשותף הוא ההליכה כביכול כנגד חוקי הטבע ויצירת מציאות חדשה בעולם, בריאה חדשה ממש, מציאות ניסית.

הסברו של המהר"ל עוסק בזהות שבין נס הפרדת "האחד" הבלתי מתפרד בטבעו (המים) לחלקים לנס האיחוד של החלקים הבלתי מתחברים (איש ואשה) לאחד.

שאלות לדיון:

למה יש צורך ועניין לחיות כזוג ?

מהי האהבה הנוצרת בין בני זוג?

מהם הקשיים שבחיים בזוג?

מהם הקשיים העולים בזיווג בין איש לאישה?

3.3. הבדלים בין גברים לנשים

במסגרת העיסוק במהות הקשר בין איש לאישה ובאתגר הזוגיות, עולה שאלת ההבדלים בין גברים לנשים. איש ואישה הם שתי מהויות שונות, גופנית ודאי ונפשית ואישיותית במובנים מסוימים. בלימוד פסוקי הבריאה ניתן היה לראות שני כיוונים. מצד אחד פרק א' המתאר זכר ונקבה הנבראים כאחד, ומצד שני פרק ב' המתאר את בריאת האיש ורק לאחר מכן בריאת האישה מצלעו של האדם. במה שונים נשים וגברים אלו מאלו ומה משמעותם של הבדלים אלו? בשאלות אלו ישנן גישות רבות וביחידה מוצגות מגוון של דעות המצויות בדברי חכמים בשאלה זו.

בשאלת ההבדלים בין גברים לנשים ישנן גישות שונות, אין חולק על כך שישנם הבדלים פיזיים, שיש להם גם משמעויות פסיכולוגיות ואחרות, אולם ישנן גישות המעצימות מאד את המימד השונה והמבדיל, עד כדי "גברים ממאדים ונשים מנוגה" ואחרים המדגישים יותר את המשותף, או את הראיה האינדיווידואלית של האדם כאדם, בעל תכונות "נשיות" ו"גבריות" במינוחים כאלו ואחרים.

ראשית נציג בפני התלמידות שתי גישות. הרב עובדיה ספורנו, והנצי"ב. הספורנו סובר כי ההבדלים בין האיש לאישה הינם רק במבנה וביכולות הגופניות אך לא במובנים הרוחניים- שכליים- נפשיים (הביטוי 'צורה' קשור לאריסטו ופילוסופיה היוונית שטבעו את המונחים 'חומר' ו'צורה' המקבילים פחות או יותר לביטויים

'גוף' ונפש') "להיות לה צורת האיש וסגולותיו"- לאישה ישנה אותה מהות רוחנית, אותן יכולות שכליות ורוחניות כמו לאיש וההבדל ביניהם הוא רק "בכלים הגשמיים"- במבנה ובכישורים הגופניים. הנצי"ב כתב כי האיש והאישה שם שתי בריות שונות לחלוטין ואינם דומים כלל זו לזה.

המקורות הבאים מציגים דוגמאות שונות לשוני בין גברים לנשים הן בתוך המערכת הזוגית. נשים נוטות להיות רגישות ולהיפגע בקלות לכן על האיש לשים לב להתנהגותו כלפי אשתו, והן ביחסים בין ההורים לילדיהם- נפוץ יותר שכלפי האב ישנה יותר יראה ואילו האם, שמגדלת ברוך את הילדים כלפיה רוחשים כבוד רב יותר. חשוב להדגיש כי למרות שישנם דברים שהם המציאות בדרך כלל, הרי שבמקרים מסוימים בוודאי שהדברים יכולים להיות שונים. יש משפחות בהן היחס לאב או לאם שונה מהמתואר כאן ויש זוגות ואנשים שהמבנה הרגשי והנפשי שלהם שונה מהסטריאוטיפים המקובלים כלפי נשים וגברים. חשוב וכדאי לעורר זאת לדיון בקרב התלמידות.

שאלות לדיון:

האם ניתן להצביע על הבדלים מהותיים בין גברים לנשים?
 האם ובמה נשים חושבות או מרגישות אחרת מגברים?
 מה משמעות ההבדלים הללו ביחס לבניית זוגיות?
 האם ההבדלים בין גברים לנשים הם מולדים, או שמא הם תוצר של החברה והחינוך?

ג. "פרו ורבו"- הולדת ילדים

1. תכלית הציווי

אנו חיים בדור בו הקמת משפחה והבאת ילדים לעולם לצערנו כבר אינם דבר פשוט ומוכן לכולם, ויש לחזק את החינוך לחשיבותה ומשמעותה של המשפחה היהודית ושל העמדת צאצאים וחינוכם בדרך ה'.

פרו ורבו הינה המצווה הראשונה שניתנה לאדם והיא מהווה בסיס הן לקיומו והמשכיותו של העולם והן לקיומה של התורה ולגילוי שם ה' בעולם. משום כך מתייחסת התורה בחומרה כה רבה למי שמבטל מצווה זו ומדברת על כך בדימויים כה חריפים- "כאילו שופך דמים", "ממעט הדמות".

מצווה זו מבטאת יותר מכל המצוות שבתורה את השותפות עם הקב"ה בבניין העולם.

במקור מספר החינוך יש להסביר את הפסוק 'לא תוהו בראה לשבת יצרה'. הקב"ה ברא את העולם לא כדי שיחזור לתוהו אלא כדי שיהא מיושב, כדי שיהיו בו בני אדם שיקיימו את דבר ה' ויפיצו את שמו בעולם, ועל כל אדם להתאמץ להגשים מטרה זו. המחלוקת בין הרא"ש לבין הרמב"ם, מתקשרת לתפיסת תכלית הנישואין כפי שעסקנו בה בתחילת הפרק. הרא"ש תופס את תכלית הנישואין בקיום מצוות פרו ורבו. לשם הכל שואף, ולכן אין ברכת המצוות בטקס הנישואין ("אשר קידשנו במצוותיו וציוונו לישא אישה") כי המצווה אינה לשאת אישה - אלא ללדת ילדים. נשיאת האישה היא הדרך להגשמת מטרה זו... לעומת זאת הרמב"ם סובר כי ישנן שתי מטרות שעומדות כל אחת בפני עצמה. האחת עצם הנישואין והחיבור בין איש לאישה והשנייה בהולדת הילדים.

הרמב"ם מסביר את העובדה שנקבע להלכה שילד צריך להיוולד בתוך מסגרת של נישואין, ואסור לאדם ללדת ילד מאישה שלא קידש אותה כדת משה וישראל (קדשה, זונה, היתה מציאות שהיתה מותרת לפני מתן תורה). ניתן למצוא בדבריו של הרמב"ם שתי סיבות מרכזיות. א. ילד צריך להיוולד מתוך הקשר, מתוך ייחוס, שורשים ומשפחה רחבה שתעטוף אותו, תן עליו, תלווה את גידולו ותעניק לו זהות. ב. הקשר בין איש לאישה לא יכול להיות סתמי וחולף, רק לצורך סיפוק רגעי אלא הוא קשר שבמהותו קיימת ברית, ורק מתוך הברית הזו יכול להיוולד ילד שהשניים יחנכו ויגדלו יחד.

ג 2. היקף החובה של הולדת ילדים

המשנה במסכת יבמות מביאה שתי דעות בשאלת החובה הבסיסית במצוות פרו ורבו. לדעת בית הלל קיום המצווה הוא בהולדת בן ובת ולדעת בית שמאי בהולדת שני בנים זכרים. בית הלל מסתמכים על סיפור בריאת העולם. כמו שהקב"ה ברא זכר ונקבה - אדם וחווה, כך על אדם מישראל ללכת בדרכיו וללדת בן ובת. בית שמאי לומדים ממשה שהיו לו שני בנים - גרשום ואליעזר. ההלכה נפסקה כבית הלל.

ג 3. "לא תהו בראה לְשֶׁבֶת יְצָרָה" - מצווה ליישב את העולם

מבחינה הלכתית, קיום מצוות פרו ורבו מתחלק לשתי רמות - הרמה הבסיסית בה מדאורייתא החובה היא ללדת בן ובת ומדרבנן - שני בנים ושתי בנות, ומעבר לרמה זו ישנה מצוות "יישוב העולם" - להמשיך ולקיים את העולם, ולהוסיף עוד ללדת, כפי היכולת והכוחות. הפוסקים מתבססים גם על הפסוק מקהלת - "ולערב אל תנח ידיך" מתוך הבנה, כפי שכותב הרמב"ם - "שכל המוסיף נפש אחת מישראל כאילו

בנה עולם" – כמה יקרה כל נשמה ונשמה היורדת לעולם, איזה דבר גדול להוסיף עוד ילד למשפחה, עוד ילד לעם ישראל.

ג. חובת האישה במצוות פרו ורבו ויישוב עולם

להלכה נפסק שאישה פטורה ממצוות פרו ורבו. חשוב להדגיש כי אומנם אישה פטורה ממצוות פרו ורבו, שהיא מצווה מן התורה, אולם כשהיא מביאה ילד לעולם היא מקיימת את מצוות "שבת" "לא תהוה בראה לשבת יצרה" שהיא מצווה מדרבנן.

הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, ה'משך חכמה' מסביר באופן נפלא פטור זה. הוא מציע בדבריו שני כיוונים, ששניהם קשורים לעיקרון המוסרי הטמון בפסוק "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום":

א. קושי וצער ההריון והלידה – התורה לא מצווה את האדם על דבר שגורם צער ועינוי ויכול להעמידו במצב של סכנה. לכן נצטוונו בצורה רק על יום צום אחד בשנה. הצומות האחרים הם תקנה מאוחרת של הנביאים. (המשך חכמה מבסס פירוש זה על הפסוקים – מצוות פרו ורבו נאמרה לזכר ולנקבה לפני החטא, אבל לאחר החטא כשהאישה קיבלה את קללת "הרבה ארבה עצבונך והרונך, בעצב תלדי בנים" אז כבר אין ציווי כלפי האישה)

ב. אישה דבקה בבעלה ואוהבת אותו. ולכן אם אשה נישאה לאיש שהיא אוהבת אותו, והסתבר שהוא איננו יכול להוליד, לא נכון לאלצה להתגרש, כדי להינשא לאדם אחר שהיא לא אוהבת אותו או פחות אוהבת אותו, על מנת לנסות להוליד ממנו ילדים. תביעה כזו תהיה בניגוד לטבע האנושי "לאהוב השנוא ולשנוא אהוב". לעומתה, האיש שיכול לשאת שתי נשים (=לפני חרם דרבנו גרשום) אפשר לחייבו במצוות פרו ורבו, משום שיש לו דרך לקיים מצוה זו גם אם הסתבר אשתו הראשונה עקרה.

המשך חכמה, במשפט שלא מצוטט בחוברת, מסביר שהקב"ה לא ציווה את הנשים במצוות פרו ורבו כדי לא לחייב אותן בדבר שיכול לגרום להן צער. עם זאת, על מנת שתהיה המשכיות לעולם, ונשים לא תמנענה מהולדה, הוא יצר אותן כך שיש להן תשוקה טבעית ללדת, והן יולדות מתוך אותה תשוקה פנימית, ולא מכוח ציווי וחוב חיצוני. "רק לקיום המין עשה בטבעה שתשוקתה להוליד עזה משל איש". כך אמרה

רחל אמנו ליעקב: "הבה לי בנים, ואם אין מתה אנכי". יש לשים לב שזו אינה הסיבה לפטור, אלא הדרך להתמודד עימו.

פרק זה מסתיים בסעיף העוסק במניעת הריון, בבתי ספר בהם הדבר מתאים, ניתן לדון כאן בשאלות של תכנון משפחה וכן לתת לתלמידות ידע בסיסי בתחום מניעת הריון.

כמו כן ניתן להרחיב מעט את היריעה ולעסוק בסיבות שיכולות להיות למניעת הריון, לתאר באופן בסיסי את הנושאים ההלכתיים אותם יש לשקול בסוגיה זו, ורק אז - הפנייה לשאלת רב המתמחה בענין. זהו נושא שבו אפשר וכדאי, להמחיש את היקשבי' של רבנים ופוסקי הלכה, למציאות מורכבת בה בונים הזוגות הצעירים חיי משפחה, ואת התמודדותם של הפוסקים עם מציאות זו. (נוסיף עוד שביחידת ספרות השו"ת- משפט חברה ורפואה, נושא ה' הוא: הפסקת הריון. זהו נושא אחר, אך קשור).

שאלות לדיון:

למה יש חובה ללדת ילדים?

למה ללדת דווקא במסגרת של משפחה?

מה היחס לתחזיות דמוגרפיות על פיצוץ אוכלוסין בעולם?

מהם הרווחים והמחירים בהקמת משפחה גדולה?

מדוע נשים פטורות ממצות פרו ורבו?

פרק ב' - יצר ויצירה

הקדמה מתודית:

בפרק זה, וגם בפרקים אחרים, אין צורך לקרוא כל מקור בכיתה, ובודאי לא כל שורה. יש מקורות רבים שבנות יכולות לקרוא ולהבין בכוחות עצמן את הכתוב. תפקיד המורה הוא להציף דיון, לחדד וללבן את הנושא.

פרק זה שכותרתו 'יצר ויצירה' הינו מבין כל הפרקים ביחידה, הרלוונטי ביותר לחייהם של תלמידותינו ב"כאן ועכשיו". עם זאת, על אף האמת והחשיבות שבחיבור הדברים לעולמן, יש לזכור ולהזכיר גם בפניהן, שההתמודדות עם היצר מלווה את האדם לאורך חייו, ולא נפסקת כשהוא נישא. לפרק זה שלושה חלקים:

- א. וייצר ה' אלוקים את האדם – על האדם המורכב משתי מהויות: יצר טוב ויצר רע, גוף ונשמה, חומר ורוח.
- ב. יצרים ויצירתיות- יצר העריות ככוח של חיים מלא עוצמה. מחד בכוחו להפיל את האדם, ומאידך לרוממו ולתת לו כוחות של יצירה בעולם.
- ג. ובחרת בחיים- הלכות שונות הקשורות לשמירה על קדושה וצניעות.

א. "ויצר ה' אלוקים את האדם"

בסעיף זה נעסוק במהותו של האדם המורכב מיצר טוב ויצר רע, דרך התבוננות בבריאת האדם ובמשמעות הנשמה הטהורה הקיימת בכל אחד מאיתנו. בתיאור בריאת האדם בבראשית פרק ב' מופיע בפעם הראשונה הביטוי: "וייצר" (פס' ז). עד עתה הפעלים היו- "ויברא", "ויעש", וכאן מופיע ביטוי אחר: יצירה. בפסוקים הבאים כשמתואר יצירת החיות ועופות כתוב "ויצר" (פס' יט) עם י' אחת. מה משמעות הדבר?

חכמים דרשו בבראשית רבה את הכפילות של האות י' במילה 'וייצר' כמייצגת שני פנים באדם- פן בהמי, ארצי, נמוך (=יצירה מן התחתונים) ופן אלוקי, רוחני, שמימי, גבוה (=יצירה מן העליונים).

בהמשך המדרש מופיע ארבע תכונות משותפות לאדם ולבהמה, וארבע תכונות משותפות לאדם ולמלאכי השרת. האדם הוא בריאה ממצעת, מחברת בין העליונים לתחתונים. יש לו את היכולת להתעלות למדרגות רוחניות גבוהות, מעצם היותו נברא בצלם, ויש לו גם את היכולת לפעול ולהשפיע בעולם הזה, במציאות. אחד הביטויים המשמעותיים הוא ביכולת הפריה והרבייה- שהיא יכולת המשותפת לו לבעלי החים ואינה קיימת במלאכי השרת.

(במאמר מוסגר נזכיר את היותם של המלאכים קרויים 'עומדים' לעומת האדם שנקרא 'מהלך' - המלאכים הם ישויות סטטיות, ואילו בני האדם, מעצם טיבם הם יצורים דינמיים. מחד עלולים להיכשל וליפול ומצד שני יכולים להתעלות לגבהי רום. אבחנה זו יכולה להיות משמעותית בהמשך הפרק - להבנת מהותו של היצר, שההתמודדות המתמדת של האדם עימו יכולה מצד אחד להפיל אותו, אך מצד שני יכולה לזכך ולרומם את נפשו וגופו).

כהעמקה נוספת במדרש הסובב סביב המילה 'וייצר', ניתן כבר כעת להצביע על משמעותה של כותרת הפרק - 'יצר ויצירה' - ולשאול את הבנות מה מסמלת לדעתן העובדה שלשתי מילים אלו שורש משותף. בהמשך נעמיק עוד בסוגיה זו.

המשכו של הפסוק - 'ויפח באפיו נשמת חיים'. האדם אינו רק גוף, רק חומר, הוא גם בעל נשמה, רוח. דבר זה בא לידי ביטוי בתפילת 'אלוקי נשמה' שאנו אומרים בכל בוקר ומבטאת את תודתנו לקב"ה על כך שנתן בנו חלק אלוקי, והוא משמר אותו בקרבנו ומקיים את החיבור המופלא הזה שבין גוף לנשמה בכל בוקר מחדש. חשוב מאד, כבסיס לדיון על היצר ועל המאבקים שישנם לכיבושו, להרחיב את הדיבור על נקודת הטוב האלוקי שבקרבנו. לחזק את המודעות לעובדה שבתוך כל אחד ואחת מאיתנו, ישנה נשמה אלוקית, חלק אלוק ממעל, צלם אלוקים שבקרבנו, ויחד עם התאוות והרצונות הנמוכים שלנו, שוכנת בתוכנו נשמה אלוקית טהורה, המתחדשת בקרבנו מידי יום ביומו ומאפשרת לנו להתחיל מחדש ולהאמין מחדש בטוב שבנו.

עד כאן ראינו שתי אפשרויות להתייחס למלחמה הפנימית שבאדם - או מלחמה בין שני יצרים המצויים בקרבנו - יצר טוב ויצר רע, או חלוקה אחרת בין גוף לנשמה, חומר ורוח אלו שני מודלים שונים להבנת מהותו של האדם, ולכל אחד מהם משמעות משלו (למשל, בשונה מהיצר הרע, הגוף אינו מוגדר כ'רע'). הרב שלמה אבינר מסכם את הנקודות שנאמרו לעיל. כדאי להדגיש עוד שני דברים העולים מתוך דבריו:

א. גבורת כיבוש היצר. ההבנה שחלק מסיפור חיינו כאן בעולם הזה הוא המאבק המתמיד בין טוב לרע, בין גוף לנשמה, וההתגברות על היצר הינה דבר שהאדם נדרש אליו לאורך כל ימי חייו. בני נוער רבים חווים תסכול רב מהעובדה שעם גיל ההתבגרות הם חווים התפתחות בתחום המיני ויצרם גובר, אך הם עדיין לא בשלים לנישואין ולכן אינם יכולים לתת ביטוי ליצרם בטהרה. זהו אכן מצב מתסכל וצריך לתת מקום לקושי, אך עם זאת, שנים

אלו של מאבק לא פשוט ביצר, יכולות לבנות אצל בני הנוער את היכולת להתגבר ולכבוש, שזוהי מתנה שתוכל ללוותם אח"כ בכל ימי חייהם.

ב. על אף שהאדם עלול לחטוא, שערי תשובה לא ננעלו, ותמיד יכול אדם לשוב מחטאו, וחשוב לזכור שבתוכו הוא טוב גמור, ושגם אם חטא לא יראה עצמו כרשע אלא יאמין בטוב שבו.

שאלות לדיון:

וייצר- מהו היחס בין החומר לרוח בעולם?
מה מבטאת העובדה שיש בקרבנו נשמה אלוקית טהורה? כיצד הדבר יכול להשפיע על חיינו?

ב. יצרים ויצירתיות

בסעיף זה ננסה להעמיק במשמעות השורש המשותף למילים 'יצר' ו'יצירה' ונראה כיצד יצר העריות יכול להוות עבור האדם כוח של חיים ויצירה.
על כל דבר שברא הקב"ה בימי הבריאה נכתב בסיומו "וירא אלוקים כי טוב" ואילו בסיום הבריאה, לאחר בריאת האדם, כתוב: "וירא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" תוספת המילה 'מאד' הביאה את חכמים לדרוש 'הנה טוב'- זה יצר הטוב, 'מאד'- זה יצר הרע. ניתן להסביר זאת בשתי דרכים. ראשית, עד כאן האמירה 'וירא אלוקים כי טוב' היתה מכוונת בכל פעם לפן אחד בבריאה, ואילו המשפט המסכם מבטא את המבט האלוקי על הבריאה כולה, על כל פניה ורבדיה והקביעה האלוקית לגבי כל הריבוי, כל הניגודים וההפכים שבעולמנו- בשורה התחתונה- 'והנה טוב מאד' כל הריבוי הזה יכול להוליך למקום שהוא לא רק טוב, הוא טוב מאד.
מדוע חכמים דורשים דווקא את המילה 'מאד' על היצר הרע? (ותמיהה זו נאמרת במדרש עצמו!)

ניתן אולי להסביר כי המילה 'מאד' מבטאת איזו התמסרות, איזו הליכה מעבר לגבולות (כמו אהבת ה' בכל מאודך) גם ביצר הרע, כפי שממשיך ומנמק המדרש, יש את הבעירה הפנימית הגורמת לאדם לפעול בעולם הזה, לצאת מגבולותיו, ליצור ולבנות- "שאלולא יצר הרע לא בנה אדם, לא נשא אישה..." דווקא ההתגוששות הפנימית בה מצוי האדם, התשוקות והתאוות שהוא מצוי בשיח עימן, הם הגורמות לו לא לשבת בשלווה ובחוסר מעש במקומו אלא הן מניעות אותו לפעולה ועשייה.

בגמרא במסכת יומא מובא רעיון דומה- לאחר שהצליחו חכמים לגרום לביטולו של יצר העבודה זרה, הם מנסים להביא גם לביטולו של יצר העבירה, יצר העריות,

אולם הקב"ה מזהירם- ללא יצר זה ייחרב העולם. כלאו את יצר העבירה לשלושה ימים ובסופם לא מצאו ביצת תרנגולת בכל ארץ ישראל. ולכן חכמים התפללו שישוב.

ניתן ללמוד מגמרא זו שיצר העריות יכול לגרום לאדם לחטא ולהתמודדות כה קשה, עדי כדי כך שרצו חכמים לבטלו כליל, אך יצר זה הוא הגורם להמשכיותו ולחיוניותו של העולם. ללא יצר זה לא היתה פריה ורבייה גם במובן הפשוט של העמדת דורות חדשים, וגם במובן של יצירת פירות רוחניים יצירתיים בעולם הזה. כמובן שבחיי הנישואין ליצר העריות יש תפקיד חשוב בחיבור שבין האיש והאישה, גם במשיכה שביניהם ויכולת הביטוי של אהבתם וגם בהולדת ילדים.

יצר העריות הינו יצר של חיים, הוא היצר המבטיח את המשך הקיום האנושי, וכפי שאומר הרב קוק (אורות הקודש ג רחצ): "הוא נעוץ בנטיית המשך החיים של הדורות כולם".

המשנה במסכת ברכות דורשת את הפסוק 'ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך' למה כתוב בכל 'לבבך' ולא בכל 'לבך'- הכפילות של לבבך מלמדת שיש לעבוד את ה' בשני היצרים- גם ביצר הטוב וגם ביצר הרע.

לפני לימוד הסברו של התפארת ישראל על משנה זו, כדאי לעצור ולשאול את התלמידות כיצד לדעתן ניתן להבין משנה זו, מהי משמעותה של עבודת ה' ביצר הרע? הרי הוא רע! זהו היצר המפתה אותנו לחטוא, וכיצד ניתן לעבוד בו את ה'? מסביר הרב ישראל ליפשיץ שהמאפיין של היצר הרע הוא 'האש' אותה בערה פנימית, התשוקות, התאוות, הדברים שאדם חומד, כל אלו הם כוח חזק מאד בנפש, ואת הכוח הזה על האדם לרתום לעבודת ה' שלו- שתהיה בה את אותה התלהבות ואת אותה אש שמכניס היצר הרע לחייו של האדם.

הוא ממשיך ומסביר את המשנה 'הווי עז כנמר... לעשות רצון אביך שבשמיים'- למה לא אומרים לאדם- תהיה כמו כל הצדיקים ואבותיך הקדושים שעשו את רצון ה' אלא תהיה כמו חיה טמאה וטורפת, הרי הדבר תמוה? אלא רוצים לומר לאדם, גם לכוחות האלו, העזות שבמציאות, התאוות החזקות, גם להם יש מקום בעבודת ה' וניתן, בעבודה נכונה להסיט אותם ולרתום אותם לעבודת ה'.

יש כאן אמירה חזקה לאדם- תעבוד את ה' עם כל מי שאתה עם ה'מאד' שבתוכך, אתה לא צריך להדחיק ולהחניק את הכוחות הפועמים בתוכך, אלא למצוא את הדרך לנתב את כל העוצמות שבך אל עבודת ה' ולעמוד לפניו כאדם שלם.

שאלות לדיון:

למה נברא היצר הרע?

מה תפקידו בעולם?
 כיצד ניתן לעבוד את ה' בשני היצרים?
 מהו כוחו של יצר העריות?

ב. "ובחרת בחיים"

סעיף זה עוסק בארבעה תחומים של הלכות הקשורות לנושא ההתמודדות עם היצר. הלכות רבות מטרתן להוות סייג מפני העבירה, וליצור סביבה שתהיה בה פחות חשיפה לגירויים ותקל על ההתמודדות עם היצר.

נתייחס לארבעה נושאים: 1. מבט נקי ("שמירת העיניים") 2. איסור קירבה ("איסור נגיעה") 3. איסור ייחוד 4. שחיה מעורבת וריקודים מעורבים.

חשוב להרחיב את הדיבור על המשפטים הכתובים בפתיחת סעיף זה- לעיתים נדמה כי ריבוי הלכות בתחום זה מצמצם את האדם ואת כוחות החיים שבו, אולם ניתן להתבונן על כל ההלכות בתחום זה כהלכות שבאות לסייע בעד האדם בדרכו לחיות חיים שיש בהם קדושה וטהרה. לא מספיק רק לאסור על הכניעה ליצר העריות. ההלכה עוזרת לאדם ליצור מציאות שתשמור עליו ותסייע לו ותקל עליו בהתמודדות עם מאבקי היצר. היצר מגיב לגירויים, וסביבה עמוסת גירויים יוצרת מתח מתמיד שבהמשך יכול להוביל גם לשחיקה ביכולת ההתמודדות עימם, ולכן הלכות צניעות יכולות לסייע לאדם ולהגן עליו.

בחלק זה ניתן לתת לסכם בכיתה את עיקרי הדברים ואין צורך להתעמק בכיתה בכל מקור ומקור.

ג 1. מבט נקי

התורה מזהירה: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם"- הלב והעיניים מזנים את הגוף- יש להם את הכוח לפתות את האדם ולשדלו לדבר עבירה.

מסביר הרמב"ם- אחד הדברים שמעכבים את האדם מלעשות תשובה הוא דברים שאדם לא מבין את חומרתם. כך לדוגמא אדם שמסתכל בעריות, במראות לא צנועים, אינו מודע לכך שמדובר בדבר חמור משום שהוא אומר לעצמו שהרי לא

עשה דבר ולכן לא עבר כל עבירה. אלא שהוא לא מבין שההסתכלות במראות לא צנועים היא הגורמת לאדם בסופו של דבר להגיע לידי עבירה.

החפץ חיים מגדיר את העין כפתח הראשון שדרכו 'נכנס' החטא לגוף. העין היא המתווכת בין החוץ לבין הפנים. כשאדם רואה מראות שאינם צנועים הוא מעורר בכך את היצר שנמצא בתוכו ואת מחשבתו לחשוב מחשבות של עבירה היכולות להוביל לחטא.

נקודה נוספת שמדגיש החפץ חיים היא דרך הפסוק באיכה 'עיני עוללה לנפשי' - מראות לא צנועים ואסורים יכולים להשחית את הנפש יותר מכל דבר אחר. ואכן לצערנו בני נוער שנחשפו לסרטים פורנוגרפיים וכד' מתארים כי המראות ממשיכים לרדוף אותם עוד זמן רב לאחר מכן בלא יכולת להרפות ולהתנתק מכך.

לסיום - הרב יעקב אריאל מעלה נקודה משמעותית ביותר - כוח הראיה כשלעצמו איננו רע. הוא כוח נטרלי - הוא נתון בידי האדם. הוא כלי חשוב על מנת להיות מודע וקשור לסביבה ולהתרחשויות החיצוניות אך אדם צריך להשתדל לשלוט במה שהוא רואה. ולזכור כי כפי שמראות שליליים יכולים להשחית את הנפש, כך מראות חיוביים יכולים לרוממה ולעדנה. "טוב עין הוא יבורך" התבוננות בעין טובה על המציאות ועל בני האדם, יש לה גם השפעה פנימית על טהרת הנפש.

בשולי הדברים נאמר, כי בדורנו, בו הפן הוויזואלי כה מפותח ותלמידותינו חשופות למראות רבים לא צנועים ואף פרוצים - ברחוב, בטלוויזיה, באינטרנט, חשוב מאד לדבר על ההתמודדות עם מראות אלו, ועל המאמץ שצריך להיות כדי להתרחק מהם, ועל הפגיעה הקשה שיכולה להיווצר בנפש מחשיפה לעיוותים שישנם בסרטים לא צנועים ואף במראות פורנוגרפיים שממחקרים שונים עולה שרבים מתלמידותינו ותלמידינו נחשפים אליהם.

שאלות לדיון:

כיצד יכולה ראייה שלילית להוביל לחטא?

כיצד ניתן להקפיד על שמירת העיניים בעולם ווירטואלי?

באיזו דרך ניתן לרומם את כוח הראייה?

ג 2. איסור קירבה ("איסור נגיעה")

בספר ויקרא בפרק יח ('פרשת העריות') מופיע הפסוק: וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדָּת טְמֵאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגִלּוֹת עִרְוָתָהּ: מפסוק זה לומד הרמב"ם כי איסור נגיעה באישה נידה הינו איסור מן התורה. לעומתו, סובר הרמב"ן כי איסור זה אינו לאו מדאורייתא אלא מדרבנן.

מחלוקת זו מבטאת שאלבה מהותית יותר: האם איסור נגיעה הוא איסור 'עצמי', הדבר איסור בפני עצמו או שהוא איסור רק משום ה"מדרון החלקלק"- שהוא יכול להוביל למעשה איסור, לבעילה אסורה.

בהקשר זה של הצורך בסייגים ובהתרחקות מדברים העלולים להביא את האדם לידי חטא, נלמד את מאמר חז"ל "אפילו כשרין מזנין, אפילו חסיד שבחסידי אין ממנין אותו אפוטרופוס לעריות" (אפוטרופוס = ממונה, מקור המילה מיוונית) כל אדם עלול לחטוא, גם אם הוא תלמיד חכם או רב גדול, ולכן אין לסמוך על אף אדם בכל הקשור לשמירה על איסור עריות. גם אדם צדיק יכול לחטוא ולכן לא נעמיד אותו בניסיון וניתן לו להיות אחראי על סיטואציה שהוא יכול ליפול בה לחטא. כמו כן כל כלי הנאמנות המקובלים בתחומים אחרים (בעיקר בענייני עדויות) אינם תקפים בתחום העריות.

יחד עם האמירה החותכת שכל אדם, אפילו צדיק הדור, יכול לחטוא, חשוב לזכור שמן הצד השני גם כל אדם יכול להיות צדיק וכל אדם יכול לקיים את הלכות צניעות ולחיות את חייו בקדושה.

וכך מדגיש הרמח"ל: ההגעה למדרגת הקדושה היא מצד אחד דבר שדורש מאמץ ועמל, השתדלות ועבודה, אך מצד שני, כשהקב"ה רואה את המאמץ שאדם עושה כאן בעולם הזה כדי להתקדש, על אף כל הקושי וההתמודדויות, הקב"ה מסייע לו מלמעלה ומקדש אותו יותר מכפי שהצליח במאמציו האנושיים. לכל המאמץ וההשתדלות יש גמול בסוף, ישנה קדושה המגיעה לאדם כמתנת אלוה.

לקראת סיום סעיף זה ישנם שני מקורות בהם פנייה לבני הנוער לחזקם בשמירה על איסור נגיעה. הרב אלימלך בר שאול במכתב לזוג שפנה אליו בנושא זה עומד על משמעות המושג 'מגע של חיבה' (להבדיל ממגע של נימוס) מגע פיזי שיש בו ביטוי לקרבת נפש, לחיבה. בנישואין ישנו מיזוג של הגוף והנפש לכדי מהות אחת, יחסי האישות בין איש לאשתו מבטאים את מכלול החיבורים ביניהם בכל הרבדים- הגופני, הנפשי והרוחני. אולם בני זוג שעדיין אינם נשואים אסורים במגע זה ולכן עליהם מראש להציב להם גבול ברור בתחום זה, משום שברגע שקיים מגע קשה מאד להימנע ממנו שוב והוא בד"כ אף הולך ונהיה קרוב יותר, וככל שיש יותר הרגל- יש פחות בושה

הרב יוסף צבי רימון מוסיף נקודה נוספת והיא חשיבותו של המגע. המגע הגופני בין איש לאישה הוא דרך להבעת רגשות האהבה, הוא ביטוי לחיבור עמוק, לכן כדאי

לשמור על ראשוניותו ומהותו כדבר גדול ולא לגרום למשמעות שלו להתכהות בגלל חשיפה מתמדת למגע גופני בין המינים.

הרב פיינשטיין מתייחס לשאלה האם מותר לאדם להיות במקומות שבעל כורחו יהיה בהם מגע בין המינים- כגון בסאבווי (=רכבת תחתית) ובאוטובוסים והוא פוסק כי רק מגע של חיבה (= "שאינו דרך תאוה וחיבה") אסור ולכן במקום צפוף שאין ברירה לאדם, אין בכך עבירה.

בסיום דבריו הוא מוסיף שמי שהסיטואציה הזו של צפיפות ומגע בין המינים גורמת לו להרהורי עבירה- ישתדל להימנע ואם אי אפשר להימנע וזו דרכו היחידה לעבודתו, הרי שהוא פטור למרות ההרהורים, ויחזק עצמו בדברי תורה.

באופן כללי פרק זה מעלה שאלות של התמודדות עם נושא החברה המעורבת בימינו. כיצד יוצרים חברה שהיא מעורבת וצנועה, בתנועות הנוער, ביישובים, במקומות העבודה וכד'.

שאלות לדיון:

מהו היחס הנכון למגע פיזי בין המינים?
מה דעתכן על "קווי המהדרין"?

ג. איסור ייחוד

כמו בנושא המבט הנקי, נאמר אף פה, שהאתגר של ימינו בנושא איסור ייחוד, הוא משמעותי מאד, ומקבל חשיבות גדולה לאור העובדה שחיינו מעורבים. במקומות הלימודים, במקומות העבודה, תנועת הנוער, ועוד. אנו ותלמידותינו נתקלים במצבים רבים בהם אנו נדרשים להקפדה על הלכות ייחוד.

רמב"ם- מכיוון שכל אדם עלול לחטוא בחטאים בתחום העריות, בכל מקום ובכל זמן, בכל דור, לכן כל אדם צריך להתאמץ וליצור בחייו אווירה של קדושה ולשמור על טהרת המחשבה

ובעיקר- להיזהר מהייחוד (=להיזהר שלא להיות גבר עם אישה יחד במקום מבודד) משום שהוא "הגורם הגדול" הימצאות של גבר ואישה לבד, במקום שאין בו אנשים, יכולה להביאם לידי עבירה. כאשר נמצאים בחברת אנשים יש יותר בושה, יותר חשש שמישהו יראה אותם בקלקלתם, יותר קל להגיע לידי עבירה.

כמו בשאלת איסור הקרבה גם כאן ישנה מחלוקת האם מדובר בדין תורה (=כפי שגורס בעל ספר החינוך) או בדין שמקורו בדברי קבלה (=דרבנן) הלכה למשה מסיני, כפי שגורס הרמב"ם)

ספר החינוך מציין גם את המותרים בייחוד- הורים וילדיהם ואיש ואישה נשואים גם כשהאישה נידה.

(לגבי אח ואחות ישנה מחלוקת- יש האוסרים ויש המתירים ייחוד ארעי ואוסרים ייחוד קבוע- שאח ואחות יגורו יחד בדירה וישנם המתירים בכל מקרה בו אין חשש לעבירה)

הרמב"ם מתאר את התפתחות דיני ייחוד- לאחר מעשה אמנון ותמר (בו היה ייחוד- אמנון אמר "הוציאו כל איש מעלי" ולאחר מכן הוא אונס את תמר) גזרו דוד ובית דינו ואסרו גם ייחוד עם פנויה- רווקה, ולא רק עם אשת איש. בשלב מאוחר יותר גזרו הלל ושמאי גם על ייחוד עם כותית- גויה.

מהאזכור של מעשה אמנון ותמר ניתן ללמוד שאחת מהסיבות לאיסור הייחוד הוא כדי למנוע מצבים של אונס והטרדות מיניות. בימינו מאד מקובל לשמור על קוד התנהגות למניעת הטרדה מינית- לא להימצא בבדיקה אצל רופא ללא נוכחות אחות, לא לערוך שיחה אישית של תלמידה עם מחנך/ רב במקום סגור ומבודד וכד'. חשוב מאד לשוחח על נושא זה עם התלמידות (ניתן להיעזר ביועצת בית הספר או בארגונים המעבירים סדנאות בנושא) ובכך לסייע בהגברת המודעות לדבר ולמנוע מצבים בהם יכולות תלמידותינו להיות חשופות לפגיעה. אם נתקלו במצב כזה, לידע אותן שיש לפנות לקבל עזרה, ואם צריך גם לפנות למשטרה.

החפץ חיים מדגיש שאיסור הייחוד חל גם על זוגות מאורסים, למרות שכבר יש ביניהם קשר קרוב הם עדיין אסורים זה בזה.

את פרטי ההלכות כדאי ללמוד מתוך דבריו של הרב רימון בסיום סעיף זה, הדברים כתובים בבהירות ומותאמים למציאות ימינו. עם זאת, מתוך העיון בהלכות בשולחן ערוך ניתן להצביע על כמה נקודות:

א. בדיני ייחוד יש משמעות לשאלה מי הם האנשים- אם הם פרוצים אז אסור להתייחד גם אם מדובר על הרבה אנשים, ולעומת זאת יש שמתירים ייחוד של איש אחד עם הרבה נשים "אם אין עסקו עם הנשים"

ב. יש הבדל גם במיקום- האם מדובר על מקום מיושב (=עיר) או על שדה פתוח ומבודד

ג. והבדל בזמן- האם מדובר בשעות היום או הלילה.

שאלות לדיון:

מה מטרתן של דיני ייחוד ?

מי יכולה לספר על מקרה בו בלט לה באופן מיוחד הצורך בדיני ייחוד?
האם לדעתכן יש מקום לגזור כיום דין ייחוד על שיחות היכרות באינטרנט?
נמקו.

ג 4. שחיה מעורבת וריקודים מעורבים

בסעיף זה ארבעה מקורות קצרים ופשוטים להבנה.

הרב צבי יהודה מתייחס לשאלה שעולה הרבה פעמים בקרב תלמידותינו- למה לאסור על רחצה מעורבת והרי כל החבר'ה שוחים מעורב, וכד'. אומר הרב צבי יהודה שההרגל איננו תירוץ מול דבר אסור. ההבנה הישרה והברורה גורסת כי מדובר בסיטואציה לא צנועה המעוררת את היצר ולכן היא אסורה.
את האמירה כי 'כנגד היצר חונן האדם בדעת' ניתן להבין כי לפעמים חיזוק ההכרה והתודעה מה נכון וראוי לעשות יכולה לעזור בשינוי הרגלים ומעשים שליליים.

חשוב לומר כי ישנן תלמידות רבות שבני משפחותיהן נוהגים לרחוץ ברחצה מעורבת ויש להיזהר מלהכפיש את מי שכך נוהג, אלא רק לומר כי זו אינה דרכה של תורה ויש כל מאמץ להימנע מכך, מבלי לפגוע בבני המשפחה האחרים.

הרב שלמה אבינר מתייחס לשאלה האם יש בעיה בשחיה מעורבת של בנים ובנות כאשר הבנות לבושות בלבוש מלא. הרב אבינר אוסר זאת משתי סיבות:

א. במים הבגדים נצמדים לגוף וזה אינו צנוע.

ב. האווירה המתלווה לסיטואציה כזו היא בד"כ של קלות ראש ואינה ראויה.

עם זאת, אם הבנים והבנות מתרחקים אלו מאלו מרחק סביר הרי שאין בכך איסור.

ריקודים מעורבים :

הבן איש חי: גם מצב בו נשים רוקדות לבד, לעיני גברים הוא אסור משום שיש בכך גירווי של היצר הרע (לכן יש לשים מחיצה בין הרוקדים לרוקדות)

הראי"ה קוק: האיסור על ריקודים מעורבים מהותו הוא נתינת כבוד וערך לנשים ואי הפיכתן לאובייקט מיני וחיצוני גרידא.

שאלות לדיון:

מדוע רחצה וריקודים מעורבים נאסרו?
כיצד ניתן להתמודד עם לחץ חברתי בתחום זה?

5. על התשובה

על אף הלימוד והמודעות, רבים מתלמידינו ותלמידותינו, מצויים בנסיונות יצריים מורכבים, ולעיתים אף נופלים בהם. נקודת ההנחה שלנו היא שתלמידינו, כמו חלק מאיתנו נופלים בדברים שלא היינו רוצים בהם, ולכן היחס לנפילה הוא בעל שני פנים- האחד צער עמוק ורצון לשוב בתשובה, והשני הבנה שהנפילה והקימה ממנה היא חלק ממהלך החיים הרגיל של רוב בני האדם, כל אחד על פי מדרגתו. יש להציג בפני התלמידים דרכים שונות להתמודדות עם היצר: תפילה, לימוד תורה, קשר חברי קרוב, חיובי ומחזק, התייעצות עם אדם קרוב, קשר לדמות תורנית מחזקת, פעילות התנדבותית קבועה, פעילות ספורטיבית וכד'.

הסעיף האחרון בפרק זה עוסק בנושא התשובה, ואף על פי שהתשובה יכולה להיות קשורה לכל מימד מחיינו, הרי שבנושא היצר חשוב במיוחד להרחיב עליה את הדיבור.

שני המקורות נכתבו כמכתבי חיזוק לאדם שנפל, והפנייה האישית והישירה ודברי העידוד והנחמה והחיזוק יכולים להיות משמעותיים ביותר גם עבור תלמידינו. ניתן לתת את המכתבים לקריאה עצמאית של התלמידות ורק לומר דברי סיכום לנושא.

פעמים רבות הנפילות בתחום זה גורמות לייאוש, לאובדן האמון העצמי ולהידרדרות כללית.

חשוב להדגיש שוב ושוב שגם מי שנפל בתחום זה יכול לקום ולהתחיל מחדש, וכמו כן שיכול אדם להיות צדיק וטוב וישר בהרבה מאד תחומים בעבודת ה' ובתחום המיני ליפול, ואין הדבר אומר שהוא לא רצוי לפני ה' ושאין משמעות לכל מעשיו בתחומים האחרים.

כמו כן כל מאמץ קטן וכל השתדלות בתחום זה, כל התגברות היא יקרה בעיני הקב"ה ומשמעותה רבה.

העולם היום כל כך מלא בפריצות ובלגיטימציה לחוסר צניעות, כך שההתמודדות בתחום העריות היא באמת לא פשוטה ויש לחזק את התלמידות בדרכן ולהביע הערכה לכל מאמץ והשתדלות.

הרב הוטנר בדבריו מזכיר את המדרש מתחיל הפרק על טוב מאד זה יצר הרע ואומר כך: אהובי, הנני לוחץ אותך אל לבבי, ולוחש באזניך, כי אילו היה מכתבך מספר לי אודות המצוות ומעשים טובים שלך הייתי אומר כי זהו מכתב טוב. עכשו שמכתבך מספר על דבר ירידות ונפילות ומכשולים, הנני אומר שקבלתי מכתב טוב מאד. כדאי להסב לכך את תשומת ליבן של התלמידות, הרב הוטנר בדבריו מעלה על נס את המאבק וההתמודדות, המגדילים את האדם ומסייעים בהתעלותו. הרב אלישע אבינר מתייחס בדבריו בעיקר לייאוש, האורב לפתחו של כל חוטא, ומחזק את האדם שיאמין בטוב שבו וישמח בהיותו שואף לטוב, וימשיך להאמין, להתפלל, לקוות ולהתאמץ.

שאלות לדיון:

מה ניתן לומר למי שנפל בתחום העריות? כיצד ניתן לחזקו ולעודדו?
אלו דברים עשויים לעזור לנו לא לחטוא בתחום זה?

פרק ג' - מתי להינשא?

הקדמה מתודית:

פרק זה הוא פרק קצר, ואת רוב המקורות התלמידות יכולות לקרוא ולהבין בכוחות עצמן. ניתן לבקש מהן לקרוא את הפרק לבד כהכנה לקראת השיעור, ולשוחח ולהרחיב בהתאם. בדרך זו להערכתנו יש להקדיש לפרק זה שני שיעורים לכל היותר.

פתיחה

פרק זה עוסק בשיקולים השונים שצריכים לעמוד לפני אדם כאשר הוא מעוניין להתחתן. כפי שנראה במהלך הפרק, התשובה לשאלה 'מתי להינשא' היא תשובה מורכבת ואין לקבוע בה מסמרות אחידים. היא שונה מתקופה לתקופה ומאדם לאדם. נראה כי חז"ל הציבו ערכים שצריכים להנחות אותנו כפרטים וכחברה בשאלת גיל הנישואין.

ראוי להדגיש כי יחד עם רצונו של אדם להינשא והתחושה העצמית שהוא בשל ומוכן לנישואין, פעמים רבות במציאות ימינו, אין הדבר בידינו. גם אדם שכבר שקל את כל השיקולים והחליט על רצונו להינשא- לא בהכרח ימצא מיד את זיווגו... גיל הנישואין הוא נושא שמעסיק ומטריד את החברה הדתית: נישואי בוסר מחד, ותופעת הרווקות המאוחרת מאידך, ואף תלמידותינו פעמים רבות עסוקות ומתחבטות בשאלה זו.

הפרק נפתח במשנה במסכת אבות הקובעת כי גיל שמונה עשרה הוא הגיל המתאים לנישואין. בכיתות המתאימות לכך, ניתן להרחיב בלימוד המשנה ולראות מה קודם לנישואין: "בן חמש עשרה לתלמוד" - לימוד תורה, ומה לאחר הנישואין: "בן עשרים לרדוף", אחר המזונות והפרנסה. ניתן לראות כאן הצעה לסדר כרונולוגי ראוי של הדברים: לימוד תורה ובניית האישיות הרוחנית, נישואין ובניית היציבות הכלכלית.

במהלך הפרק נראה, כי על אף הקביעה הברורה במשנה, חכמים לא פסקו שגיל שמונה עשרה הוא גיל מחייב. גיל שמונה עשרה הוא גיל של בשלות בוגרת (כיום, בגיל זה מתגייסים לצבא ועל חיילים רבים מוטלים תפקידים אחראיים מאד), אך לא בכל תחום. יש תחומים בהם הבשלות באה בגיל מבוגר יותר. בשולחן ערוך נקבע טווח שנים של בין גיל 13 לגיל 20 אולם כבר הרמ"א כותב שבימינו לא נהגו לכוף על גילאים אלו בדווקא:

שולחן ערוך אבן העזר סימן א סעיף ג

מצוה על כל אדם שישא אשה בן י"ח, והמקדים לישא בן י"ג, מצוה מן המובחר, אבל קודם י"ג לא ישא דהוי כזנות. ובשום ענין לא יעבור מעשרים שנה בלא אשה. ומי שעברו עליו כ' שנה ואינו רוצה לישא, ב"ד כופין אותו לישא כדי לקיים מצות פריה ורביה. מיהו אם עוסק בתורה וטרוד בה, ומתירא לישא אשה כדי שלא יטרח במזונו ויתבטל מן התורה, מותר להתאחר.
הגה: ובזמן הזה נהגו שלא לכופ על זה.

נעסוק בארבעה היבטים של שאלה זו :

א. נישואין ובשלות נפשית

ב. נישואין ולימוד תורה

ג. נישואין ופרנסה

ד. נישואין והרהורי עברה

א. נישואין ובשלות נפשית

הקדמה: הגמרא בה פותח תת פרק זה, מתייחסת לאפשרות של אדם לקדש אישה ע"י שליח. מבחינה הלכתית האפשרות הזו קיימת, אולם חכמים קובעים: "מצוה בו יותר מבשלוcho" - כלומר עדיף שאדם יקדש את אשתו בעצמו ולא ע"י שליח (הגמרא מביאה דוגמא לעיקרון זה ממעשי חכמים שהיו מתכווננים לקבל את פני שבת המלכה בעצמם ולא היו נותנים לבני ביתם לעשות את כל המלאכות - למשל ממליחים את הדג בעצמם, באופן דומה מנחה הגמרא את האדם לקבל את פני כלתו - אשתו לעתיד בעצמו ולא ע"י שליח, מתוך אהבה מסירות וריצוי). לאחר מכן מגיעה קביעה נחרצת של רב יהודה (בשם רב), שהיא המצוטטת בפרקנו: "אסור לאדם לקדש את אשתו עד שיראנה" לא רק שעדיף לא לקדש ע"י שליח, אלא אסור לאדם לקדש את אשתו באופן עקיף בלי שראה אותה קודם בעיניו. החיבור ביניהם צריך להיווצר מתוך חיבה והתקשרות אישית. רב משתית את דבריו על הפסוק 'ואהבת לרעך כמוך'. ניתן להבין זאת בשני אופנים:

א. "שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו" - אם אדם לא יראה את כלתו לפני הנישואין, יכול להיווצר מצב שכשהוא יראה אותה לראשונה משהו במראה החיצוני לא ימצא חן בעיניו, או אף במראה הפנימי - בהתנהגות, במידות בדרך התנהלותה, והיא תתגנה בעיניו והוא יפגע בה או אף יגרש אותה בשל כך (כפי שמפרש הרמב"ם במקור הבא), ופגיעה זו היא עבירה על 'ואהבת לרעך כמוך'. הראיה המדוברת איננה רק במובן החיצוני, אלא היכרות טובה ומעמיקה. ההיכרות היא כמובן הדדית. גם האשה צריכה להכיר היטב את

האיש איתו היא עומדת להתחתן, כדי שלא יוצר מצב שהיא לא תהיה שמחה ומרוצה מהזוגיות שלה.

ב. אפשר אף להרחיב ולומר כי יש כאן אמירה עקרונית באשר למהות הנישואין. תמצית הנישואין היא קיום מצוות ואהבת לרעך כמוך. במוקד הנישואין עומדת האהבה שבין בני הזוג, ולכן חשוב להקפיד על הדרך בה נוצר הקשר בין בני הזוג. היא מבוססת לאחר ראייה- היכרות הדדית ומציאת חן, ומתוך רצון והסכמה של שניהם לבנות יחד את ביתם באהבה. הגמרא ממשיכה גם לצד השני של הזיווג. - כשם שעל האיש לראות את אשתו טרם הנישואין כך גם אין להשיא ילדה קטנה, שעדיין אינה עומדת על דעתה ולכן אינה יכולה להינשא מתוך רצון והסכמה, אלא יש לחכות עד שתגדל ותהיה מסוגלת לומר "בפלוגי אני רוצה" להביע את רצונה ובחירתה בבן הזוג שאותו ייעדו לה הוריה. שידוך אינו יכול להיעשות ללא הסכמת הצדדים.

(ניתן ותעלה בכיתה שאלה על דורות קודמים, שהיו נוהגים להשיא ילדות קטנות. ניתן להרחיב ולספר לתלמידות שהתוספות על גמרא זו כותב כי בגלל קשיי הגלות נוצר מצב בו היתה מצוקה כלכלית ואם לאדם היתה מצטברת נדוניה מספקת כדי להשיא את בתו, הוא היה מזדרז ומשיא אותה כי לא יכול היה לדעת אם גם בעתיד יהיה בידיו מספיק כסף כדי להשיאה. כמו כן פעמים רבות נאלצו להשיא בנות צעירות כדי שלא תחטפנה ע"י גויים וכד'. היו סיבות חברתיות נוספות, והיתה זו תופעה מקובלת במקומות רבים בעולם גם אצל גויים להשיא קטינות מסיבות כלכליות, פנים משפחתיות וכד'. חשוב להדגיש שעל פי ההלכה אסור לאדם להכריח את ביתו להינשא בעל כורחה אם היא איננה רוצה).

המקור הבא - הרמב"ם פוסק להלכה שראוי לא להשיא קטנה ולא לשאת אישה עד לראיה ולמציאת החן ההדדית.

כעת כדאי לשאול את התלמידות מה הקשר בין המקורות שלמדנו עד כה לבין כותרת הפרק- נישואין ובשלות נפשית?

היכולת לבחור, היכולת להכריע עם מי אני רוצה להינשא ולקבל החלטה זו בצורה שקולה, דורשת בגרות. מעבר לכך, יצירת קשר זוגי המושתת על אהבה וחיבה דורשת מיומנויות ויכולת של התקשרות שהן מיומנויות שאדם מפתח ורוכש במהלך התבגרותו, כעד לעמידתו כאדם עצמאי היכול להתנהל כראוי בקשר זוגי.

הרב אלישע אבינר מסביר את השינויים שהתרחשו במהלך הדורות והביאו לכך שכיום בד"כ בחור בן שמונה עשרה אינו בשל עדיין לנישואין. השינויים הם ברמה הפסיכולוגית, וברמת הציפיות מן הנישואין. ממחקרים רבים עולה כי כיום גיל ההתבגרות התארך מאד והוא מתחיל מוקדם יותר מבעבר ומסתיים מאוחר יותר,

לכן פעמים רבות בחור/בחורה בגיל שמונה עשרה טרם השלימו עדיין את תהליך ההיפרדות מהוריהם ועדיין אינם בשלים דים לנישואין מבחינת היכולת שלהם להיות עצמאיים ולקחת אחריות על בניית בית משל עצמם. כמו כן שינויים חברתיים שונים, כשינוי מעמד האישה ועוד הובילו לכך שהציפיות של בני זוג מקשר זוגי כיום הן גבוהות מבעבר ולכן יש להיכנס לקשר זוגי עם יכולות גבוהות יותר ליצירת קשר עמוק ומשמעותי.

ב. נישואין ולימוד תורה

פרק זה עוסק בהתנגשות כביכול בין שתי מצוות. מצוות לימוד תורה שעליה נאמר "והגית בו יומם ולילה" והיא דורשת התמסרות ועמל, ומצוות "פרו ורבו"- נשיאת אישה והקמת בית בישראל שמשמעותה היא נשיאה בעול וקיום המחויבויות הממוניות של האיש לכלכלת האישה והילדים.

העומד בבסיס הדילמה הוא ההתנגשות בין שתי מצוות עשה: לימוד תורה במקביל להבאת ילדים לעולם, גידולם וחינוכם. השאלה סבוכה כי אי אפשר לתת סדר קדימות, שהרי ככל הנראה בטווח של 20 שנות הנישואין הראשונות, האדם לא יוכל גם לדאוג לחינוך ילדיו ופרנסת משפחתו וגם להתמסר ללימוד תורה. כך שמדובר בדילמה מהותית: למה ראוי שיקדיש יהודי בוגר, את חייו: לימוד תורה, או פיתוח וטיפוח משפחה?

בגמרא בקידושין חכמים מעלים את השאלה מה קודם למה- לימוד תורה או נשיאת אישה?

בתחילה מובאים דברי חכמים לפיהם לימוד תורה קודם לנשיאת אישה אלא אם כן אינו יכול ללא אישה (כי יצרו תוקפו) ואז יכול להקדים את הנישואין ללימוד. לאחר מכן מופיעות שתי דעות מנוגדות בשאלה זו:

א. רב יהודה בשם שמואל (מבבל) לימוד תורה קודם לנשיאת אישה

ב. רבי יוחנן (מארץ ישראל) לימוד תורה קודם לנישואין. והטעם- ריחיים בצווארו ויעסוק בתורה? הנישואין מניחים על כתפי האדם עול כלכלי של פרנסת הבית (ריחיים= אבנים ששימשו לטחינת גרעיני חיטה לקמח. מסמלות את הדאגה לצרכים הפיזיים של הקיום) וכעת האדם אינו פנוי להתמסרות מוחלטת לתורה כבעבר.

את הסתירה בין שתי הדעות מיישבת הגמרא באמירה: לא פליגי (=אינם חולקים)- הא לן והא להו (=זה לנו, בבבל, וזה להם= בארץ ישראל)

ההוראה בשאלה מה קודם למה - לימוד תורה או נישואין, משתנה בין מקומות שונים (בימי הגמרא דובר על בני בבל ובני ארץ ישראל) בשל גורמים שונים המשפיעים על צורת התנהלות החיים במקום. פרשני הגמרא (רש"י ותוספות, ועוד ראשונים) הסבירו שהדבר תלוי במידת היכולת להמשיך וללמוד תורה אף לאחר הנישואין, כשאחד ממרכיבי יכולת זו הוא צורת החיים בכל מקום ומקום.

להלכה הרמב"ם פסק שאם אדם חושש שהנישואין יצרו עבורו טרדות שיגרמו לו להתבטל מלימוד תורה מותר לו לדחותם ע"פ הכלל "העוסק במצוה פטור מן המצוה" (מה גם שיש כאן השהיית מצוה ולא ביטולה). בהלכה הבאה מביא הרמב"ם את דמותו של בן עזאי כדוגמא לאדם שבחר בהתמסרות מוחלטת ללימוד התורה על חשבון הקמת משפחה. על פי הרמב"ם דרך זו מותרת ליחידים ("אין בה עוון") וכמובן שהיא מותרת רק למי שיצרו אינו מתגבר עליו, כלומר הוא מצליח ללמוד תורה בטהרה ללא הרהורי עבירה למרות שאינו נשוי.

מעניין לשים לב שהרמב"ם משתמש בביטויים של אהבה גדולה לתורה - "שחשקה נפשו.. ושגה בה.. ונדבק בה כל ימיו..." מדובר כאן על אדם שהתורה ולימודה באמת ממלאת את כל ליבו, נפשו וחיו, עד שלכאורה, לא "נשאר מקום" בליבו עבור אהבת אישה.

לעומת הרמב"ם הפותח פתח להולכים בדרך זו, הרא"ש מתאר את בן עזאי כיחיד שהלך בדרך זו של ביטול מצוות פריה ורביה מפני מצות לימוד תורה (=לא מצינו זה אלא בבן עזאי"). הרא"ש מסתייג מאמירה גורפת המאפשרת לימוד תורה ללא נישואין. ע"פ הרא"ש אדם צריך למצוא את האיזון בין הקדשת הזמן וההתמסרות ללימוד התורה לבין קיום מצות פריה ורביה והקמת משפחה.

למעוניינים להרחיב בעניין ניתן להביא את דבריו החרिפים של בן עזאי (המוזכרים בדברי הרא"ש) כלפי מי שלא מקיים את מצות פרו ורבו, ביקורת שבצעם מופנית גם כלפי עצמו כמי שבחר שלא להקים משפחה:

תלמוד בבלי יבמות דף סג עמוד ב

דרש בן עזאי: כל מי שהוא מבטל פריה ורביה, מעלה עליו הכתוב כאלו שופך דמים וממעט את הדמות. מאי טעמיה? "שופך דם האדם באדם דמו ישפך" (בראשית ט, ו). מפני מה? "כי בצלם אלהים עשה את האדם" (שם). ומה כתיב אחריו? "ואתם פרו ורבו" (שם ז). אמר לו ר' אלעזר בן עזריה: נאים דברים היוצאים מפי עושיהן. בן עזאי נאה דורש ולא נאה מקיים. אמר לו: אני לפי שחשקה נפשי בתורה, אבל יתקיים העולם באחרים.

לסיום נושא זה חשוב להדגיש כי בימינו לימוד התורה ובניית מסד רוחני הם דבר חשוב ומשותף הן לאיש והן לאישה, כל אחד בדרכו. מעבר לכך שחשוב שכל אחד מהם ישקיע בבנייה הרוחנית ובלמוד התורה לפני הנישואין, גם חיי הנישואין עצמם יכולים להיות כר פורה להתפתחות רוחנית ביחד ולחוד, ויש לשאוף לבניית בית שעבודת ה' ולימוד התורה נמצאים במרכזו.

ג. נישואין ופרנסה

תת פרק זה עוסק בשאלה מהו סדר הדברים הראוי להתבססות בחיים ומה צריך להיות הבסיס הכלכלי לנישואין.

הפרק פותח בדרשת חז"ל על הפסוקים המתארים את הפטורים מלהשתתף במלחמת רשות. מהפסוקים עולה כי סדר הדברים הנכון של ההתבססות בחיים הוא: בניית בית (= אשר בנה בית), מציאת פרנסה (= אשר נטע כרם) ונשיאת אישה (= אשר ארש אישה).

לימדה תורה דרך ארץ = התורה מלמדת אותנו את הדרך הנכונה והראויה לנהוג בה בענייני העולם הזה.

לחיזוק הדרשה מביאים חז"ל אצת הפסוק ממשלי: "הֲכֵן בַּחוּץ מְלֹאכְתָּךְ וְעֵתְדָה בְּשֹׁדָה לָךְ אַחַר וּבְנִיתָ בֵּיתְךָ". לפני שאדם מקים משפחה הוא צריך לבנות לעצמו בסיס כלכלי שיאפשר לו לפרנס בכבוד את משפחתו. המילה 'ועתדה' יכולה להתפרש או מלשון עתודים = צאן ובקר (רש"י) או מלשון דאגה לעתיד (מלבי"ם) הביטוי 'ובנית בית' מתפרש במובן הרחב שלו: הקמת משפחה- נישואין והולדת ילדים.

להרחבה ניתן לקרוא את פירושו של המלבי"ם שמסביר בבהירות רבה את הפסוק: "הכן בחוץ מלאכתך"- אם תרצה לבנות בית שהוא לקחת אשה ולהוליד בנים, תקדים להכין האמצעים שע"י תשיג לכלכלם, ע"י שתכין מלאכתך חוץ להבית, שיהיה לך מלאכה וגם תכין בשדה על העתיד, שיהיה לך שדי תבואה זרועה ומוכנת לתת לחם ביתך, ואז תבנה בית שאם לא כן תצטרך לבריות או לגזול או תתבטל מתלמוד תורה, והוא מאמר משלי, שלכל תכלית יכין האמצעים.

בפסוקי הקללות (דברים כ"ח) הסדר הוא הפוך: אישה, בית כרם. הרמב"ם מסביר את הסיבה להיפוך זה בכך שהדרך הטבעית והנכונה היא מציאת פרנסה והתבססות כלכלית ורק אח"כ בניית בית ולאחר שיש כסף ויש מקום בו ניתן לשכן משפחה- אז מגיעה העת לשאת אישה וללדת ילדים.

רק הטיפשים, כדברי הרמב"ם הם ההופכים את הסדר ונושאים אישה לפני שיש להם יכולת כלכלית לפרנס משפחה ואז הופכים להיות מחפשי עבודה תמידיים ללא

יציבות כלכלית (= "יחזור לבקש אומנות") וגרוע מכך- נזקקים לצדקה ונופלים לטורח על הציבור (= "יתפרנס מן הצדקה") ולכן, ע"פ הרמב"ם זהו הסדר הכתוב בקללות דווקא, כי מי שנוהג בדרך זו לא יראה ברכה ולא תצליח דרכו. לסיום דבריו מצטט הרמב"ם פסוק מספר שמואל: "וַיְהִי דָּוִד לְכָל דָּרְכּוֹ מְשֻׁפָּל וְהָיָה עִמּוֹ" הצלחתו של דוד והעובדה שה' היה עימו, היתה בגלל שהוא הקפיד להיות אדם ש"לכל דרכיו משכיל" פועל מתוך שכל, מתוך ההגיון. מי שבונה את חייו בסדר הנכון וההגיוני ועושה את המאמץ האנושי הנדרש מהאדם בעולם, הוא יזכה לברכת ה' ושיהיה ה' עמו. מי שמתנהל בצורה לא אחראית מבחינה כלכלית אינו יכול לסמוך על חסדי שמיים...

בימינו מתעוררת השאלה מה נחשב כבסיס כלכלי מספיק להקמת בית בישראל ולנישואין שהרי, בשונה מימים עברו, ההכשרה המקצועית בימינו יכולה להתפרש על פני שנים ארוכות וגם קניית בית אינה דבר של מה בכך. נראה כי העיקרון המנחה צריך להיות מה שהובא בדבריו של הרמב"ם, בני זוג צריכים לדאוג שלא ליפול לטורח על הציבור ולא להגיע למצב שבגלל צעדים לא שקולים הם הקימו בית שאין לו יכולת כלכלית והם נזקקים לכספי צדקה באופן תמידי.

(בהקשר של יציאה למלחמה- השירות הצבאי כיום נכלל במסגרת מצוה, ועל כן גם חתן יוצא מחדרו ושותף בלחימה. בחברה הציונית דתית מוכרת התופעה שזוגות נישאים בעוד שהאיש טרם השלים את שרותו הצבאי- במסגרת ההסדר או שירות צבאי רגיל, ויש אף שחותמים שרות לצבא קבע ופונים לפיקוד וקצונה. יתכן ונושא זה יעלה בכיתה וכדאי לדבר עליו גם כן. העובדה שהאשה מתמודדת לבדה עם קשיי הריון, לידה, גידול ילדים, ועוד, יוצרת מצבים מורכבים וקשים בזוגיות ובבנין התא המשפחתי. יש להיות מודעים לכך, ולהתכוון כראוי וכנדרש למצב זה. כדאי להיות קשורים לקבוצה תומכת, ולשקול היטב את המשמעויות השונות בעת שמחליטים החלטות אישיות- זוגיות בענין).

ד. נישואין והרהורי עברה

אחת הבעיות המרכזיות בדחיית גיל הנישואין היא ההתמודדות עם הרהורי עבירה. נוצר פער של שנים לא מעטות מתחילת ההתבגרות המינית של הנער/ הנערה ועד לנישואין. במשך שנים אלו נדרשים הנערים והנערות להתמודד עם מתח מיני לא פשוט שבא לידי פעמים רבות במה שמכונה ע"י חז"ל- הרהורי עברה. כלומר מחשבות שעניינן חטא.

לכאורה נראה כי החטא עצמו והנפילה עצמה חמורים מהמחשבה עליהם אולם חז"ל קובעים כי הרהורי עברה קשים מעבירה. קשים גם בחומרתם וגם ביכולת להתמודד עימם. כלומר לעומת רוב האיסורים בהם המדד לחטא הוא המעשה עצמו, בענייני עריות וקדושת המין המחשבה והתודעה בהם שרוי האדם, משמעותיות לא פחות ואולי אף יותר.

רבנו בחיי מביא שלוש סיבות לאמירה זו :

1. הרהורי עבירה תדיריים מביאים בסופו של דבר לידי חטא. כשאדם רגיל לחשוב מחשבות מסויימות, ההרגל מביא לבסוף לידי מעשה. כלומר הרהור העבירה מעורר יותר תאוה באדם מאשר המעשה עצמו.
2. המחשבה מטמאת את הנפש בעוד המעשה פעמים רבות נשאר חיצוני לאדם ופגיעתו פחות עמוקה ושורשית
3. (בשם הרמב"ם) המחשבה היא הכוח העליון ביותר באדם, הרוחני ביותר המצוי בו (=השכל, הנפש השכלית) ופגיעה בטהרתה של המחשבה היא פגיעה בחלק המובחר ביותר של האדם (=פוגע במבחר מידותיו) "ואין אשמת המשתמש בעבד סכל כאשמת המשתמש בבן חורין חכם" = הגוף, הצד החומרי של האדם בו נעשים מעשי החטא, הוא כעבד שכל, טיפש- אין לו בחירה משום שהוא שבוי בחומריותו וביצר הרע, לעומת זאת המחשבה משולה לבן חורין חכם- המחשבה היא רוחנית והיא חופשית, לכן אשמתו של הפוגע בה ע"י הרהורי עבירה גדולה מאשמתו של החוטא במעשה ממש, בחטא.

הגמרא מתארת את נזיפתו של רב הונא ברב המנונא על כך שאינו נשוי (למרות שהיה אדם גדול) לדעת רב הונא מי שלא מתחתן עד גיל עשרים כל ימיו בעבירה. הגמרא תוהה האם יתכן לומר כי כל מי שאינו נשוי הוא חוטא? והיא מסייגת את הדברים ואומרת כי הכוונה היא כי מי שלא נישא עד גיל יהיה כל ימיו בהרהורי עבירה, כלומר ממחשבות מטרידות של חטא.

ובהקשר זה מצטטת הגמרא את דברי רבא המתאר את הקב"ה שמצפה לנישואי האדם עד גיל עשרים ואם אינו נישא עד גיל זה הוא אומר 'תיפח עצמותיו'- סוג של קללה, נזיפה.

את הביטוי 'תיפח עצמותיו' היו שהסבירו על דרך הדרש, שאם אין לאדם אישה הרי חסרה לו הצלע שלקח הקב"ה מעצמותיו ובנה ממנה את האישה ולכן נאמר 'תיפח עצמותיו' שהרי ללא אישה עצמותיו חסרות...

החשש מהרהורי עבירה אינו קיים רק אצל הבנים אלא מופיע להלכה גם כלפי בנות (זו נקודה שחשוב להדגיש משום שפעמים רבות ניתנת לבנות בגיל ההתבגרות התחושה כאילו לבנות לא אמור להיות יצר הרע בענייני מין, ובנות שחשות התמודדות בתחום זה חוות בדידות גדולה).

הרמב"ם פוסק כי על אדם לפעול לנישואי בנותיו כשהן מגיעות לפרקן, כלומר כשהן בשלות לנישואין, כדי שלא יחטאו (= "יבואו לידי זנות" ואין הכוונה בדבריו של הרמב"ם שיהפכו לזונות אלא שיחטאו בדברי עריות) או יגיעו להרהורי עברה. הרמב"ם מצטט פסוק באיוב "ופקדת נוך ולא תחטא" = אם תשגיח על ביתך אז תמנע מצב שיהיה בו חטא.

הפרק מסתיים בדבריו של הרב אליקים לבנון המתייחס למציאות של חברות בגיל תיכון ולנישואין בגיל צעיר כדרך להתמודדות עם היצר. הרב לבנון מדגיש בדבריו כי נישואין אינם פיתרון וכי גם לאחר הנישואין ישנן התמודדויות בתחום זה ולכן יש להתחתן מתוך בשלות ומוכנות ושהמוטיבציה להינשא לא תהיה רק הרצון להתמודד עם היצר המיני.

פרק ד' - קידושין ונישואין

מטרתו של פרק זה הינה להכיר את השלבים השונים בדרך להקמת בית בישראל- השידוכין (=אירוסין), הקידושין והנישואין. כמו כן בפרק סקירה והסבר על השלבים השונים של מעמד החופה. לדעתנו, בגלל אופיו של הפרק ניתן ללמד את רובו בעזרת דפי עבודה בעבודה עצמית ולהקדיש שיעור אחד או שניים לדגשים חשובים. בנוסף לכך חשוב לשים לב שהתלמידות יראו את מעמד החופה ומהלכו באופן מגובש ושלם (קוהרנטי) בעל צירי משמעות שונים השוזרים יחד את חלקיו השונים.

א. שידוכין (אירוסין בלשון ימינו)

הפרק נפתח בהסבר השלב הראשוני בהתקשרות לצורך נישואין. זה הוא שלב השידוכין הנקרא בימינו אירוסין. בתחילת הפרק מופיעים דברי הגמרא בקידושין מא ע"א (שכבר נלמדו בתחילת פרק ג'- על גיל הנישואין) המחדדים את חשיבותה של ההכרות המוקדמת ויוצאים נגד נישואין ללא ראייה וניצני קשר ראשוניים.

הגמרא בקידושין יב ע"א מתארת את ניסיונם של חכמים למסד ולקבע את מעמד הנישואין באופן מוסדר. האמורא רב היה מעניש (עונש מלקות) את מי שפרץ את הכללים שחכמים קבעו, בשלושה מצבים:

1. המקדש אישה בשוק

2. המקדש בביאה

3. המקדש ללא שידוכין

המשותף לשלושת המקרים הללו הוא שמדובר בקידושין הנעשים בצורה לא מכובדת וללא תהליך ראוי. קידושין ספונטניים, אקראיים ללא תכנון והחלטה מוקדמת.

הרמב"ם מסביר שהבעיה בצורת קידושין כזו, היא שאף על פי שיש לקידושין תוקף הלכתי הם אינם ראויים- משום שיש כאן פתח לזנות ולחזרה למצב שהיה לפני מתן תורה בו רווחה מציאות של קדשה (=אישה הנבעלת לשם זנות ולא כחלק מהתקשרות ארוכת טווח וכוללת של נישואין).

מהגמרא ומדברי הרמב"ם עולה כי יש להתייחס לנישואין ברצינות, וההחלטה צריכה להיות שקולה ומושכלת ולא להתקבל בפזיזות וכלאחר יד. קשר נישואין בין איש לאישה הוא דבר עמוק ורציני וכך צריכה להיות ההתייחסות אליו.

זו הזדמנות להסביר את האחריות הכבדה בהחלטה ליצור קשר מחייב בין בני זוג. יש גם להבהיר את משמעות מושג האירוסין בימינו וכן את המנהג שרווח בתקופת התנאים, הנהוג בחלק מקהילות ישראל.

שאלות לדיון:

מה הם המצבים השונים אותם ראה האמורא רב בחומרה, ומדוע? מה המכנה המשותף למצבים הללו?
 מה ניתן ללמוד מתגובתו של האמורא רב על המרכיבים החשובים בהליך נישואין?
 מהי מטרתה של תקופת השידוכין, ושל ההודעה הפומבית על החלטתם של בני זוג להינשא?

ב. קידושין (אירוסין בלשון המשנה)

מלשון הפסוק בדברים (כב, יג) "כי יקח איש אישה" למדו חכמים כי ההתקשרות בין איש לאישה לא יכולה להיעשות כרצונם וכלאחר יד אלא בצורה של "ליקוחין" - קידושין באחת משלוש דרכים:

1. כסף - האיש מוסר לאישה סכום כסף או שווה כסף בפני שני עדים ואומר לה "הרי את מקודשת לי..."
2. שטר - האיש מוסר לאישה בפני שני עדים שטר ובו כתוב "הרי את מקודשת לי בשטר זה" והאישה מקבלת את השטר מתוך מוכנות להינשא.
3. ביאה - האיש מתייחד עם האישה וחי איתה חיי אישות לשם קידושין. ואומר לה "הרי את מקודשת לי בביאה זו" ישנם שני עדים להתייחדות. בשלב זה נהיית האישה מקודשת לבעלה כלומר מיוחדת ומזומנת לו, אך עד שלב הנישואין היא אסורה גם עליו וגם על כל העולם.

ב. 2 ברכת האירוסין

בברכה זו אנו מודים לקב"ה על כך שנתן לנו את דיני עריות ועל כך שבני זוג טרם הנישואין הם אסורים זה לזה ונהיים מותרים רק ע"י חופה וקידושין. מטבע ברכה זו של הודאה על איסור הוא חריג, ובא לחדד את ההודאה העצומה שקיימת בנו על כך שבזכות דיני עריות והדינים השונים הקשורים בשלבי הקידושין והנישואין אנו זוכים לחיות חיים שיש בהם קדושה - "מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין".
 ברכה זו מברך בדרך כלל הרב מסדר הקידושין, והיא צריכה להיאמר בפני עשרה אנשים על מנת לתת פומביות לנישואין ושלא לאפשר קידושי סתר. בכך גם

מתחדדת ההכרה אצל בני הזוג כי בניית בית בישראל היא מעשה פרטי ואינטימי שלהם, אך יש בו גם ביטוי לקשר החזק וההדוק לבניין עם ישראל כולו.

ג. האישה נקנית

ליצירת קשר הנישואין בין איש לאישה ישנם שמות שונים אצל חז"ל - קידושין, ליקוחין, קניין.

הביטוי 'האישה נקנית' מעורר פעמים רבות, שלא בצדק, את התחושה כאילו מדובר כאן על האישה כעל רכושו של הבעל. אלא שכדי להבין את הדברים לאשורם יש צורך להבין את משמעות הביטוי קניין אצל חז"ל.

קניין בלשון המשנה הוא מעשה בו אדם מראה גמירות דעת (=הסכמה מלאה) בנושא מסוים. מעשה הקניין הוא נקודת האל-חזור בקשר מסוים, קניין, מסחר, נתינת מתנה, וכך גם קידושין. הביטוי קניין בהקשר של נישואין מבטא שינוי מעמד. "האשה נקנית" – כלומר היא משנה את מעמדה. עד עתה היא היתה פנויה ומעתה היא מקודשת. בהמשך המשנה אנו מוצאים את הביטוי "וקונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל" – אישה גרושה או אלמנה מעמדה משתנה, בשני מקרים אלה אין העברת כסף, ומכאן ניתן להבין שהכוונה היא לשינוי סטאטוס ומעמד.

(אם יהיו תלמידות שתשאלנה מדוע לא נקטו חז"ל בלשון קניין גם לגבי הגבר הרי גם הוא הפך כעת מרווק לנשוי? התשובה היא שמכיוון שאין בשינוי המעמד שלו, משמעות הבאה לידי ביטוי באיסור, כך שמבחינתו, במקרה זה, הוא אינו נחשב כמשנה מעמד. שכן בתקופת המשנה הוא יכול היה לשאת עוד נשים, ובקידושין הוא אינו נאסר לאף אחת).

ד 1. קידושין בטבעת:

שלושה טעמים לכך שנהגו לקדש בנתינת טבעת ולא בנתינת כסף או שווה כסף אחר:

1. הטבעת, הנמצאת באופן תמידי על ידה של האישה מהווה תזכורת קבועה לנישואין ולקשר בין השניים.

2. הטבעת העגולה מבטאת אינסופיות - כמו צורת המגל שאין לה התחלה וסוף כך גם הברית ביניהם הינה ברית עולם - הקשר והאהבה בין האיש לאשתו יהיו בע"ה נצחיים

ד 2. הרי את מקודשת לי

משמעות האמירה "הרי את מקודשת לי" שאומר החתן לכלה בעת הקידושין היא "הרי את מזומנת ומיוחדת לי". הקדושה משמעה הפרשה והבדלה לצורך חיבור. כמו שאנו אומרים 'אשר קידשנו במצוותיו וציוונו' - הקב"ה ע"י המצוות מבדיל אותנו מן החול, מן הטומאה, או עולם הרשות, לצורך חיבור ודבקות בו יתברך. באופן דומה, בעת הקידושין האישה נהיית אסורה על כל העולם, מובדלת ממנו - על מנת להידבק בבעלה בייחוד אחד "ודבק באשתו והיו לבשר אחד".

ה. עדי הקידושין

למעמד הקידושין חייבים להיות שני עדים, כשרים לעדות שאינם קרובי משפחה. להבדיל מעדים שמעידים על אירוע שקרה, עדי הקידושין נחשבים לא רק עדי הוכחה אלא גם עדי קיום – ללא נוכחותם אין תוקף למעשה הקידושין. כמו בעת אמירת ברכת האירוסין, גם כאן אנו רואים שוב את שני הפנים הקיימים בטקס הנישואין: הפרטי- הזוגי, והציבורי-לאומי.

שאלות לדיון:

מהו התפקיד המיוחד של עדי הקידושין?

מניין נובעת הדרישה לומר "כדת משה וישראל"? מה מעוררת בך אמירה זו?

אם אחד מבני הזוג לא ידע כי יש כאן עדים, האם הקידושין חלים?

ו. הכתובה

בפרק ה' נעסוק בהרחבה בנושא זה. נקודות הקשורות לכתובה כחלק ממעמד הנישואין:

- א. הכתובה נקראת בין שלב הקידושין לשלב הנישואין על מנת ליצור הפרדה ביניהם. בכך בא לידי ביטוי שאלו הם שני שלבים שונים בהליך.
- ב. החתן עושה מעשה של קניין על הכתובה. כפי שהסברנו קודם, מעשה הקניין אין פירושו שהוא קונה את הכתובה, אלא שהוא מבטא את גמירות הדעת שלו, את הסכמתו ואחריותו על כל הנאמר בה.
- ג. העדים משמעותיים בשלושה צמתים במהלך החתונה: בעת נתינת הטבעת והקידושין, בחתימתם על הכתובה ובעדותם על כניסת החתן והכלה לחדר הייחוד (אצל האשכנזים)
- ד. החתן מוסר את הכתובה לכלה תוך אמירת 'הרי כתובתך'. בכך מקבלת הכתובה תוקף הלכתי מחייב.
- ה. יש לשמור את הכתובה היטב שלא תאבד.

(לסיכום נושא הכתובה מצורפים כאן דבריו של הרב ישראל סמט אודות משמעותה של קריאת הכתובה ומסירתה בעת החתונה: [לא מופיע ביחידה])
 בין הקידושין לשבע הברכות, נוהגים להקריא את הכתובה. הכתובה מסמלת תפיסת חיים אופיינית למערכת ההלכתית. ההלכה אינה מסתפקת ברעיונות יפים, אלא מעגנת את חיי האדם במסגרת חוקית ברורה, ובמחויבויות כלכליות ואחרות, גם בקשר וגם חלילה, אם יפרם קשר זה. אחד החידושים המרכזיים בנישואין על פני צורות זוגיות אחרות, הוא המחויבות. במחויבות ישנו עומק של קשר שאינו קיים בלעדיה. תפיסה זו של מחויבות מבוטאת על ידי הכתובה. קריאת הכתובה ומסירתה באות מתוך החוויה המרוממת ומתוך ההתרגשות שבקידושין. הן מבטאות זוגיות בעלת עצמה גדולה עד כדי רצון לקבוע מערכת מחויבויות שאין לסור מהן, מתוך הבנה שנישואין באים לידי ביטוי בהרבה מעשים והתחייבויות בחיי היום-יום. המעשים הקטנים הנעשים בכל יום, מקבלים משמעות עמוקה מתוך היותם חלק מכלל חיי הנישואין).

שאלות לדיון:

מה מבטאת הכתובה בקשר הזוגי?
 מדוע כ"כ חשוב להקריא אותה באמצע מעמד החופה, באמצע הטקס הרוחני והמרגש לעסוק בהתחייבויות כספיות?

ז 1. החופה

המילה חופה הינה מלשון חיפוי, כיסוי.
 האפשרויות השונות להבנת המעשה הנקרא חופה:
 1. כניסת החתן והכלה לביתם המשותף לאחר הנישואין (ללא ייחוד)
 2. פריסת טלית או בד על שניהם יחד בעת החתונה
 3. כיסוי פני הכלה בהינומה
 4. ייחוד החתן עם הכלה בחדר הייחוד
 אצל האשכנזים נוהגות כל הדעות הללו יחד בעת החתונה ואילו הספרדים אינם נוהגים שהחתן והכלה נכנסים לחדר ייחוד אלא הטלית המכסה את שניהם תחת החופה מהווה את הייחוד.

ז 2. ברכות הנישואין

בברכות הנישואין יש גם מימד של שבח והודאה וגם מימד של תפילה. הן שוזרות יחד שלושה מעגלים: המעגל הזוגי- האישי, האינטימי והפרטי של החתן

והכלה הכולל בקשות על השמחה שלהם זה בזה, המעגל הלאומי – בקשות על עם ישראל וארץ ישראל (קיבוץ גלויות, תפילה לגאולה – מהרה ישמע בערי יהודה .. ועוד) והמעגל האוניברסאלי – הודאה על בריאת העולם והמשך קיום העולם כפי שהוא בא לידי ביטוי בנישואין- בהולדת ילדים ובשמחה שהנישואין מביאים לעולם.

גם הדרך בה בנויות שבע הברכות וגם המעשים השונים שנועדו להזכיר את חורבן ירושלים והתקווה לבניינה (כיוון פני החתן הכלה, אפר על ראש החתן ושבירת הכוס), נועדו להזכיר לבני הזוג כי ביתם הנבנה בע"ה הוא חלק משרשרת הדורות של עם ישראל ובניינו מהווה חלק מבניין האומה ובניין ירושלים. החיבור בין איש לאישה הוא מעשה של תיקון, בנייה ויצירה, שיכולות להיות לו השפעות במעגלים מתרחבים.

מושגים חשובים בהמשך הפרק:

חדר ייחוד, מצווה לשמח חתן וכלה, ימי שבע הברכות, פנים חדשות.

ז 3. סדר החופה – סיכום

מטרת סיכום השלבים השונים היא שהתלמידות יבינו את הרצף השלם של החתונה ויראו איך כל שלב מתחבר לשלב הקודם לו לכדי יצירת טקס אחד בעל משמעות.

(אף כאן נביא לסיכום את דבריו של הרב ישראל סמט אודות מהותה של החופה: [לא מופיע ביחידה])

החופה היא שירת חיי המשפחה. כמו מילה בשיר, האוצרת בתוכה תכנים הרבה, כך כל מעשה ודיבור שבחופה גדוש בתכנים ובמשמעויות. המבנה ההלכתי של הנישואין ושלל המנהגים הקשורים בו, תואמים את השלבים הנפשיים והרגשיים שאותם עוברים בני הזוג ומשפחותיהם. השורשים מהם צמחו החתן והכלה, מלווים אותם אל חופתם: הדורות הקודמים, ההורים, המשפחה והציבור הרחב. בחופה אנו רואים את כל אלה, מתבוננים באהבה ובברכה בבני הזוג המתפתחים מילדות לבגרות; מלווים את חבלי הפרידה מבית ההורים, ואת התרקמות האהבה והדבקות בין בני הזוג. סיפוק ושמחה ממלאים את הלב למראה בני הזוג הקושרים ביניהם קשר שהולך וחזק, עד להיותו עובדה של קבע. הבניין שנוצר עומד בפני עצמו, אך מרובים הם החוטים הקושרים אותו לסביבתו. ברכות הכול מלוות את הזוג ההולך לדרך משלו, לבניית בית שיעמוד לדורות. 'והיו לבשר אחד'

ח. פסולי חיתון נישואין אזרחיים וקידושי שחוק

בסעיף זה מופיעים הסברים קצרים לשלושה מושגים הקשורים לנישואין וחשוב שתלמידים/ות יכירו אותם.

ההסברים הינם פשוטים להבנה לכן לא נרחיב בהם כאן אלא נתמקד רק בשאלת הנישואין האזרחיים. הנישואין האזרחיים הפכו לסוגיה שמעסיקה את הציבוריות הישראלית משתי סיבות מרכזיות: עולים חדשים רבים שנישאו זה לזה בנישואין אזרחיים בארץ המוצא שלהם וכעת עולה שאלת תקפות הנישואין, וכן תופעה מצערת של זוגות יהודיים הבוחרים, מסיבות שונות, שלא להינשא כדת משה וישראל בנישואין ע"פ ההלכה אלא נוסעים לחו"ל על מנת להינשא בנישואין אזרחיים. גורמים אלו הופכים את שאלת היחס ההלכתי לנישואין האזרחיים לשאלה אקטואלית ומשמעותית, שיתכן שתעלה בכיתה.

בטבלה להלן מופיעים טיעוני הסוברים שלנישואין אזרחיים יש תוקף הלכתי ודורשים גט לחומרא בעת פירוקם מול טיעוני אלו הסוברים כי אין להם תוקף הלכתי:

לנישואין הלכתיים אין תוקף- אין צורך בגט	לנישואין אזרחיים יש תוקף- יש צורך בגט לחומרא
נתינתה היוותה מעשה סמלי בלבד ולא היתה בה כוונה לקדש ע"פ דין התורה	נתינת הטבעת הרי היא כקידושי כסף
הכלל 'אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות' תקף רק לגבי אנשים שומרי תורה ומצוות ולא לגבי אנשים שהתרחקו מדרך התורה ולא מתכוונים לממש את האפשרות הזו מבחינה הלכתית. לכן אין הביאה מהווה קידושין.	העובדה כי הם חיים יחד כזוג ומקיימים יחסי אישות מהווה קידושי ביאה. ישנו כלל הלכתי האומר "אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות" כלומר כאשר בני זוג מקיימים יחסי אישות כוונותיהם אינן לסיפוק רגעי אלא לקשר מחייב.

פרק ה' – מחויבויות שבין איש לאשתו

פרק זה הוא קצר יחסית, והלכתי ברובו. ניתן ללמדו במספר מועט של שיעורים (שני שיעורים). מטרתו המרכזית היא להכיר את הכתובה על חלקיה השונים ואת המחויבויות השונות שיש לבני זוג נשואים. מעבר לידיעת פרטי ההלכות חשוב לדבר עם התלמידות על מהותם של הדברים- מקומה של המחויבות בקשר זוגי. הזוגיות אינה יכולה להתקיים רק על בסיס האהבה והרגש אלא יש בה גם יסוד של ברית, של מחויבות הדדית שהיא מעבר לרגש כזה או אחר, והיא נותנת עוגן ויציבות לבית היהודי.

א. המחויבויות הממוניות

הכתובה היא ביטוי לאחריותו של האיש על כלכלתה של אשתו ושל ילדיו. רב עוירא דורש את הפסוק: "טוב איש חונן ומלווה יכלכל דבריו במשפט" כפסוק המתאר את היחס הראוי של האיש לבני ביתו. כלפי אשתו וילדיו על האיש להיות "חונן ומלווה" כלומר לתת להם כל צורכם, ואף לתת להם יותר מכפי יכולתו, במידה שיש צורך בכך (= "מלווה"), ואולם כלפי עצמו עליו לנהוג בצמצום ובצורה מחושבת "יכלכל דבריו במשפט".

נקודת המוצא היא שהאישה והילדים תלויים באיש לפרנסתם, שהרי בעבר נשים לא יצאו לעבוד ועול הפרנסה היה מוטל על האיש בלבד, לכן גם אחריותו כלפי התלויים בו. אולם מעבר לרקע ההיסטורי- חברתי של הדברים, ניתן לראות בהם אמירה עקרונית- כעת, כשאתה אדם נשוי, אינך עומד רק לעצמך, אולם יש לך אחריות ומחויבות לאחרים. האחריות הזו תובעת מהאדם גם לפעמים לוותר ולמעט מעצמו עבור השני, "לצאת מעצמו" בפנייה אל האחר.

נקודה משמעותית נוספת העולה הן בדברי הגמרא "ויכבד אשתו ובניו" והן בנוסח הכתובה "ואוקיר" היא הכבוד. הנתינה והשותפות הכלכלית אינם רק דבר טכני, הסכם ממוני- משפטי, אלא הם ביטוי ליחס ולזיקה נפשית.

ב. מחויבויות האיש לאשתו

הרמב"ם מפרט את התחייבויות הממוניות של האיש לאשתו. שלוש מדאורייתא: שארה כסותה ועונתה. מדברי סופרים, כלומר תקנות וגזירות שתיקנו חכמים: עיקר כתובה, ועוד שש שהם מתנאי כתובה (תנאי בית דין = תקנה שתיקנו חכמים, ויש לה תוקף מחייב). בסך הכל עשר מחויבויות.

ההסברים של המחויבויות השונים מופיעים בבהירות בחוברת הלימוד, יש לשים לב שהתלמידות מבינות את הביטוי "עולה עמו ואינה יורדת עמו" במה שקשור

למזונות, לכסות ולמגורים, אישה שהגיעה מבית עני ונישאה לאדם עשיר או לאדם שהתעשר לאחר נישואיהם זכאית לחיות באותה רמת חיים שבה חי בעלה (= "עולה עמו"). אם היא הגיעה מבית עשיר והתרגלה לרמת חיים מסוימת, היא זכאית להמשיך להתקיים באותה רמת חיים אף אם בעלה אינו חי כך (= "ואינה יורדת עמו").

ג. מחויבויות אישה לבעלה

מדין התורה המחויבויות בנישואין הן של האיש כלפי האישה, ומחויבויותיה אליו אף אינן מופיעות בכתובה, אך חכמים קבעו שגם לאישה תהיינה מחויבויות "מפני איבה" - למנוע מצב שהאיש ירגיש שרק הוא תורם לקיום הבית, ולאישה יש זכויות בלבד ללא חובות.

הרמב"ם מפרט ארבעה דברים בהם זוכה (מלשון זכות) האיש בנישואין - מעשי ידיה כלומר ניהול משק הבית והטיפול בילדים, מציאתה, פירות נכסיה בחייה (הסבר מפורט מופיע בהמשך הפרק, יש להסביר את המושגים "נכסי מלוג" ו"נכסי צאן ברזל") וכן האיש יורש את אשתו.

כמו כן יש להסביר בדברי הרמב"ם את ההעמדה של מחויבויות האישה כנגד מחויבויות האיש - "מעשי ידיה" עומדים כנגד "מזונותיה" כלומר אישה יכולה לומר שהיא מוותרת על המזונות, ולא להיות מחויבת לתת לו את מעשי ידיה. אך לא יכול להיות מצב הפוך - בו האיש ירצה לוותר על חובת מזונותיו. וכן הלאה לגבי הפדיון והקבורה.

ג1. מלאכות הבית

המשנה במסכת כתובות מפרטת את המלאכות השונות שאישה עושה בבית, ונותנת את האופציה להמיר את המלאכות הללו בעבודה של שפחה, כלומר אין חובה על האישה לכבס, למשל, אם יש ביכולתה הכלכלית לממן שפחה שתעשה זאת. בסיום המשנה נחלקים החכמים ביניהם האם אישה יכולה להתבטל לחלוטין ממלאכות הבית, כאשר יש לה מספיק שפחות - והיא יכולה לשבת ללא מעשה "יושבת בקתדרא" או שבכל מקרה חשוב שיהיה משהו שהיא תעשה, "וטווה בצמר", משום שהבטלה יכולה להביא לידי חטא, כדעת רבי אליעזר. רבן גמליאל מתייחס למצב שבו בעל אוסר על אשתו לעסוק במלאכות הבית, ואומר שבמצב כזה יש לכפות על האיש לגרשה משום שהבטלה מביאה לידי שעמום וא"א לגזור על האישה חיים חסרי מעש.

דבריו של הרב יעקב אריאל מתייחסים לשינויים שחלו במבנה המשפחתי מימות חז"ל ועד ימינו. בעוד שבעבר נשים לא יצאו לעבוד, והעבודה בבית היתה עבודה פיזית קשה ורבה, היום חלו שני שינויים מהותיים: א. נשים רבות היום נושאות בעול הכלכלי של הבית במידה שווה לגברים. ב. התפתחויות טכנולוגיות שונות שינו את אופיין של מלאכות הבית.

שינויים אלו מצריכים איזונים שונים וחלוקת תפקידים שונה ממה שהיה נהוג בדורות הקודמים, הרב אריאל משרטט בדבריו שני עקרונות חשובים ביותר להבנת מהות המחויבויות הנישואין:

1. ההסכם בין בני הזוג בנוגע לחלוקת התפקידים ביניהם הוא אישי וניתן להתאמה ע"פ הצרכים והיכולות הייחודיים שלהם.
2. בניגוד לעבר, כאשר שני בני הזוג עובדים מחוץ לבית ומפרנסים את משפחתם, העול של ניהול משק הבית והטיפול בילדים צריך להתחלק ביניהם באופן שווה ומתוך שותפות והדדיות.

ד. הכתובה - מטרה ומבנה

חכמים תיקנו את הכתובה כדי "שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה" גם כאשר מתעורר רגש רגעי של כעס או חוסר רצון בקשר, המחויבות הכספית של הבעל לאשתו מחייבת אותו לשקול צעד של גירושין ח"ו בכובד ראש ולא בפזיזות. החזון איש מוסיף ומסביר שהידיעה שישנה כתובה וישנה מחויבות, מאפשרת לבני הזוג לקיים משפחה שיש בה יציבות, שלווה ובטחון. קשר שלא ניתן לפירוק כלאחר יד, הוא קשר שיש ביכולתו להתגבר ביתר הצלחה על קשיי החיים ותהפוכותיהם. כפי שהזכרנו בתחילת הפרק, למחויבות בקשר הזוגי ישנן משמעויות חשובות מעבר לשאלת פירוק הנישואין, בעצם ההתחייבות לקשר והפיכתו לדבר יציב ובטוח.

ה. הזכות הממונית של האישה לאחר גירושין או מיתת הבעל

יש להכיר את המושגים "עיקר כתובה" ותוספת כתובה". בהמשך מופיע נוסח הכתובה, מתורגם לעברית עם הסברים על חלקיה השונים - חשוב לעבור עליו עם התלמידות, כדי להפוך את הטקסט המוכר כ"כ לתלמידות מהחתונות בהן השתתפו, אך בד"כ נותר עלום מבחינת פירושו, לברור ובהיר גם מבחינת משמעותו.

שאלות לדיון:

מהי מטרת הכתובה?

מהי חשיבותה של המחויבות בקשר הזוגי?

במה יכולה להשפיע צורת החיים המודרנית על מחויבויותיהם השונות של בני הזוג לבית?

פרק ו' – בניית הבית

פרק זה עוסק בקשר שבין בני הזוג, ובדרכים להעמקתו ושכלולו, ב'אבני הבניין' של הבית היהודי.

הפרק עוסק בשלושה תחומים: אהבה וכבוד, שלום בית ותקשורת. לפרק זה חשיבות רבה מכמה היבטים: חשוב להעביר לתלמידות את מרכזיותו של בניית הקשר ופיתוחו לאורך זמן. קשר טוב דורש השקעה ולימוד. כמו כן, הרבה מהנושאים בהם עוסקת יחידה זו קשורים מבחינת התלמידות לעתיד. ואילו בפרק זה עולים נושאים רבים הרלוונטיים להן כיום: תקשורת בין אישית, כבוד לזולת, מהי אהבה, הדרך להתמודד עם קונפליקטים ועוד. מי שמשקיעה בפיתוח עולם המידות שלה ובקשר איכותי עם הסובבים אותה כעת, "תרוויח" זאת גם בבניית קשר עם בן זוגה בעתיד, בע"ה.

מעבר לכך, חשוב מאד להדגיש בפני התלמידות כי גם בשלב בחירת בן הזוג יש לשים לב לתכונות האופי שלו ולהתנהלותו בתוך הקשר. האם הוא נוהג בה בכבוד, איך הוא מתנהג כשיש ביניהם מחלוקת, מהן יכולות התקשורת שלו וכו'.

א. אהבה וכבוד

לפסוק "ואהבת לרעך כמוך", יש פרשנויות רבות. אפשר להתחיל את הלימוד מניסיון להעלות כיוונים שונים להבנתו וקריאתו. האמירה במסכת כלה היא שאם תקיים את "ואהבת לרעך" כלומר תעסוק באהבתו, תעשה למענו דברים, תפעל מתוך אהבתך אליו, אז תגיע למצב שהוא יהיה "כמוך", שבאמת תתקיים ביניכם דבקות של אהבה. (הדברים קשורים לדבריו של הרב דסלר "כי הנותן יאהב" המופיעים בפרק הראשון, עמ' 18).

הרש"ר הירש בפירושו לבראשית מדייק בפסוקים שאהבת יצחק לרבקה כתובה רק לאחר נישואיהם. ע"פ הרש"ר הירש מוצגת כאן תפיסה מהותית של החתונה כשורש לאהבה ולא כשיא שלה. הנישואין מהווים תחילתה של דרך שבע"ה תלך ותתעלה עם השנים. האהבה תלך ותעמיק, תלך ותגדל.

שימו לב: במקור הבא בחוברת (עמ' 96) נפלה טעות בציטוט הגמרא. דברי רב ור' חלבו התערבבו, וכן התערבבו בהם דברי רש"י (טל"ח). הנוסח הנכון הוא:

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נט עמוד א

אמר רב: לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה.

...אמר רבי חלבו: לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו, שנאמר: "ולאברם הטיב בעבורה" (בראשית יב, טז)

רש"י: באונאת אשתו - באונאת דברים, לצערה.

אונאת דברים, הוא האיסור בתורה: "ולא תונו איש את עמיתו" (ויקרא כה, יז). ומשמעותו היא שאסור לאדם לצער ולפגוע באדם אחר בדיבורו. במסגרת הדיון בנושא זה, אומר רב כי יש לאיש לנהוג בזהירות מיוחדת באונאת דברים כלפי אשתו, כלומר בצורת דיבורו אליה. הוא מסביר זאת ברגישותה המיוחדת של האישה ההופכת אותה לפגיעה יותר "שדמעתה קרובה". חז"ל מלמדים אותנו כאן שיעור חשוב מאד בזוגיות. על כל אחד מבני הזוג לשים לב לאופיו ולצרכיו של בן הזוג ולהיות רגיש אליו בהתאם. כמה קל לומר- "מה את/ה בוכה? אם זה הייתי אני לא הייתי נפגעת/מאמירה כזו". או "למה זה מרגיז אותך? אני לא הייתי מתרגשת/מדבר כזה". אלא שיש כאן אמירה, קבל את השני כפי שהוא, שים לב לצרכיו, והיה זהיר ורגיש כלפיו בהתאם.

בהמשך הגמרא מוסיף רבי חלבו שמעבר לזהירות בדיבור כלפי אשתו, צריך האיש לשים לב גם לכבודה של אשתו, וכי כל הברכה השרויה בבית תלויה בכבוד הקיים בין בני הזוג.

הגמרא ביבמות מבחינה בין אהבה לבין כבוד. האהבה היא "כגופו"- כלומר באהבה אנו שואפים לאהוב את בן/בת הזוג כפי שאנו אוהבים את עצמנו, ואילו הכבוד צריך להיות "יותר מגופו", היחס המכובד לשני כולל בתוכו גם מחוות שכלפי עצמנו לא היינו נוהגים. לדוגמא אדם יכול לצחוק על עצמו, אך אם יצחק על אשתו הרי זו תהיה פגיעה בכבודה. יש כאן איזון עדין בין היותם של בני הזוג 'אחד', "אשתו כגופו", לבין הזיכרון כי למרות האחדות והאהבה שבינינו אנחנו גם שניים, נפרדים, הצריכים לנהוג כבוד זה בזה.

את האמירה מתנא דבי אליהו: "אין לך אשה כשרה בנשים אלא אישה שהיא עושה רצון בעלה" חשוב להסביר שאין מדובר על צייתנות עיוורת. לא מדובר על כך

שאישה כשרה היא מי שעושה כל מה שבעלה אומר, ללא דיון ומחשבה. אלא על כך שהקשר ביניהם צריך להיות כזה שכל אחד מנסה לכוון לרצון של השני, מנסה לחוש מה הוא רוצה, מה יהיה טוב עבורו, ולמלא רצון זה על מנת לשמחו ולבטא את האהבה אליו. יש כמובן להוסיף על האמרה את העובדה הפשוטה כי גם איש טוב הוא זה שעושה את רצון רעייתו.

את המדרש הידוע על "זכו – שכינה ביניהם" יש להסביר לא רק בפשט שלו, בהבנת חלוקת שם ה' בין האיש לאישה, אלא גם ברמת העומק: מהי השכינה שביניהם? מה הכוונה בביטוי "זכו"? מה זאת אומרת שתהא "אש אוכלתן"?
בעמודים 198-199 בהרחבות ניתן למצוא הסברים יפים לדרשת חז"ל זו.

ב. שלום בית

המהר"ל מפרש את הפסוק "לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו" (בראשית ב, יח). בעקבות מאמר חז"ל "זכה – עזר, לא זכה – כנגדו" (בראשית רבה יז, ג)

המהר"ל מסביר כי איש ואישה הם כשני הפכים. השונות ביניהם גדולה גם מעצם היותם זכר ונקבה, וגם מתוקף היותם שני אנשים נפרדים. כיצד מתוך השוני האינסופי הזה, מתוך ההופכיות, ניתן ליצור חיבור? המהר"ל מסביר שהקב"ה הוא היכול בכוחו האלוקי, לחשוף את האחדות המצויה ביסוד כל הנבראים. הקב"ה הוא "נושא הפכים", הוא יכול לגלות את נקודת החיבור והדיבוק בין השניים, שכלפי חוץ נראים כ"כ שונים ורחוקים. אך מי שלא זוכה, כאשר אין שלום בין בני הזוג והשכינה לא שורה ביניהם ומגלה את החיבור שביניהם, אז הם נהיים במצב של "כנגדו". של ריחוק והפרדה.

בהמשך הפרק מובאות דוגמאות לדרכים להשכנת שלום בית ולמידות המאפשרות את החיבור המיטבי בין בני הזוג:

1. "מעולם לא הקפדתי בתוך ביתי" במקום קפדנות לבחור במידת הוותרנות, הסלחנות והעין הטובה.
2. חשיבותם של נרות השבת המבטאים את השלום שבבית, האור שבבית. (נרות השבת קשורים ומסמלים שלום בית מכמה טעמים- תוספת האור בבית בעת הדלקת נרות השבת יוצרת אווירה טובה, מאור פנים ושמחה ובכך

מונעת מריבות, עת הדלקת הנרות היא זמן של תפילה עמוקה של האישה על בעלה וילדיה מתוך אהבה וחיבור גדול, כמו כן הנר במהותו מבטא חיבור בין הפכים, בין השמן לאש, בין הרוחני לממשי ובכך מהווה משל גם לחיבור בין איש לאישה)

3. דיבור בנחת, גם בעת הלחוצה והעמוסה ביותר כזמן של "ערב שבת עם חשכה". דיבור בנחת הוא גם התנאי לכך שהדברים יתקבלו על הלב ולא יעוררו התנגדות, מריבות וכעסים.

4. "נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו". בפסוק זה טמונות שתי הדרכות חשובות- ראשית, הפטור מן הצבא בשנה הראשונה מבטא את השקעת האנרגיות וכוחות העשייה בראשית הנישואין בבית פנימה, בבנייתו, בחיזוקו ובביסוסו. ראשית החיים והדרך בה הדברים נבנים והקשר נרקם הינם משמעותיים ביותר לכל המשך החיים. לכן בתקופה זו יש להתכנס פנימה ולהקדיש את הכוחות לבנייה הזוגית, לפיתוח הקשר וחיזוק האהבה. וכפי שמדגיש הרמב"ם, המצוה היא לא רק בפטור מהשירות הצבאי אלא אפילו "שלא יסע חוץ לעיר". על בני הזוג להיות יחד באופן אינטנסיבי בתקופה זו של ראשית חייהם המשותפים ולבנות יחד את יסודות ביתם.

5. "ושמח את אשתו" חלקו השני של הפסוק, מסביר הרב נריה, אינו קשור רק לשנת הנישואין הראשונה אלא הוא הולך ומתרחב על כל שנות הנישואין. השמחה בבית היא מקור לחיוניות, לביטוי האהבה והחיבור בין השניים. יש כאן גם סיבה וגם תוצאה- כאשר טוב לבני הזוג יחד הם שמחים, ומן הצד השני- אם ישמחו זה את זה, אז יהיה להם טוב יחד.

עיסוק נוסף בנושא שלום הבית נקים בפרק י"ג- גירושין.

ג. מנהגי הבית

בפרק זה מובאות שתי דעות שונות בשאלה כיצד צריכים לנהוג בני זוג שכל אחד מהם בן לעדה אחרת. האם על אחד מהשניים לוותר על מנהגי ביתו או שכל אחד יכול לנהוג כמנהג אבותיו?

הדברים יכולים לבוא לידי ביטוי בתחומים שונים: קטניות בפסח, נוסח תפילה, מנהגים שונים בהלכות שבת וחג, ועוד.

העיקרון המנחה של שתי הפסיקות הינו חשיבותו של שלום הבית, אך הפסיקה בכל אחד מהמקרים שונה.

הרב חיים דוד הלוי, היה רבה הספרדי הראשי של תל אביב. לפיו, כל אחד ואחת מבין בני הזוג יכול להישאר במנהגיו, כל עוד זה לא מפריע לחיי הנישואין. על האיש לאפשר לאשתו לנהוג כמנהג אבותיה ואינו יכול לכפות עליה לנהוג כמנהגו. עם זאת, במקרים בהם בני הזוג רואים כי הדבר מפריע לזוגיות, למשפחה – אז ינהגו כמנהג האיש. שלום הבית בא לידי ביטוי במאמץ של כל אחד מהצדדים להיות רגיש למנהגים של השני ולתת להם מקום, בגבולות האפשרי.

לעומת זאת, ע"פ הרב עובדיה יוסף האישה צריכה לנהוג כמנהגי בעלה, שלא יהיו "חלוקים בעיסתם". שלום הבית בא לידי ביטוי במנהג הבית המשותף.

ד. תקשורת

11. המקור הראשון בפרק הוא ציטוט של אמירה עממית שאמר רב פפא לאביי. "איתתך גוצא גחין ותלחוש לה!". רש"י מפרש פתגם זה במובן של הקשבה ולא של דיבור. "גחין ותלחוש לה" – "כפוף עצמך ושמע דבריה" כלומר הקשב לה ושמע בעצתה. בתקשורת טובה, לעיתים אדם נדרש לכפוף את עצמו, לראות את עצמו כחסר, ולדעת לקבל עצות מאחרים. ההקשבה ותשומת הלב המעמיקה לדברי הזולת היא חלק ניכר ומשמעותי מתהליך התקשורת, מנתינת המקום לבן/בת הזוג, לעולמו, לתחושותיו ולחיינו.

אפשרות אחרת: תקשורת היא דבר הדורש מאמץ והתאמה של האדם לצרכיו ויכולותיו של הזולת. לפעמים שיחה יכולה להתרחש בגובה העיניים, ללא מאמץ מיוחד להסביר ולפרש את דברינו, ולפעמים היא דורשת מאיתנו להתכופף, לתרגם ולהתאים את עצמנו לבן שיחנו.

בדבריו של הרב בלייכר אודות ההקשבה עולות כמה נקודות חשובות:

1. מהותה של ההקשבה היא בעצם השותפות, בעצם החיבור המתגלה דרכה.
2. ההקשבה היא מטרה בפני עצמה, אין מטרתה לייעץ, או לשנות, או לבקר אלא עצם הרצון לשמוע את השני הוא ביטוי לקשר ולהשתתפות זה בחייו של זה.
3. הקשבה אמתית נובעת מתוך קבלה של השני כפי שהוא, ללא שיפוטיים. קבלה ללא תנאי. בזוגיות טובה כל אחד מבני הזוג יכול לחשוף את עצמו כלפי השני בחולשותיו וקשייו מתוך תחושה של קבלה ועידוד. ומתוך אותה עין טובה, מגלה כל אחד מהם כוחות אמיתיים בתוכו.

4. בעת הקשבה אמיתית בין בני זוג נחשפת ומתפתחת האחדות שביניהם.

ד 2. קשיים בתקשורת- כיוונים בהוראת הסיפור בנדריים :

מעבר לסוגיית הפערים הבין תרבותיים העולים מן הסיפור, הסיפור מעלה את שאלת התקשורת הנכונה בין בני זוג והתמודדות עם מצבי קונפליקט. הסיפור מתרחש סביב האוכל- דווקא התחום שאמור לסמל את השותפות, את המשפחתיות וההענקה, הופך להיות מקור למחלוקת וחיכוכים. מבחינה ספרותית הסיפור מתמקד במילים בעלות משמעות כפולה. ובכך מודגש חוסר ההבנה והתקשורת הפשטנית ביניהם, המתמקדת בפן המילולי בלבד ולא במה שמעבר לו.

יש המפרשים (העין יעקב) כי האישה נרתעה מצורת התייחסותו הלא מכבדת של האיש אליה- הוא מצווה עליה את הכנת האוכל בפקודות ולא מתוך כבוד ולכן היא בוחרת ללמדו לקח בצורה מתוחכמת- כביכול עושה את רצונו ללא ויכוח או דיון, אך במעשיה חושפת את אי שביעות רצונה וחוסר מוכנותה לשמש בתפקיד שפחה צייתנית.

הסיפור מגיע לשיאו כאשר היא מגיעה בפקודת בעלה, לשבור את שני הנרות בשער העיר והיא בוחרת לשבור אותם לא על השער (בארמית- הבבא), אלא על החכם היושב בשער ושמו בבא (בן בוטא).

שני הנרות מסמלים את נרות השבת, שתפקידם להשכין שלום בין איש לאשתו. בבא בן בוטא היה מתלמידי שמאי הזקן. הוא חי בדור שלפני חורבן בית שני, והיה שופט בירושלים שהיה ידוע בחכמתו ודרך חקירתו להוציא משפט צדק (ע"פ גיטין נז ע"א). בבא בן בוטא החכם והצדיק, בענוותנותו הרבה מוחל על כבודו למען שלום הבית (בדומה לשם ה' הנמחק למען השכנת שלום בין איש לאישה בפרשת סוטה) שבירת הנרות מבטאת את השבר בקשר הזוגי, אך ברכתו של בבא בן בוטא מכניסה תקווה ואופטימיות לקשר- ברכת הבנים מסמלת את התקווה להמשכיותו של הקשר ולפוריותו.

בבא בן בוטא מברך את האישה שיצאו ממנה שני בנים כמותו- ענוותנים ופייסנים כמוהו ולא רודפי כבוד ועקשנים כאביהם.

3ד. הסעיף האחרון בפרק זה, עוסק בחשיבות השכנת השלום בין איש לאשתו, ובאחריות של החברה הסובבת להתאמץ ולפעול על מנת לפתור סכסוכים וקשיים בין בני זוג. התפארת ישראל מדייק מלשון המשנה את הביטוי "הבאת שלום" ולא

”עשיית שלום” כדבר שיש להתאמץ ולעשותו גם כאשר הדבר אינו פשוט וגם אם אין ביטחון שיושג לבסוף שלום.

כמובן שמדובר רק באנשים המתאימים לדבר. וכאן המקום להזכיר את קיומם של אנשי מקצוע, כדוגמת מטפלים זוגיים ומשפחתיים, שחשוב ומומלץ לפנות אליהם בהיקלע בני הזוג לקשיי תקשורת. כמו כן, כדאי להזהיר מפני הסתייעות באנשים שאינם אמונים על התמודדות עם מצבי קונפליקט מעין אלה.

שאלות לדיון:

- ↔ מהו הערך המוסף שיש לחיבור בין שני הפכים לעומת חיבור בין דומים?
- ↔ אלו מעשים/ התנהגויות יכולים לדעתך לגרום לקשיים בשלום הבית? כיצד היית מייעץ/ת למונעם או לפחות לצמצמם?
- ↔ איזו אווירת ערב שבת את/ה רואה בדמיונך ורוצה שתשרור בבית שלך, שיוקם עם בן/ת זוגך?
- ↔ מהם סוגי ההקשבה השונים שבין בני זוג?
- ↔ מה הערך המוסף שבני הזוג מפיקים מתקשורת טובה וסדירה ביניהם?
- ↔ כיצד ניתן לגשר על פער תרבותי בין בני זוג?
- ↔ בבית בו בני הזוג הם משתי עדות שונות, מי קובע מנהגי איזו עדה ינהגו בבית. נמק (שתי דעות).

פרק ז' - מצות עונה

פרק זה הוא פרק חשוב במיוחד בהקשר של הלכות טומאה וטהרה. הרבה פעמים המפגש הראשון של התלמידות עם העולם של הלכות הטומאה והטהרה יוצר תחושה של בהלה גדולה נוכח האיסורים ותחושה כאילו התורה מגבילה ואוסרת פנים רבות בקשר הזוגי.

היכרות עם מצות עונה יכולה להפיג הרבה מתחושות אלו. ההבנה כי התורה מגדירה את תחום חיי האישות בין איש לאשתו כמשהו שהוא חלק מעולם המצוות ולא רק חלק מעולם ה"רשות", או חלילה כדבר מאוס ושלילי, היא הבנה משמעותית מאד לגבי יחסה של תורה אל הגוף ואל הקדושה היכולה להתגלות בחיבור הגופני. הוראת פרק זה היא הזדמנות לנגיעה רכה וראשונית בנושא הקשר הגופני בין בני זוג והיחס לגוף באופן כללי.

א. מצות עונה – חיי אישות בין בני זוג

את מצות עונה למדים מהלכות האמה העבריה, שאדוניה מחוייב לה בשלושה דברים: שארה, כסותה ועונתה.

המילה עונה מובנת באופן פשוט מלשון "עת", זמן. יש לתת מקום וזמן למפגש הגופני בין בני זוג, לקבוע בו קביעות מעת לעת. כמו כן ניתן לשמוע בו גם את המילה **עונות** - כמו שיש עונות בשנה, כך יש גם עונות בבית. תקופות של ריחוק ותקופת של קירבה.

על ידי מצות עונה **עונים** בני הזוג זה לקריאתו של זה, לקרבה ולחיבור, וכאשר נמנעת קיום מצווה זו, הרי זה **כעינוי** ממש, שאף יכול להיות עילה לגירושין.

הרב סולובייצ'יק בדבריו משווה בין התפיסה של הפילוסופיה היוונית והתפיסה של הנצרות את הנושא המיני לבין תפיסת התורה והיהדות. בהמשך המאמר (שלא מצוטט בחוברת) מסביר הרב סולובייצ'יק כי הפילוסופיה היוונית ובעקבותיה הנצרות, ראו את האדם כשני חלקים שאינם יכולים להתאחד - הרוח האנושית העולה למעלה, והגוף האנושי על תאוותיו ויצריו, המוריד את האדם מטה. הדרך היחידה בה יכול האדם להתעלות הוא ע"י התעלות שכלית - רוחנית שאין בה מקום לגוף. כך לדוגמא אנשי הדת הנוצריים הם אלו החיים חיי פרישות (כמרים ונזירים) ואינם מקימים משפחה ומתנזרים מן המיניות.

לעומת זאת, היהדות מאמינה בהעלאת הגוף ובעידונו. ביכולת של האדם לקדש את גופו ולעבוד את ה' בכל דרכיו - בעת האכילה, בחיי האישות ועוד. כפי שהנשמה היא

חלק אלוק ממעל, גם הגוף הוא יצירה אלוקית "מבשרי אחזה אלוק" (איוב יט). החיבור בין הגוף לנפש הוא ביטוי של מהות אלוקית אחת. הרב סולובייצ'יק אף מציין כי גדולה עבודת ה' ע"י כוחותיו הגופניים של האדם מאשר עבודת התפילה (כפי שניתן לראות בכמות ההלכות המוקדשת לכל אחד מנושאים אלו). העלאת הגוף ועבודת ה' דרכו היא מעלתו העליונה של האדם. הרב סולובייצ'יק מזכיר את הביטוי "בעילת מצווה". ביטוי הלכתי זה משמעותו קיום חיי האישות בפעם הראשונה לאחר הנישואין, אולם הרב סולובייצ'יק משתמש בו בדבריו בהקשר רחב יותר- חיי האישות הינם חלק מעולם המצוות, וככאלה יש בהם קדושה ויכולת להתחבר דרכם אל הקב"ה.

ב. משמעות החיבור הגופני

הרמב"ן בפירושו למילות הפסוק: "והיו לבשר אחד" (בראשית ב, כד), מביא בתחילה את פירושו של רש"י: איש ואישה נעשים לבשר אחד כאשר נולד להם ילד משותף, שהוא באמת איחוד של "החומר הגנטי" של כל אחד מהם ובו משתקפת האחדות בין האיש והאישה.

הרמב"ן דוחה את פירושו של רש"י משום שדבר זה ניתן לומר גם על בעלי החיים, ואילו הפסוק מדגיש את ייחודיותו של האדם. לכן מסביר הרמב"ן כי בחיבור המיני בין איש לאישה משתקפת היותם "בשר אחד". החיבור הגופני בין איש לאישה הוא ביטוי לאחדות שביניהם, לכך שפעם היו באמת בשר אחד, שהרי האישה נבראה מן האיש וכן לרצונם להיות יחד בדבקות ובאחדות כאילו הם בשר אחד ממש. לעומת בעלי החיים, שאצלם החיבור הגופני הוא ביטוי לתאווה גופנית בלבד, אצל בני האדם ישנה שאיפה נפשית ותשוקה לחיבור ולאחדות. כמו כן, יחסו של האיש לאשתו הוא כאל "שאר בשר" הקרוב ביותר, אף יותר מהוריו ("על כן יעזוב"...) בעוד שאצל בעלי החיים ההתייחסות הנפשית המשפחתית אינה קיימת כלל.

המהר"ל מדגיש כי בשונה מבעלי החיים, שהחיבור ביניהם הוא תוצאה של דחפים גופניים- חומרניים- בהמיים, החיבור הגופני בין איש לאישה נובע גם מהחיבור הרוחני ביניהם. הכוח המאחד בין איש לאישה הוא כוח אלוקי, דבר הבא לידי ביטוי בשם ה' הקיים בחיבור של שניהם – י' באיש וה' באישה. שם ה' מתגלה דווקא בזיווג שבין האיש והאישה, בהתחברם יחד, בגוף ובנפש, הם מגלים את שם ה' השרוי בכל אחד מהם באופן חלקי.

תוספת: נעמי וולפסון (בספר: ודבק באשתו, עמ' 98) מסבירה את דברי המהר"ל:

"אנרגיה מינית היא ביטוי פיסי של כוח רוחני. הרצון להתאחדות הגופים משקף צורך רוחני עמוק לכוליות החיבור, לאינטימיות שלמה. אחדות הגופים היא מתנה מאת ה' שבכוחה לפרוץ את גבולות האינדיווידואליות והבדידות ולבטל את "היות האדם לבדו". ההשתוקקות של בני הזוג להפוך "לבשר אחד" נובעת מתכלית הבריאה, היא נובעת מהכמיהה למצב הראשוני, מהערגה לחזור לשורש הבריאה, לאחדות שבה התנסינו טרם הנסירה. היא גם ביטוי לרצון לחזור למהות הרמונית ושלווה".

ג. חיבור מתוך רצון משותף ובשמחה

"חייב אדם לשמח את אשתו בדבר מצווה" כפי שמסביר רש"י, מעבר לימים בהם חלה מצות עונה (כגון ליל הטבילה, לילה לפני שהאיש יוצא לדרך ארוכה, והימים הקבועים בין בני הזוג) מדריכים חז"ל את בני הזוג להיות בתודעה וברצון לשמח זה את זה, להיות קשובים ורגישים לרצונות ולמאוויים ולתת להם ביטוי.

כמו כן ישנה משמעות לאווירה בבית, ליחס זה אל זה ויש להקפיד על צורת הדיבור, שהדיבורים יהיו דיבורים של אהבה וחיבה, שתשרור נעימות ביחס הזוגי וכפי שכתב הרמב"ם: "ברצון שניהם ובשמחתם" בני הזוג צריכים לבנות גשר בין השונות שביניהם - השוני ברצונות ובצרכים, ולהגיע למצב בו הם פועלים מתוך רצון משותף ומתוך שמחה.

במקורות ההרחבה (עמ' 203-206) ניתן למצוא מקורות נוספים העוסקים במצוות עונה, במשמעות החיבור הגופני בין איש לאישה וביחס לגוף. בכיתות בהן ישנה התעניינות וצורך להרחיב בנושא, כדאי ומומלץ לעשות שימוש במקורות אלו. חשוב לומר לתלמידים, כי אם מתגלים קשיים בין בני הזוג בתחום האינטימי, ניתן לפנות למדריכת הכלות, או מדריך החתנים, על מנת להתייעץ עמם כיצד ניתן לפתור את הקושי, ובנוסף להדגיש שגם בתחום זה, ישנם אנשי מקצוע, שניתן להיעזר בהם. מכל מקום, חשוב ביותר לא להישאר עם הקושי לבד, ולא להזניח את הטיפול בו.

שאלות לדיון:

- ↔ מדוע נקראים חיי אישות בשם "דרך ארץ"?
- ↔ כיצד יכולים בני זוג להפוך את החיבור הגופני שביניהם להיות שונה באופן מהותי מחיבור פיזי של זכר ונקבה גם אצל בעלי החיים?
- ↔ מה מלמדת העובדה שרבה קרא לתשמיש המיטה: "דבר מצווה"?

← מה משמעות הדרישות של החכמים לדבר ולשמח בעת קיום קשרי האישות?
מה היא מלמדת על מהות קשרי האישות?

פרק ח' - טומאה וטהרה

הקדמה

פרק זה עוסק בנושאים המרכזיים הקשורים לטהרת המשפחה, דיניה ומשמעותה. כמובן שפרטי ההלכות רבים מאלו המופיעים בחוברת, ובמהלך הלימוד יש להדגיש היטב לתלמידות שרק חלק קטן מאד של הלכות אלו מפורט כאן, ובע"ה כשתגיע עת חתונתן, הן תלמדנה בהרחבה את כל ההלכות עם מדריכת הכלות. זו ההזדמנות להרחיב בחשיבותם ונחיצותם של הלכות אלו ושל בחירת מדריכה מתאימה. חשוב להביא לידיעתן של הבנות את קיומם של גופים שעוסקים בנושא זה: צהר, בנין שלם, פוע"ה ועוד.

להבדיל מנושאים הלכתיים אחרים הנלמדים בבית הספר, נושא הטומאה והטהרה הוא נושא עלום ברובו עבור רוב התלמידות וזהו מפגשן הראשון עם עולמה של טהרת המשפחה. מכיוון שכך, מוטלת על כתפינו אחריות גדולה להכיר להן עולם זה בצורה שתאהיב עליהן את דברי התורה ותפתח בהן את הרצון לשמור הלכות אלו בבוא היום.

פתיחה: מחזור הלבנה והמחזוריות הנשית

הלכות טהרת המשפחה בנויות סביב המחזוריות החודשית המתרחשת בגוף האישה. השינויים המתרחשים בגוף האישה הם המכתיבים את אופי הקשר בין האיש לאישה- בין ימי הווסת לבין יום הביוץ, בין הטבילה במקווה הטהרה, לבין ימי ההרחקות, בין ימי קירבה לריחוק. מחזוריות זו היא תנועה קוסמית, ומחזוריות שונה מתרחשת לנגד עינינו כל העת- גאות ושפל, שאיפה ונשיפה, צמיחה וקמילה, חיים ומוות, חסרון והתמלאות. לימוד הלכות טהרת המשפחה מתוך הקשר זה מאפשר לנו להכיר לתלמידות את ההלכות מתוך ועל גבי התהליכים הגופניים המוכרים להן, ובמקביל- להעמיק את הקשר שלהן עם המתרחש בגופן מידי חודש בחודש ולהעניק לו משמעויות חדשות.

מדברי חז"ל עולה קשר מיוחד בין מחזור הלבנה, הנעה בין מלאות לחיסרון במשך ימי החודש, לבין המחזוריות הנשית שגם היא משרטטת תהליך דומה. ישנם הרבה מאד הקשרים בין הלבנה לבין האישה, בתנועה שבין מלאות להתרוקנות. וכן במה שהלבנה מסמלת - המיעוט, יכולת ההכלה וההחזרה של אור השמש. הדבר אף נרמז בביטויים שונים של חז"ל על הלבנה - מולד, עיבור, כרסה בין שיניה ועוד.

המדרש בפרקי דרבי אליעזר מתבסס על הפסוקים המתארים את חטא העגל (שמות לב א-ג): "וַיֵּרָא הָעָם, כִּי בָשַׁשׁ מֹשֶׁה לָרְדֹת מֶן-הָהָר; וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהְרֹן, וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ, כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, לֹא יָדַעְנוּ מָה הָיָה לוֹ. וַיֹּאמֶר אֶלְהֵם אֶהְרֹן, פָּרְקוּ נְזָמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנִיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלַי. וַיִּתְּפְּרְקוּ כָּל-הָעָם אֶת-נְזָמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל-אֶהְרֹן".

מהפסוקים נראה כי אף על פי שאהרן שלח את הפונים אליו לאסוף נזמי זהב מן הנשים והילדים, מי שמביא בסופו של דבר את הנזמים הוא "כל העם" שפורקים את הנזמים מאוזניהם ולא מאוזני הנשים והילדים. על כך מבוסס המדרש האומר כי נשות ישראל התנגדו לעשיית העגל, ושכרן על כך שלא השתתפו בחטא- הפיכת ראשי החודשים ל"יום טוב של נשים". קשר זה רמוז בפסוק בתהילים: "הַמְשִׁבֵּיעַ בְּטוֹב עֵדֶיךָ תִּתְחַדֵּשׁ כְּנֶשֶׁר נְעוּרָיְכִי" (תהילים קג, ה) בזכות השימוש הטוב בעדיים, בתכשיטים, תזכנה נשות ישראל להתחדשות מתמדת כנשר המשיל ומחליף את נוצותיו כל עשר שנים. (נשר לשון נשירה).

מה הקשר בין המעשה שעשו הנשים, שסירבו לקחת חלק במעשה העגל, לבין השכר שהן מקבלות, שהן משמרות ראשי חודשים?

ניתן לומר, כי הנשים לא חיפשו את ההתחדשות החיצונית בעשיית העגל, ולא רצו להיות שותפות למעשה של ניסיון להנכיח אלוקים בתוך פסל חסר תנועה וחיות. הן הכירו מבפנים, דרך המקצב הנשי הפנימי של השינויים הגופניים המתחוללים אצל כל אישה מידי חודש בחודשו, את אפשרות החידוש האמיתי.

חוסר הרצון של הנשים להיות שותפות במעשה העגל, על אף הקושי להמשיך להאמין גם כאשר משה מבושש לבוא ואין ראייה מוחשית לאמונה, קשור לתהליך המתרחש מידי חודש אצל הלבנה- מחשכה והיעלמות גמורה למולד חדש. גם האישה עוברת מידי חודש מהתרוקנות הרחם להתחדשות התהליך לכדי אפשרות הביוץ וההיריון. אלו תהליכים של אמונה ביכולת ההתחדשות וההולדה מתוך החושך והאין, והידיעה כי אין צורך במשהו חיצוני על מנת לחוות את ההתחדשות הזו אלא הדברים יכולים לנבוע מתוך הקיים.

ישנם המסבירים את ההתחדשות הפנימית שחוות הנשים מידי חודש בחודשו כסיבה לפטור הנשים למצוות שהזמן גרמן. הן אינן זקוקות למצוות שיקשרו אותן לזמנים השונים אלא הן מחוברות אליהם במקצב פנימי משלהן.

הרב יצחק אור זרוע מזכיר את המנהג שנהגו נשות ישראל שלא לעשות מלאכה בראש חודש כמנהג ששורשו באותה הימנעות של נשות ישראל מהשתתפות בחטא העגל. הוא מרחיב ואומר כי כמו שהלבנה נעלמת מידי חודש ויוצרת ציפייה וגעגוע לראותה מחדש, כך גם האישה מידי חודש טובלת ונטהרת לבעלה לאחר ימים של

ריחוק ואיסור, וימים אלו של ריחוק יוצרים את אותה התחדשות, געגוע ותשוקה בתוך הקשר הזוגי, כמו בתנועתה של הלבנה.

הרב שמואל וואזנר מוסיף ומסביר את משמעותן העצומה של הלכות טהרת המשפחה- מעבר להתחדשות הוא לומד מעניין 'קידוש הלבנה' הנאמר מידי חודש כמה ימים לאחר המולד, שגם עניין הקידושין ושמחת הנישואין חוזרים ומתעוררים מידי חודש בחודשו. הברית בין האיש לאשתו חוזרת ומקבלת את תוקפה מידי חודש.

ישנן שלוש מצוות המיוחדות לנשים: הפרשת חלה, שמירת דיני הנידה והדלקת נר שבת. כולן כמובן מצוות שגם גברים חייבים בהם, אולם לנשים יש בהן קדימות ושייכות מיוחדת.

על פי הבן איש חי מבין שלוש המצוות המיוחדות לנשים, מצוות הנידה היא המשמעותית ביותר, ויש לנשים לחבבה באופן מיוחד, משתי סיבות:

א. להבדיל מהפרשת חלה והדלקת הנר, שגם גבר יכול לקיימן, דיני הנידה מתקיימים דווקא על ידי הנשים, מכיוון שהם קשורים למתרחש בגוף הנשי.

ב. לעומת הפרשת חלה והדלקת הנר שדיני המצווה שלהן הם מועטים יחסית ופשוטים, הלכות טהרת המשפחה הן רבות ומפורטות ודורשות מסירות נפש רבה, ולכן "לפום צערא אגרא" לפי הצער וההשתדלות הרבה שמצווה זו דורשת בקיומה, כך גם תיזכנה הנשים לשכר גדול על קיומה.

דברים אלו של הבן איש חי הם הזדמנות מצוינת להרחיב מעט במצוות האישה-חלה, נידה והדלקת הנר (ראשי תיבות חנ"ה) המסמלות יחד שלוש יסודות של הבית היהודי: חלה- כשרות הבית, הדלקת הנר- שמירת השבת, נידה- טהרת המשפחה. (משמעות נוספת לשלוש מצוות אלו, מכיוון אחר: חלה יסודה במצוות התלויות בארץ= המקום, נר שבת= הזמן, נידה= האדם. שלושה מעגלים משמעותיים שלא ניתן להפריד ביניהם. מה שנקרא בשפת המקובלים: עולם, שנה, נפש. ראשי תיבות: עש"ן. עולם- מקום, שנה- זמן, נפש- אדם).

מעניין להבין יחד עם התלמידות למה שלוש מצוות אלו נמסרו דווקא לנשים, מה יש בהם שקשור למהות ולכוחות הנשיים דווקא?

שאלות לדיון:

- ↩ מה הקשר בין המעשה שעשו הנשים בחטא העגל לבין השכר שקיבלו עליו?
- ↩ מהי התחדשות? כיצד יכולים לסייע ראשי החודשים ביצירת תחושת ההתחדשות?
- ↩ מה מאפיין את התהליך הביולוגי שעוברת אישה מידי חודש בחודשו?
- ↩ מדוע ההתחדשות בחיי הנישואין מעוררת את הקידושין בכל חודש מחדש?
- ↩ מה הן המצוות המיוחדות לנשים? מדוע ניתנו מצוות אלו דווקא לנשים?

א. טומאת הנידה והזבה

פרק זה פותח במבוא ביולוגי. לימוד מבוא זה חשוב מאד הן להבנת פרטי ההלכות בהמשך, והפנמת מעגל הטומאה והטהרה, הקשור כאמור למחזור החודשי הנשי. זו הזדמנות לשוחח עם הבנות על נושא חשוב זה, להעמיק את הידע שלהן ואת ההכרות שלהן עם גופן ונשיותן. העובדה כי המורה מסוגלת לדבר עימן על נושאים כאלו בפתיחות, בבהירות ובצניעות, היא משמעותית ויקרה ביותר. כדאי במהלך הלימוד להשתמש גם באיורים. ניתן למצוא בספרו של הרב אלישיב קנוהל "איש אישה".

בתורה קיימת אבחנה בין שתי טומאות שונות- טומאת נידה וטומאת זבה. ההבדל המרכזי בין שתיהן הוא בעיתוי. הזבה היא אישה שרואה דם שלא כחלק מהווסת הסדיר שלה.

על פי התורה, הנידה יכולה לטבול כחלוף שבעה ימים מיום ראיית הדם, ואילו הזבה צריכה לספור שבעה ימים נקיים לאחר שפסקה ראיית הדם ורק אז תוכל לטבול. (ישנו הבדל בין שני סוגים של זבה- זבה קטנה שצריכה לספור רק יום נקי אחד וזבה גדולה שצריכה לספור שבעה נקיים). במהלך הלימוד בכיתה אין צורך להיכנס לפרטים אלו)

מורכבות המצבים והאיסורים הקיימים בדין הנידה והזבה יצרו מצב שהצריך הדרכה מתמדת של תלמידי חכמים ותשומת לב רבה של האישה.

לאחר הגלות והתפזרות היישוב היהודי, נוצר מצב שבו היו קהילות יהודיות מרוחקות ממוקד של תורה והיכולת להקפיד ולדעת את פרטי ההלכות התמעטה. כך נוצרה תקנה שאיחדה את דין הזבה ודין הנידה. מודל אחיד לכל הנשים ולכל המצבים. בכל מצב בו אישה רואה דם מהרחם היא צריכה לספור שבעה נקיים לאחר תום ימי ראיית הדם. תקנה זו יסודה בקבלה שבנות ישראל קבלו על עצמן, והיא מחייבת את הכל. תקנה זו מכונה בספרות הפסיקה כ'חומרה דרבי זירא' מפני שהוא זה שבשמו מובאת התקנה. לא הוא זה שתיקן אותה, אלא בנות ישראל קבלו זאת על עצמן.

הרמב"ן מסביר בדבריו את התהליכים ההיסטוריים שהובילו לתקנה זו, וכן מסביר את הניסוח של דברי רבי זירא: "בנות ישראל החמירו על עצמן". הנשים, שרצו לשמור באופן שלם את דיני הנידה, והיו מודעות לגודל האחריות והאמון המוטלים על כתפיהן, חשו כי אינן יכולות להבדיל באופן ברור ומדויק בין מצב הנידה לזבה ולכן קיבלו על עצמן כדי להימנע מחטא בשגגה, לנהוג באופן אחיד בשני המצבים. לאחר יוזמה נשית זו, קיבלה אותה יוזמה תוקף הלכתי מחייב על ידי תקנתו של רבי זירא.

בנוגע לחומרת רבי זירא יש להדגיש לתלמידות שני דברים:

א. משמעות המושג "חומרא". אנו רגילים להבין מושג זה כתוספת על הדין הרגיל, למעוניינים להחמיר על עצמם. בנוגע לתקנתו של רבי זירא אין זו הכוונה. אלא הכוונה היא לדין חמור וברור. זו היא הלכה פסוקה ומחייבת.

ב. בזמן האחרון התפתח דיון פנים דתי סביב נושא זה ויש קולות הקוראים לבטל את תקנתו של רבי זירא ולחזור לדין התורה (היו כתבות על כך בעיתונות, ויש מי שדואג להציף את הנושא מדי פעם). דווקא משום כך חשוב כי התלמידות תכרנה את השתלשלות ההלכה בנושא זה ולהעמיק את ההבנה כי חומרת רבי זירא נובעת מחשש לטעות באיסור תורה עצמו שיש בו חומרת כרת, וחשש זה קיים גם כיום, שעדיין איננו יכולים להבחין בוודאות בין דם זבה לדם נידה.

(ביחידה כתבנו את הכינוי המקובל: "חומרא דר' זירא". הרמב"ם כתב שזו: "חומרה יתירה". ביחידה נמענו מלצטט את דברי הרמב"ם הללו, כדי שלא להסתבך עם הביטוי "יתירה". כוונת הרמב"ם בביטוי "יתירה" ע"פ מקבילות אחרות בכתביו היא שהכוונה למשהו מחייב ומעצים. רצ"ב מאמר קצר של הרב יהודה זולדן בענין זה: "למשמעות הביטוי חומרה יתירה" בעיקר בכתבי הרמב"ם. המאמר נכתב במקורו לחוברת שמכון פוע"ה עומד להוציא בענין בשל אותו ויכוח פנים דתי שצף מדי פעם. הוא מוגש למורות כהעשרה, ודברי ההקדמה של המאמר שונו והוסבר שם גם מדוע ראינו צורך להתייחס לענין ביחידה. בסוף המאמר גם מובאת פיסקה מענינת מדברי הרב קוק שהסביר את המעלה המיוחדת של חומרה זו שבאה דווקא מכח ההסכמה והקבלה של נשים).

ב. משמעותם של דיני טומאה וטהרה

המדרש בראש פרק זה דורש את הפסוק משיר השירים (ה, יא): "קִיצוּתָיו תִּלְתְּלִים שְׁחֹרוֹת פְּעוֹרָב" כדו-משמעות המצויה במילה 'עורב'. יש פרשיות בתורה שבמבט ראשון נראות כעורות ושחורות כעורב, אולם מנקודת המבט האלוקית לא נראה שם

עורב אלא דבר ערב, דבר שיש בו מתיקות והוא ביטוי לקשר של אהבה בין עם ישראל לקב"ה, ככל מגילת שיר השירים.

המדרש מצד אחד נותן לגיטימציה לתחושות הראשוניות שיכולות להתעורר במפגש עם הלכות טומאה וטהרה- תחושה של תהייה "כיצד ניתן לאומרן בציבור"? איך יכול להיות שהתורה מצווה על דברים שכאלו? חשוב לתת גם לתלמידות את הלגיטימציה לתחושות האלו, אך תפקידנו במהלך הלימוד לחשוף בפניהן, כפי שעושה המדרש, את העומק והיופי הטמון בעולם הלכתי זה.

בפרק מצויים שלושה כיוונים בהבנת משמעותם של דיני טומאה וטהרה:

א. **הרמב"ם (1):** דיני הטומאה וטהרה הם גזירת הכתוב, חוק שאיננו יודעים את טעמו. הטבילה מטהרת משום שכך גזר הקב"ה, ואין זה תלוי בכוונת הלב או בהבנת משמעות כלשהי.

ב. **הרמב"ם (2):** הטבילה מלמדת את האדם עיקרון חשוב בטהרת הנפש- כמו שמי המקווה מטהרים את האדם למרות שלא חל שום שינוי בגופו עם הטבילה, כך גם הנפש יכולה להגיע לטהרה רק מעצם המוכנות להיטהר והחיפוש אחר קרבת ה'.

ג. **רבי יהודה הלוי:** גם ריה"ל, בדומה לרמב"ם, פותח בקביעה כללית כי אין יכולת לשכל האנושי לעמוד על סיבותיה של מצוות התורה, אולם לאחר הסתייגות זו הוא מציע רעיון כללי להבנת מהות הטומאה- כל הטומאות מקורן במוות. המוות הוא הטומאה העיקרית "אבי אבות הטומאה" וגם הטומאות האחרות, כגון טומאת קרי, הוצאת זרע לבטלה, או טומאת הנידה בה ביצית שלא הופרתה נפלטת מהגוף- קשורות במוות משום שפוטנציאל החיים שבהם לא מומש. התורה, כתורת חיים, רוצה להרחיק את האדם מן המוות ולחזק את אחיזתו בחיים.

שאלות לדיון:

⬅ מה יכול אדם לעשות על מנת לחוש את העריבות בפרשיות הנראות לו בתחילה קשות להבנה?

⬅ מהן המשמעויות השונות שניתן להעניק לדיני טומאה וטהרה?

ג. הליכות בני הזוג בימים שהם אסורים זה לזו

בימי נידתה של האישה, בני הזוג אסורים בקרבה גופנית. זאת על פי האמור בפסוק: "ואל אישה בנידת טומאתה לא תקרב לגלות ערותה" (ויקרא יח, יט). כלומר מעבר

לאיסור על קיום חיי האישות בתקופה זו ("לגלות ערותה") ישנו איסור על כל מגע של חיבה ("לא תקרב") כדאי להזכיר לתלמידות שעסקנו באיסור זה גם במסגרת פרק ב'.

דיני הרחקות הם גדרים שתיקנו חכמים כדי ליצור אצל בני הזוג מודעות לכך שהם אסורים ולשמור עליהם שלא ייכשלו באיסור. הניסיון שמוטל על בני הזוג בימים אלו אינו קל והם נזקקים להתגברות רבה על יצרם וכן ליצירת אווירה בבית שתאפשר להם להישמר מן החטא.

כאן אפשר לדבר עם התלמידות על כך שבשנים אלו הקודמות לחתונה, הן יכולות לבנות בנפשן את היכולת הזו של התגברות והימנעות, בשמירה על צניעות וגבולות ביחסים עם בני המין השני. יכולת זו תלווה אותן גם בחיים הזוגיים כשתזכנה בע"ה להינשא, ובני הזוג יחוו תקופות של קירבה ותקופות של ריחוק בהן יידרשו לגבורה נפשית זו.

א. במקורות הבאים בחוברת (מדרש תנחומא, בבלי נידה) חז"ל דיברו על ימים אלו כעל ימים של צער, שנותנים תחושה של ימים רבים, ארוכים, בגלל הקושי שיש בהם. ימים שיש בהם עצב מסוים. המצב השלם והשמח בין בני זוג הוא כאשר הם מותרים. חשוב שלא לצייר לתלמידות תמונה ורודה כאילו הכל קל ופשוט, ולא להתפתות לדבר רק בטיעונים המדגישים את תרומתם של ימי הריחוק לקשר הזוגי, אלא לתת מקום אמיתי לקושי ולהתמודדות שימים אלו מזמנים. דווקא ההתמודדות והקושי הם המדגישים את המימד של **מסירות הנפש** הנדרשת לקיום דינים אלו, ומעצימים את ההתמסרות של בני הזוג לדבר ה' ולעבודתו. מסירות נפש זו יכולה לתת כוח לבני הזוג בחייהם ובעמידה שלהם מול הקב"ה.

ב. כיוון אחר מציע רבי מאיר בגמרא בנידה- מטרותם של דיני הנידה היא **מניעת השחיקה בחיי הנישואין** ושימור החביבות ההדדית, ע"י **התחדשות המתמדת** מידי חודש בחודשו. ליל טבילתה של האישה, לאחר זמן של ריחוק פיזי בין בני הזוג, הופך להיות מוקד של התחדשות הנישואין וחזרה לנקודה הקסומה של ליל הכלולות.

ג. הרב קלמן כהנא מתאר ימים אלו כימים התורמים **לעידון הקשר הזוגי**, בכך שאינו בנוי רק על התאוה המינית. ימי ההרחקות יכולים לאפשר לבני הזוג לחשוף **פנים אחרות של הקשר הזוגי** ביניהם, לפתח את החיבור הרוחני והרגשי שביניהם. ימים אלו מדגישים את הפן בחיי הנישואין הקשור לכינוי האהובה משיר השירים "אחותי". יש תקופות בחיי הזוגיות בהם יש יחסים כאח ואחות, אהבה וחיבה שיש

בהם תקשורת מילולית רבה ועבודה רוחנית משותפת, ויש זמנים של דוד ורעיה בהם יש קשר שלם, שבו החיבור הגופני נבנה על בסיס הקשר הנפשי העמוק.

ד. כיוון נוסף נמצא במקורות ההרחבה בחוברת (עמ' 212) בדבריה של נעמי וולפסון, ניתן להציע אותו לתלמידות כהרחבה והעמקה נוספת. ע"פ דבריה, הקשר הזוגי משול לריקוד בשניים, בו יש זמנים של ריקוד משותף ויש זמנים של ריקוד אישי. גם בחיים הזוגיים, מעבר לבניית היחד הזוגי וחיזוק הקשר, כל אחד מבני הזוג זקוק גם למרחב האישי ולהתפתחות העצמאית שלו. התנועה שמשרטטות הלכות טומאה וטהרה, בין ריחוק לקירבה, יכולה לתת מענה לצורך הכפול הזה- יצירת ימים שהמימד הדומיננטי בהם הוא החיבור והבנייה הזוגית, מול ימים בהם מודגשת יותר הנפרדות והמרחב האישי של כל אחד מבני הזוג.

בדבריו של הרב אליהו מודגשת המורכבות המאפיינת את דיני ההרחקות – מצד אחד יש להקפיד ליצור את האווירה המתאימה בבית כך שלא יגיעו לידי חטא, מצד שני אין להפוך ימים אלו לימים של התרחקות נפשית זה מזו. לכן אין להחמיר בהלכות אלו יותר ממה שנקבע בהן, ויש מקום לגילויי חיבה ולקירוב לבבות על אף שהקרבה הפיזית אסורה. הרב אליהו מצטט את דבריו של רבי עקיבא שהתנגד לדברי החכמים הראשונים על פיהם אסור לאישה להתאפר ולהתנאות לפני בעלה בימי הנידה. רבי עקיבא, מתוך דאגה לשלום הבית ולשמות הנישואין, מתיר לאישה להתקשט בפני בעלה בימי נידתה על מנת לשמר את הקשר ואת נשיאת החן של האישה בעיני בעלה גם בימים בהם הם אסורים.

בהמשך דבריו של הרב אליהו מצוטטת אמירתו של רב יוסף, לפיה אדם הישן באותו חדר עם בני זוג נשואים הוא בבחינת "נְשִׂי עִמִּי תִגְרְשׁוּן מִבֵּית תִּעֲנֶנְיָה" אפילו עם האישה נידה. (מציאות שהייתה קיימת בעבר כאשר בתי המגורים היו קטנים מאד וכל המשפחה ואורחיה גרו בחדר אחד) כלומר החיבור בין איש לאשתו הוא כה חזק וכה נוכח, שהוא קיים גם בעת שהם אסורים במגע פיזי, ונוכחות של אדם זר בקרבה אליהם היא כ"גירוש מבית תענוגות" כלומר יש מקום לביטויי חיבה וקירבה גם בימי הנידה.

שאלות לדיון

- ↔ מה עשויה להיות השפעתם החיובית של ימי הנידה על בני הזוג?
- ↔ מהן שתי מערכות הקשרים המרכזיות הקיימות בין בני זוג כפי שהן משתקפות בביטוי 'אחותי- רעייתי'?

← מהי המורכבות הקיימת בימים אלו בין בני הזוג?

ד. "סוגה בשושנים" מהותם של ימי ההרחקות

הלימוד בתת פרק זה מתבסס על הביטוי המופיע בשיר השירים: "סוגה בשושנים" (שיר השירים ז, ג). חז"ל דימו את הלכות הטומאה והטהרה לגדר של שושנים. זהו ביטוי המכיל בתוכו כפל משמעות: מצד אחד סוגה, מלשון סייג, מגודרת. ההלכות יוצרות גדר, אולם זו גדר שיש בה יופי, שיש בה חן- כגדר של שושנים פורחות. הדימוי של השושנה קשור גם לביטוי: "כשושנה אדומה ראיתי" המרמז על ראיית הדם של האישה בעת נידתה. לעומת הנחש, העקרב או הברזל המופיעים במדרש ומסמלים הרחקה שיש בה איום או פגיעה, גדר השושנים היא גדר שיש בה יופי, שיש בה אפילו פיתוי, ומתוך אותה רכות ואותו חן, היא שומרת על האדם מחטא.

מדברים אלו ניתן ללמוד גם על גדולתם של דברי התורה שהם "רכים כשושנה" וגם על גדולתו של עם ישראל, שלמרות שהאזרה על הריחוק הפיזי בימי הנידה היא כה קלה, בכל זאת הם פורשים מן העבירה.

הרב סולובייצ'יק בדבריו מעלה על נס את הגבורה היהודית, שהיא גבורתם האילמת של בני הזוג, שעל אף שהם בחדרי חדרים ואין איש רואם, ועל אף הניסיון הקשה של השמירה על איסורי הקרבה בימי הנידה, הם מתגברים על יצרם ועומדים בגבורה בניסיון זה.

ה. הפסק טהרה ושבעה נקיים

על מנת להקל על התלמידות להבין את סדר הדברים, כדאי לשרטט להן על הלוח את "מעגל הטומאה והטהרה"- נציג בפני הבנות את מעגל הטומאה והטהרה: דימום (5 ימים לפחות, ולדעת חלק מהפוסקים הספרדים- 4 ימים לפחות), הפסק טהרה, ספירת שבעה נקיים, טבילה במקווה, ימי טהרה וחוזר חלילה. (כדאי לצייר בעיגול על הלוח).

למעוניינת להרחיב, במקורות ההרחבה ניתן למצוא את דבריו של רבי צדוק הכהן מלובלין המשווה בין ספירת שבעה נקיים לספירת העומר. יש לומר לתלמידות כי לגבי מספר הבדיקות בשבעה נקיים יש דעות שונות בקרב הפוסקים, וכל אחת תנהג כפי שהיא תלמד לקראת החתונה.

ו. טבילה במקווה

לגבי הטבילה יש להסביר לתלמידות בקצרה את הנקודות הבאות: (ע"פ המקורות בחוברת)

א. יש לטבול במקווה כשר. לא כל מקור מים הוא כשר לטבילה- אמבטיה, מקלחת וכד'. (בסוף החוברת בעמ' 214-215, מופיעה קריאה נרגשת של הרב קוק על חובת הטבילה במקווה, ושאין לטבול במרחץ אחר. מומלץ לקרוא משם מספר שורות בכיתה)

ב. זמן הטבילה

ג. ההכנות לטבילה

ד. ברכת הטבילה

ה. הצנעת הטבילה

ו. דיני הטבילה- שיהא כל הגוף במים בבת אחת, ללא חציצה

ז. חפיפה

ח. שראוי שתהיה עם הטובלת אישה נוספת שתראה שכל גופה במים ושהטבילה אכן כשרה.

במסגרת לימוד פרק זה ניתן לערוך ביקור במקווה קרוב. חשוב לבדוק שהמקווה אכן נעים למראה ויגרום לבנות תחושה נעימה, וכן כדאי לזכור שיכולות להיות תלמידות שסיור מעין זה יכול להרתיע אותן ולאפשר להן להימנע ממנו אם רצונן בכך.

ז. משמעות הטבילה במקווה

לפני תחילת הלימוד חשוב להדגיש לתלמידות כי אישה נטהרת מכוח טבילתה במקווה טהרה כשר, אף אם לא הרגישה שום דבר מיוחד או לא התכוונה שום כוונה עמוקה. עצם קיום ההלכה מטהר, ואין דרישה לכוונה מיוחדת מעבר לכך. כפי שראינו בדברי הרמב"ם וריה"ל לגבי משמעותם של דיני טהרת המשפחה, כל הדינים הללו הם בראש ובראשונה חוקי התורה שאיננו יכולים לנסות להסביר או לנמק.

אין צורך לקרוא בכיתה את כל הטעמים לטבילה במקווה. הבנות יכולות לקרוא לבד, וניתן לקיים על כך דיון בכיתה.

עם זאת, היו שהציעו כיוונים שונים והעניקו משמעויות נוספות לטבילה במקווה. חשוב להבהיר לתלמידות כי הטבילה במקווה אינה רק נחלתן של הנשים- בימים בהם בית המקדש היה קיים טבלו גברים רבים במצבים שונים (מטומאת קרי, טומאת מת, זב, מצורע ועוד) גם בימינו גברים רבים טובלים בערב יום כיפור, סופרי

סת"ם צריכים לטבול לפני כתיבת שם ה', העולים להר הבית טובלים לפני עלייתם, וחסידיים טובלים מידי ערב שבת ואף מידי יום. כמו כן גר המצטרף לעם ישראל צריך לטבול. הטעמים המופיעים בחוברת אינם קשורים דווקא לטבילתה של האישה הנידה לשם טהרתה אלא מצויים בהקשר רחב יותר.

המקור מספר החינוך הוא מקור חובה ומעבר לו על התלמידות לדעת עוד טעם אחד מבין השלושה המופיעים בחוברת.

מעבר לטעמים אלו, כדאי לדבר עם התלמידות על כך שהיו שהסבירו את המילה "מקווה" מלשון "תקווה". ליל הטבילה הוא זמן חשוב ומשמעותי בקשר הזוגי, זמן שיש בו תקוות ותפילות רבות (ותפילות רבות חוברו ע"י נשים לזמן זה, כדאי בהקשר זה לערוך לתלמידות הכרות עם ספרי תחינות) תקווה לזוגיות טובה, לשלום בית, לילדים, לבריאות, לקרבת ה' ועוד...

ספר החינוך מציע שני טעמים לטבילה במקווה:

- א. **בריאה מחדש**. הכניסה למקווה היא כחזרה למציאות שהיתה בעולם טרם בריאת האדם, בה העולם היה כולו מכוסה במים. כשהאדם יוצא ממקווה הטהרה הוא כמי שנברא מחדש ויכול לפתוח דף חדש בעבודת ה'.
- ב. **ניקוי**. רמז לאדם שכפי שלמים יש את תכונת הניקיון, כך הטובל בהם יכול לנקות את נפשו מכל חטא.

1. הכניסה למקווה – כעובר ברחם אמו, לידה מחדש.

דבריו של המגיד מקוז'ניץ דומים לטעם הראשון המובא בדברי ספר החינוך אולם הדימוי הוא אחר- המקווה אינו כעולם המכוסה במים אלא כרחם האם ובה מי השלייה העוטפים את העובר, והטבילה אינה כבריאה אלא כלידה.

השם משמואל מעצים בדבריו את תודעת הלידה ע"י כך שהוא מדמה את ההימצאות הגמורה בתוך המים למוות. האדם אינו יכול להתקיים בתוך מים, ולכן בזמן הטבילה האדם כביכול מת, מאבד את מציאותו ומתוך כך מקבל חיים חדשים. לכן דין החציצה חשוב כל כך, שיהיה ממש כל הגוף במים, על מנת שיוכל לחול שינוי בכל מציאות של האדם.

2. חיבור לקדושת בית המקדש

ע"פ נבואת זכריה, ופרשנות הגמרא, לעתיד לבוא מעיין הנובע מתחת לקודש הקודשים ילך ויתעצם ויהפוך לנהר שוטף שבו יטבלו הטמאים.

ביחס למשמעות הטבילה כחיבור לקדושת ביהמ"ק ניתן להרחיב על משמעותם של דיני הטומאה והטהרה כקשורים לכיסופים לבניית בית המקדש, וטהרת האישה לבעלה כמרחב מקודש שבו נותר זכר להשראת השכינה בישראל מאז חורבן הבית.

3. קרבת ה' בטבילה

המקורות בסעיף זה מבוססים על הפסוק 'מקוה ישראל ה'. פשט הפסוק הוא- הקב"ה הוא תקוותם ומושיעם של ישראל. לעומת זאת, רבי עקיבא דורש את הפסוק שהקב"ה הוא כביכול מקווה הטהרה של עם ישראל. כשם שמי המקווה מטהרים את האדם הטמא, כך דבקות בה' מטהרת את האדם מישראל. (הרב סולובייצ'יק הסביר שדבריו אלו של רבי עקיבא נאמרו בהקשר של חורבן הבית, בעקבותיו רבים מעם ישראל היו מיואשים מאפשרות הטהרה בחיים ללא מקדש, ללא קורבנות, ללא עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים. רבי עקיבא ניחם את העם באומרו שאף ללא מקדש, עבודת ה' וחיפוש קירבתו מטהרים את האדם)

המהר"ל העמיק את ההשוואה בין הטבילה במקווה לטהרה המתרחשת ע"י קרבת ה', בדין החציצה. כשם שהמקווה מטהר את האדם הטובל בו בתנאי שיהא כל גופו במים ללא חציצה, כך גם מישראל הדבק כולו בקב"ה ללא כל חציצה, זוכה לטהרת נפשו.

רבי יצחק עראמה מדייק כי כשם שהטהרה שמשג האדם כתוצאה מקרבת ה' היא טהרה רוחנית- נפשית, כך גם הטבילה במקווה אינה ניקוי הגוף אלא יצירת שינוי רוחני- "העברת רוח הטומאה מעליו".

(להסבר הקשר בין הטבילה במקווה לבין קרבת ה' ניתן להיעזר בדבריו של הרב יעקב אריאל, "מקוה ישראל ה' " (מתוך עלון ישיבת רמת גן "באתי לגני", ערב ראש השנה התשע"ב):

הצימאון למים הוא בעצם כמיהה לה', מקור המים והחיים. הוא מעיד על רצון הקיום שהוא ביסודו צימאון רוחני למקור המים. כי מהי משמעותם של החיים? לשם מה אדם כה חפץ ומעוניין לחיות? האכילה והשתייה ויתר צורכי הגוף בלבד אינם מצדיקים את רצון החיים של האדם. יצר הקיום אינו חפץ בהמי של חיים ריקניים ללא תוכן ומשמעות. האדם מחפש משמעות לחייו, ולא - חייו אינם חיים.

המים הם דו-משמעותיים. בחיצוניותם הם מרוויים את הצמא. בפנימיותם הם מעידים על יסוד הבריאה וסוד הבורא המסתתר בהם. ע"י הכרה זו האדם מתקרב לבוראו ומזדהה עם רצונו.

... ומכאן רעיון המקווה המטהר את האדם מטומאתו. המים הטבעיים, שלא נטמאו במגע יד אדם, שלא נשאבו בכלי, הם המים הטהורים,

המקוריים, האלוקיים, שהטבילה בהם מאפשרת התמזגות נפשית עם ערך הטהרה וההזדהות של האדם עם אלוקיו. התמזגות זו היא המעלה את האדם מטומאה לטהרה ומחטא לתשובה. אכן יפים הדברים לר' עקיבא: "אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרים ומי מטהר אתכם? אביכם שבשמים".

בעיסוק בנושא "שאלת רב", כדי להבהיר מדוע דווקא בפרק זה ישנה המלצה על 'שאלת רב', כדאי להיעזר בדוגמא/ דוגמאות של שאלה הלכתית מתוך דיני טהרת המשפחה.

פרק ט' - כיסוי ראש

הקדמה:

בפרק זה ישנה סקירה של השתלשלות ההלכה בדין כיסוי ראש לאישה נשואה וכן טעמים רעיוניים לדין זה.

חשוב שהתלמידות תכרנה את היריעה הרחבה ולא רק את השורה התחתונה של ההלכה- גם כדי להעמיק את ההכרות שלהן עם עולמה של התורה שבעל פה וגם כדי לחזק את החיבור וההבנה שלהן לדין כיסוי הראש.

ישנם בתי ספר בהם רוב או חלק מן האימהות אינן הולכות בכיסוי ראש, מה שמצריך התמודדות עם הפער בין ההלכה לבין קיומה במעשה. פער זה יכול לעלות כמעט בכל לימוד של נושא הלכתי, כמו הלכות שבת, כשרות ועוד ואינו ייחודי דווקא לנושא זה. [גם בחינוך בנים יש מצבים דומים: מלמדים הלכות ציצית, והלכות תפילה במנין, ועוד, ולא כל האבות מקפידים על כך]. חשוב תמיד לא ליצור עימות בין הילד לביתו, להתייחס בהבנה ובכבוד למנהגי הבית השונים. חשוב להדגיש לתלמידות כי אנו איננו המחנכים של ההורים שלהם, ויש להתייחס בכבוד אליהם ולבחירותיהם. עם זאת, זו ההלכה ויש להכיר אותה וללמוד אותה, ובעזרת ה' בבוא היום- גם לקיימה.

אין צורך לקרוא בכיתה את כל הטעמים לכיסוי ראש. אפשר לתת לתלמידות לקרוא לבד, ולדון על כך בכיתה.

א. דת משה ודת יהודית

החובה ההלכתית לכיסוי הראש בנויה משני נדבכים: דת משה ודת יהודית. ביטויים אלו הם ביטויים מקבילים פחות או יותר למונחים "דאורייתא" ו"דרבנן" ומקורם במשנה בכתובות: (המשנה נמצאת בחוברת במקורות ההרחבה יחד עם דברי המאירי המסביר את החלוקה בין "דת משה" ל"דת יהודית")

משנה מסכת כתובות פרק ז משנה ו

ואלו יוצאות שלא בכתובה (=הבעל רשאי לגרש את אשתו והוא אינו מחוייב לתת לה את הכסף שהתחייב עליו בכתובה): העוברת על דת משה ויהודית. ואיזו היא דת משה? מאכילתו שאינו מעושר (=אוכל שלא הפרישו ממנו תרומות ומעשרות) ומשמשו נדה ולא קוצה לה חלה (=לא מקפידה על מצוות הפרשת חלה) ונודרת ואינה מקיימת. ואיזוהי דת יהודית? יוצאה וראשה פרוע, וטוה בשוק (=מראה זרועותיה לכל אדם) ומדברת עם כל אדם. אבא שאול אומר: אף המקללת יולדו

(=הוריו) בפניו. רבי טרפון אומר: אף הקולנית. ואיזו היא קולנית? לכשהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין קולה.

העוברת על דת משה היא הנוהגת בניגוד למצוות מפורשות מן התורה ואילו העוברת על דת יהודית היא הנוהגת בצורה לא ראויה ולא צנועה, שאינה מתאימה לבת ישראל.

הגמרא מעלה תהייה על דברי המשנה, המגדירה את "יוצאה וראשה פרוע" כדת יהודית, שהרי מקור דין זה הוא בדברי תורה. מסקנתה של הגמרא היא שלדין כיסוי ראש יש שני מקורות- הראשון והבסיסי, מדאורייתא, והשני, המקיף יותר, מדברי חכמים.

בפרשת אשה סוטה (במדבר ה) מתואר כי לפני השקיית האישה במים המאררים צריך הכהן לפרוע את שיער ראשה. מתיאור זה ניתן ללמוד שבאופן רגיל שערה של אישה יהודיה אינו פרוע. ע"פ רש"י ניתן להבין מכך שהוא בדרך כלל קלוע ואסוף, אולם ע"פ הספרי לומדים מכך שהתורה מציירת את דמות האישה הנשואה כדמות ההולכת בשיער מכוסה, ולא רק אסוף.

מדין תורה הכיסוי הוא סמלי ונקרא "קלתה" אולם מדין "דת יהודית" כיסוי סמלי שכזה אינו מספיק ויש לכסות את השיער באופן מלא יותר.

למרות שהביטוי "דת יהודית" מתייחס לנוהג הקיים בקרב בנות ישראל אין ללמוד מכך שבמקומות ובזמנים בהם נשים רבות אינן מכסות את שערן באופן מלא, הדבר הופך מותר. היו מקומות בעבר שפשט המנהג שלא לכסות את הראש ועדיין גדרי הכיסוי שנקבעו ע"י חכמים התקבלו על ידי פוסקי כל הדורות כהלכה מחייבת. כך פסק המשנה ברורה וכך כותב הרב עובדיה יוסף במקור המובא בחוברת. פירוש הביטוי המופיע בדברי הרב עובדיה יוסף "מבלי יסוד מוסד בזה" הוא ללא דעה קודמת שניתן לסמוך עליה בעניין זה. כלומר אלו הטוענים כי דין זה משתנה ע"פ המנהג באותה עת, אין להם על מי לסמוך את דבריהם.

ב. אופן הכיסוי

ע"פ החת"ם סופר, התולה את דבריו בדברי הזוהר, יש לכסות לחלוטין את כל שיער הראש.

אולם יש דעות המתירות את השערות שנשמטות באופן טבעי מתחת לכיסוי וקשה להכניסן.

ע"פ הרב פיינשטיין הציווי הוא לא לצאת בשיער פרוע ולא כתוב שלא יצאו בשיער מגולה. לכן ניתן להתיר גילוי של מעט שערות, בשיעור של חצי טפח, שתי אצבעות, כארבעה ס"מ.

הרב פיינשטיין מדגיש כי למרות פסיקתו של החת"ם סופר שיש לכסות את כל השערות, מי שמוציאה מעט שערות אינה נחשבת כעוברת על דת יהודית.

בכיתות בהן הדבר נראה מתאים לאופי קהילת בית הספר, אפשר להביא את דעתו של הרב נחום רבינוביץ', ראש ישיבת ההסדר במעלה אדומים (המקור אינו נמצא בחוברת) הממשיך את כיוונו של הרב פיינשטיין על פיו מותר לגלות חלק משיער הראש, אולם בשונה ממנו הוא אינו קובע שיעור מדויק להוצאת השערות אלא ע"פ המקובל בחברה הסובבת, בתנאי שהיא חברה המקפידה על שמירת תורה ומצוות.

הרב רבינוביץ', שו"ת שיח נחום, עמ' 360

לסיכום: מעיקר הדין צריך לכסות את רוב שיער הגוף, אבל מותר להוציא קצת שיער, ולא דווקא שיעור מסוים אלא כפי הנהוג בחברה של שומרי תורה ומצוות אליה היא משתייכת.

ג. היכן חלה חובת כיסוי הראש?

לכל הדעות, אישה חייבת בכיסוי ראשה ברשות הרבים. ברשות היחיד, כלומר בביתה, לפני בעלה וילדיה, הדעות חלוקות: ע"פ החת"ם סופר והמשנה ברורה חייבת בכיסוי, וע"פ הרב פיינשטיין והרב עובדיה יוסף, פטורה ממנו.

לרוב הדעות, כאשר מגיעים אורחים וכד' לבית, היא מחוייבת בכיסוי ראש בפניהם על אף שמדובר ברשות היחיד.

בגמרא מוזכר סיפורה של הקמחית, אשה שזכתה לשבעה בנים כהנים גדולים וייחסה זאת לעובדה שהקפידה באופן מיוחד על כיסוי ראש גם בתוך ביתה. על אף סיפור זה, ברור מדברי חכמים שאין זו דרך לרבים וכי מדובר במנהג חסידות, כלומר מנהג שנוהגים אותו יחידי סגולה שקיבלו אותו על עצמם ואין הדין מחייב לרבים.

ד. כיסוי ראש - היבטים רעיוניים

להלן סיכום המקורות השונים בתת פרק זה, מבחינת חובות הלמידה, ניתן להסתפק בלימוד מקור אחד, אך אפשר כמובן להרחיב לפי רצונך ורצון התלמידות.

1. הרב שלום משאש: הרב משאש בדבריו מדגיש כי כיסוי הראש לא בא להפחית מיופיה של האישה ואין שום בעיה בלבישת כיסוי ראש יפה המחמיא לאישה. כל זמן שהשיער מכוסה ע"פ ההלכה, מותר שהכיסוי יהיה אסתטי ויפה. האחריות על שמירת העיניים מוטלת על הגברים ולא על הנשים. דבריו של הרב משאש חשובים על מנת לחדד לתלמידות שמטרתו של כיסוי הראש אינה להפוך את האישה לפחות נאה כדי למנוע מגברים להימשך אליה, אלא הוא דין הקשור למראה הראוי לאישה נשואה ואין מטרתו להפחית מיופיה.

2. הרב שלמה אבינר:

א. הרב אבינר דוחה את הטענה כאילו כיסוי הראש נועד למנוע מגברים זרים להימשך לאישה, שאם הדבר היה נכון היו אוסרים על לבישת פאה.

ב. לדבריו, חובת כיסוי הראש נובעת מיופיו של שיער האישה, שצריך להיות יופי השמור לבעלה, דבר שהיא מקדישה רק לו, כמתנה השמורה לו בלבד.

ג. הרב אבינר מזכיר בדבריו את החלוקה שערך הרב פיינשטיין בין דברים הנחשבים "ערווה" כגון "קול באישה ערווה", ולכן הם אסורים, לבין דין כיסוי הראש, שהוא איסור, וברגע שחל איסור זה, כלומר לאחר נישואיה של האישה, הופך שיערה להיות בגדר "ערווה".

ד. מעבר לטעם שמציע הרב אבינר בדבריו, הוא מצוין כי כיסוי הראש הוא סוג של מסירות נפש, מעין קורבן שמקריבה האישה מתוך אהבת ה' שלה, בדומה לעקדת יצחק. על אף הקושי, וגם אם אין הבנה לטעם הדבר, הרי זה מעשה של "אהבה שאינה תלויה בדבר"

3. הרב אליעזר מלמד: כיסוי ראשה של האישה הנשואה מכוון את בני הזוג לחשוף את הרבדים העמוקים והפנימיים של הקשר והאהבה שביניהם ולא להסתפק רק בגלוי לעין והחיצוני.

4. הרב יוסף צבי רימון: לכיסוי הראש מטרה כפולה:

א. הבדלה בין אשת האיש לשאר העולם. הבדלה שהיא משמעותית ובולטת יותר מהיכר סמלי כטבעת נישואין.

ב. העמקת החיבור והשייכות בין האישה לבעלה

הרב רימון מתייחס לקושי המתלווה לדין כיסוי הראש. על פי דבריו, הבנת המשמעות הקיימת בדין זה, ותרומתו לבניית הבית יכולה לחזק את האישה ולתת לה כוח להקפיד על הלכה זו על אף הקושי הכרוך בה.

5. הרב אליקים אלינסון:

בראשית דבריו הרב אלינסון דוחה את הדעות לפיהן מטרת כיסוי הראש היא למנוע מהגברים הרהורי עבירה (משום שאז הדין היה חל גם על רווקה) או להוות היכר לאישה הנשואה (משום שאז הדין לא היה חל על גרושה ואלמנה).

הוא מביא את דעתו של הרב דניאל שילה, על פיו כיסוי הראש מהווה תזכורת צניעות לאישה שכבר נתנסתה בעניינים שביו לבינה. כלומר אישה גרושה ואלמנה שכבר אינה בתולה, נחשף בה משהו שכעת זקוק לתוספת כיסוי והצנעה. (המושג בתולה המוזכר כאן כוונתו רווקה שנישאת לראשונה. כפי שכתוב בכתובה של רווקה: "הדא בתולתא שפירתא" [הבתולה המהוללה; הכלה המהוללה]. המושג בתולה איננו מתאר מצב ביולוגי, אלא מעמדי- רווקה, במובן של "איש לא ידעה" (בראשית כד, טז; שופטים יא, לט; כא, יב).

פרק י' - גירושין

גירושין הוא נושא רגיש ועדין. פירוק של משפחה הוא דבר מעציב וכמאמר חז"ל: "אפילו מזבח מוריד עליו דמעות". על אף העצב והכאב שבצעד זה, לפעמים זוהי האפשרות הטובה ביותר עבור בני הזוג, והתורה, שהיא תורת חיים, נתנה מקום לצעד שכזה.

אחוזי הגירושין בימינו נמצאים בעליה מתמדת, בכל המגזרים. לכן יש לקחת בחשבון במהלך ההוראה שכמעט בכל כיתה שנלמד סביר להניח שיהיו בנות להורים גרושים ולכן יש ללמד פרק זה מתוך רגישות מיוחדת.

א. גירושין: העילות וההשלכות

א.1 הגט

כִּי-יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבִעְלָהּ וְהָיָה אִם לֹא תִמְצָא חַן בְּעֵינָיו כִּי מָצָא בָּהּ עֲרוּת דָּבָר. וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתוּת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשָׁלְחָהּ מִבֵּיתוֹ. וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהִלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ אַחֵר (דברים כד, א-ב)

בפסוק כתוב: "ספר כריתות". זה הוא שטר גט. הגירושין הם כתיבת שטר ונתינתו לאשה. אדם איננו יכול לגרש את אשתו בדיבור בלבד. הביטוי: "ספר כריתות" משמעותו כריתה, חיתוך, ניתוק הקשר ביניהם באופן מוחלט.

הטעמים שנותן בעל ספר החינוך לחיוב הכתיבה בשטר דווקא:

- א. אפשרות של גירושין בדיבור בלבד תיצור מצב של עמימות במעמדה של אשת איש. אשת איש שתזנה עם אדם אחר תוכל לומר כי היא אינה אשת איש משום שבעלה גירש אותה, וכך תרבה הפריצות בישראל.
  - ב. חיוב הכתיבה בשטר ובנוכחות עדים, מצמצם את מקרי הגירושין מכיוון שכך האדם פועל מתוך מחשבה ושיקול דעת ואינו יכול להכריז על אשתו כמגורשת מתוך רוגז וסערת רגשות רגעים.
- החינוך סיים: "וגדול השלום". יתכן שהוא רומז לדברי הרמב"ם (בסוף הלכות חנוכה) על ערך שלום הבית (מובא בחוברת בעמ' 98)

[להרחבת והבנת דברי ספר החינוך ניתן להיעזר בדבריו של רבי אליעזר יהודה וולדינברג, מחבר שו"ת ציץ אליעזר:

שו"ת ציץ אליעזר חלק יט סימן מד

לפני מתן תורה כשזוג היו רוצים להפרד זה מזו לא היה זה על פי גירושין בכתב. אלא על ידי הבעת רצון לכך ע"י אחד מהצדדים בליווי פעולה מעשית של פירוד, והיתה על ידי כך נחשבת כגרושה שלו, וכלשונו של הרמב"ם בפרק ט מהלכות מלכים הלכה ח שפוסק בבן נח לאמר: "ומאימתי תהיה אשת חבירו כגרושה שלנו משיוציאנה מביתו וישלחנה לעצמה, או משתצא היא מתחת רשותו ותלך לה, שאין להם גירושין בכתב, ואין הדבר תלוי בו לבד, אלא כל זמן שירצה הוא או היא לפרוש זה מזה פורשין".

משנתנה תורה הוגדר מוסד הגירושין בגדרי תיל למטרת ביצור וחיזוק חיי המשפחה וקדושתה, ונצטוו ישראל על גירושין בכתב, ותלתה התורה דבר נתינת הגירושין בבעל בלבד, ובתנאים מסוימים ומסויגים, ככתוב: "כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות ושלחה מביתו" (דברים כד, א). והיטב אשר מסביר זאת בהסבר הגיוני על הצרכת גירושין בכתב עם כל הכרוך בזה בספר החינוך מצוה תקע"ט...

תורתנו הקדושה כתורת חיים החודרת לתוך נבכי עורקי החיים דאגה על כך שמוסד הגירושין לא ישמש מצד אחד בקעה פרוצה להחריב על ידו את התא המשפחתי במחי יד. לתת חרב פיפיות בידי כל אחד מבני הזוג להשתמש בו באמתלאות שונות ככל העולה על רוחו הסוערת בעידנא דריתחא (=בזמן של כעס), ולהרוס ולנתוץ הבית המשותף אשר הוקם ברוב עמל ויגיעה רבה, כפי שאנו מוצאים בכזאת עוד היום בחוקי הגירושין של מאמיני האיסלם והעדיפויות בזה הניתנת בעיקר לבעל. ומצד שני דאגה גם להבטיח שמוסד הנישואין לא יהוו לבני הזוג ככלוב ברזל אשר אין מוצא ומפלט ממנו בכל המצבים שיתהוו, כפי שאנו מוצאים בכזאת בחוקי כמה מכתות הנוצרים שכל אחד נחשב כשבוי חרב בידי משנהו].

א. 2 העילות לגירושין

המילים הבאות בפסוק מתייחסות לשאלת העילה לגירושין: "וְהָיָה אִם-לֹא תִמָּצָא חֵן בְּעֵינָיו, כִּי מָצָא בָּהּ עֲרֹת דָּבָר" במשנה מופיעות שלוש דעות שונות בשאלת עילת הגירושין, המסודרות מן הכבד אל הקל וכל אחת מהן מסתמכת על הבנת הפסוק באופן אחר:

א. בית שמאי- אם מצא בה דבר ערוה, כלומר חטאה בענייני צניעות, בדיני עריות. בית שמאי מסתמכים על המילים בפסוק: "כי מצא בה ערות דבר". הדגש הוא על הביטוי "ערות".

ב. בית הלל - אפילו הקדיחה תבשילו, כלומר ניתן לבעל לגרש את אשתו לא רק אם חטאה ממש אלא אם הפרה את סדרי הבית המקובלים באותה תקופה, כלומר התפקוד שלה בבית אינו כראוי. (ראו הסברים לדעה זו בהמשך). גם בית הלל מסתמכים על המילים בפסוק "כי מצא בה ערות דבר". (הרמב"ם בפירוש המשנה מסביר כי הדגש בפירושים הוא על המילה "דבר" שבפסוק). במקום נוסף מופיע הביטוי "ערות דבר" (דברים כג, טו) בדיני השמירה על טהרת המחנה. שם הוא אינו מופיע בהקשר של זנות דווקא אלא של ביזיון, של הפרת הסדרים המקובלים. באנלוגיה משם לפסוקנו לומדים בית הלל כי זוהי משמעות הביטוי 'ערות דבר' גם כאן.

ג. רבי עקיבא - אפילו אם מצא אחרת נאה הימנה (=ממנה) כלומר בעל יכול לגרש את אשתו אפילו במצב בו משהו בזוגיות - בחיבור הזוגי ביניהם פגום. להבדיל משתי העילות הקודמות שם האשה לא נהגה כראוי, כאן העילה היא דבר סובייקטיבי. רבי עקיבא סומך את דבריו על המילים בפסוק "והיה אם לא תמצא חן בעיניו" שלדעתו הם המוקד בפסוק ואילו ההמשך "ומצא בה ערות דבר" הוא טפל לעילה המרכזית ומהווה דוגמא בלבד.

בהסבר שלוש הדעות מומלץ מאד לעשות שימוש בדבריו של הרב שלמה אבינר המצויים במקורות ההרחבה (עמ' 217-218) המסביר את העומק שבכל אחת מדעות אלו.

שני המקורות הבאים מסבירים את דעת בית הלל "אפילו הקדיחה תבשילו":

1. הרב יוסף מיטראני, המהרי"ט, מסביר כי ע"פ דעת בית הלל יש לקרוא באופן שלם את כל הפסוק. האיש רוצה לגרש את אשתו משום שהיא לא מוצאת חן בעיניו יותר. משהו השתבש בקשר ביניהם, יש לו כעס עמוק וטינה רבה כלפיה. מה גרם לאותה שנאה? דבר קטן כהקדחת תבשיל. ע"פ המהרי"ט, למרות שהסיבה הראשונית לגירושין היא דבר קטן ופעוט, מכיוון שבהמשך הדבר גרם להידרדרות היחסים ולשנאה של האיש כלפי אשתו, הוא רשאי לגרשה.

2. החת"ס סופר מביא בראשית דבריו את דברי רש"י המסביר את דברי בית הלל כפשוטם: אפילו הקדיחה תבשילו - שרפה את האוכל, המליחה אותו יותר מדי וכד'. תפקוד לקוי בהנהגת הבית. בהמשך דבריו מציע החת"ס סופר לקרוא את דבריהם של בית הלל לא כפשוטם אלא בהשאלה, כדימוי. הקדיחה תבשילו = השפיעה עליו לרעה, קלקלה את מידותיו. "הקדיח

תבשילו" הוא ביטוי שמופיע על תלמיד שהתקלקל ואינו נוהג כשורה (ברכות יז ע"ב). ישנו שוני בין בני הזוג וחוסר התאמה רוחנית, מה שמצריך את פירוק נישואיהם.

שאלות לדיון:

↔ מה אפשר ללמוד מדברי המהרי"ט על הדרך בה יכולה להתפתח איבה ואפילו שנאה בין בני זוג?

↔ כיצד ניתן למנוע 'התגלגלות' כזו של שנאה בין בני זוג ולבנות נכון את הקשר הזוגי?

↔ מה מלמדים דבריו של החת"ם סופר על תפיסתו את מטרת הנישואין ואת מה שאנו מצפים שהם יחוללו בבני הזוג?

↔ אילו דברים בבחירת בן/בת הזוג עשויים לדעתך לצמצם את ההגעה לעימותים מעין אילו שתאר החת"ם סופר?

א. 3 פירוק המשפחה

סעיף זה מתייחס למציאות בה הגירושין קשורים למעגל נוסף מעבר לבני הזוג עצמם - הילדים המשותפים.

ע"פ המדרש בבראשית רבא, כשראה יעקב את מעשה הרמאות שרימתה אותו לאה בליל הכלולות התעוררה בליבו טינה כלפיה עד שחשב בדעתו להתגרש ממנה. אולם לאחר שנפקדה לאה ונולדו ממנה רוב בניו של יעקב, השתנו רגשותיו כלפיה, והעובדה שהיא נהייתה לאם ילדיו גרמה לו לתחושת חיבור וקשר אליה. תחושה עזה זו של יעקב הגיעה עד כדי כך שלפני מיתתו הוא כביכול משתחוה לפניו, מתוך הודאה במרכזיותה עבורו - "וישתחו ישראל על ראש המטה" - ע"פ המדרש לאה היא ראש מיטתו של יעקב, האישה המרכזית עבורו, מקימת משפחתו.

על אף העובדה שלפעמים הולדת ילדים מסייעת להעמקת החיבור בין בני הזוג, לעיתים אין הדבר כך, ולמרות העובדה שיש לבני הזוג ילדים משותפים הם מחליטים להתגרש. דבר זה מעורר את שאלת גידול הילדים לאחר הגירושין. (לאחרונה נושא זה עלה לדיון הציבורי בעקבות ההחלטה לבטל את חזקת הגיל הרך - סעיף בחוק הקובע שבאופן אוטומטי ילדים עד גיל 6 יהיו במשמורת מלאה אצל האם אלא אם כן ייקבע אחרת בבית המשפט).

ההלכה במצב זה היא שילדים עד גיל 6 יהיו בחזקת אימם, ומעבר לגיל 6 - בנות אצל האם, ובנים אצל האב (אם רצונם בכך).

על אף קביעה עקרונית זו, הרב אליעזר וולדינברג, הדגיש שני עקרונות נוספים:

א. הדבר המשמעותי ביותר הוא לברר ולראות מהי טובת הילד, הן מבחינה רוחנית והן מבחינה גשמית ולפי זה לקבוע היכן עדיף שהוא יגדל. ורק אם אין עדיפות ברורה לאחד הצדדים, ינהגו כעיקרון ההלכתי של גידול הילדים אצל האם עד גיל 6 ומעבר לכך בנות עם אימן ובנים עם אביהם.

ב. על אף הקביעה כי טובת הילדים הקטנים היא לגדול עם אמם וטובת הבנות היא לגדול עם אמן (כדי להתחנך מן הדוגמא האישית שהיא נותנת) בכל זאת גם דמות האב חשובה מאד לגידול הילדים וחשוב למצוא את הדרך לשמירת קשר משמעותי בין האב לילדיו, הן מהבחינה החינוכית של התוויית דרך התורה והמצוות והן מהצד הנפשי הפשוט של קשר אב וילדיו, לטובת כל הצדדים.

הערה: במהלך כל הדיון בנושא זה ובנושא הבא חשוב להיות רגיש מאד לנעשה בכיתה, ישנה סבירות שישנן תלמידות בכיתה אשר חוו מאבקי הורים זה בזה, מאבקים הקשורים אליהן- הן במהלך גירושין או במהלך הניסיון לשמור על שלום בית. לעיתים בני זוג נשארים ביחד "בשביל הילדים" והמציאות בבית מחריפה, במקרים אחרים מקרים שבהם מאבקי גירושין נעשים על גב הילדים. ילדים רבים חווים תחושות אשמה או כעס בשל מציאות זו, והרגישות של המורה בכיתה חשובה. במקרים בהם המורה חשה במצוקה או קושי, מומלץ לשוחח עם התלמידה ולשתף את יועצת בית הספר.

שאלות לדיון:

- ↔ עיקרון טובת הילד הוא המנחה את פסיקת בית הדין באשר למשמורת הילדים. מה ההורים המתגרשים עצמם יכולים ללמוד מעיקרון משפטי זה?
- ↔ מה ניתן ללמוד מדברי הרב וולדינברג על החשיבות של קשר תמידי של כל ילד עם כל אחד מהוריו?
- ↔ מה יכול כל ילד לקבל מאביו ומאמו?

ב. שלום בית

לאורך כל הדורות, מצאנו שחכמי ישראל עשו כל מאמץ שבידם כדי להשכין שלום בין איש לאשתו ולנסות כמה שניתן להימנע ממצב של גירושין. גם כיום, כאשר זוג מופיע בפני בית דין רבני בבקשה להתגרש, בדרך כלל השלב הראשון יהיה ניסיון להגיע לשלום בית בעזרת ייעוץ זוגי וכד' ורק כאשר כלו כל הקיצין והניסיונות, יתגרשו.

פרק זה מורכב משתי אגדות המתארות את כוחה של השכנת השלום בין איש לאשתו ואת הדרכים לעשות זאת. מטרתו להעלות למודעות את חשיבותו של השלום.

אבות דרבי נתן:

במדרש זה ניתן לראות את מאמציו הרבים של אהרן הכהן הגדול, שהיה "אוהב שלום ורודף שלום" מתאמץ להשכין שלום בין איש לאשתו השרויים במריבה ביניהם. הוא מטריח עצמו והולך לכל אחד מבני הזוג לברר מהי סיבת כעסו על בן הזוג, נותן מקום לדבריו ולא סותר אותו ומבטיח בשם השני שהפגיעה לא תשנה. אהרן הכהן מהווה עבור בני הזוג אישיות לא שיפוטית היכולה להכיל את טענותיהם ומאפשר להם לפתוח דף חדש ובו הבטחה והתחייבות הדדית לשלום בית. אהרן הכהן מכיר בכך שהבעיה שנוצרה בקשר הזוגי היא בעיה שיש לה שני שותפים ושני צדדים - האיש והאישה, וצריך להתייחס לכל אחד מן הצדדים ולא להטיל אשמה על צד אחד בלבד. מעשיו של אהרן הכהן הגדול ומאמציו הבלתי נלאים ("וכך אהרן עושה כל ימיו") מאפשרים להם להגיע לכדי תיקון מלא וצמיחה של הקשר ביניהם - הבאה לידי ביטוי בהולדת הבן הנקרא על שם אהרן. ביטוי לרצון ההורים לראות את דמותו של אהרן שהשכין ביניהם שלום כסמל ודוגמא להם ולילדיהם. המדרש מסתיים בכך שאהרן הניח אחריו עשרות אלפי צאצאים רוחניים - ילדים הקרויים על שמו, שנולדו בזכות מאמציו להשכין שלום בין איש לאשתו ומהווים אות לכוחו הגדול של השלום.

פירושי מילים במדרש:

צהוב = שונא, עוין, כועס, ביחסי איבה

חלצו על מטתו = קריעת הבגד כך שהכתף חשופה כביטוי לאבלות, הנוהגת במיוחד על אב או אם.

ירושלמי סוטה:

הסיפור מתרחש בערב שבת, זמן של חיבור בין איש לאשתו. באותו הזמן האישה לא נמצאת בבית אלא בבית הכנסת, בדרשתו של רבי מאיר. הדרשה מתאחרת, ועד שהאישה חוזרת לביתה, נר השבת, המסמל את שלום הבית, כבה. אור התורה של רבי מאיר עומד כאן מול אור השבת בבית.

ההקשר הוא של מסכת סוטה - יש כאן בעל המקנא לאשתו, והוא מקנא לה מפני רבי מאיר!

משהו במערכת היחסים של בני הזוג נראה לא מאוזן - לאיש אין אמון באשתו, והאישה מחפשת את התורה והרוחניות מחוץ לבית. הם זקוקים לתיקון.

הבעל מכריז כלפי אשתו שאינה יכולה לחזור הביתה עד שתירק בעינו של אותו דרשן. היריקה היא ביטוי לביזיון, לריחוק. זו דרכו של הבעל להביע את כעסו כלפי הדרשן. לאחר שלושה שבועות בהם האישה מצויה מחוץ לביתו של בעלה, באות שכנותיה לעזרתה ולוקחות אותה אל רבי מאיר הדרשן. השכנות נותנות לה את התמיכה לה היא זקוקה בשעה כזו, ומבררות עימה את רצונה לשוב לבעלה. רבי מאיר כשרואה אותן מגיעות, מבין ברוח הקודש את המצב ועושה את עצמו כמי שעינו כואבת. הכאב בעין מבטא את הראייה ברוח הקודש, את הראיה העמוקה שיש כאן מצב מוזר, שדורש טיפול מיוחד. יתכן גם שהכאב בעין רומז לכך שרבי מאיר מבין שאולי חלק מהבעיה היתה טמונה בכך שעינו לא ראתה את השעה המתאחרת ואת הפגיעה בזוגיות שיכולה להיווצר בגלל דרשתו.

רבי מאיר מבקש שאחת מהנשים תירק לעינו כדי לרפאה ('אישה חכמה ללחוש בעין') השכנות שולחות אליו את האישה, שמתיראת בפניו אולם הוא משכנעה לירוק לא פעם אחת אלא שבע פעמים! היא יורקת והוא שולח אותה לספר זאת לבעלה - כאן מגיע הגילוי שהוא יודע על גזרתו של הבעל ורק עשה את עינו כואבת... תלמידיו של רבי מאיר אינם מבינים את התנהגותו של רבי מאיר המוחל על כבודו ומציעים להלקות את הבעל עד שיחזיר את אשתו הביתה. אולם רבי מאיר מבין את מורכבות הדברים יותר מתלמידיו, לוקח אחריות ומוכן למחול על כבודו, כבוד תלמיד חכם, למען השכנת השלום.

היריקה בעינו של רבי מאיר מזכירה את שם ה' הנמחה במים אצל האישה הסוטה. כמו ששם ה' נמחה במים כך גם כבודו של רבי מאיר נמחה ברוק. על מחיית שם ה' במים אומר המדרש: "תני ר' ישמעאל: גדול השלום ששם הגדול שנכתב בקדושה, אמר הקב"ה: ימחה אל המים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו" (ויקרא רבה ט, ט)

סיפור זה, שמלמד על מחילת כבודו של רבי מאיר למען שלום בית של זוג אחר, מלמדנו בקל וחומר על החשיבות שיש לעיתים למחילה על כבודנו האישי למען תחושתו של בן/בת הזוג שלנו.

שאלות לדיון:

- ↔ מה מסמל הנר שכבה בבית הזוג?
- ↔ באילו נסיבות נמחה שם ה' כדי להשכין שלום בין איש לאישה?
- ↔ איזה מסר חשוב מלמד רבי מאיר את תלמידיו?

ג. ההסכמה לגירושין

מדין התורה האיש הוא המגרש את אשתו. רבנו גרשום מאור הגולה, במאה ה-11, תיקן תקנה שנועדה "להשוות כח האשה לכח האיש". כלומר, לתת מקום לשאלת הרצון וההסכמה להתגרש של שניהם. על פי תקנה זו האיש אינו יכול לגרש את האישה בעל כורחה והוא חייב לקבל את הסכמתה לגירושין.

במקור הבא מתאר רבי מנחם המאירי את היחס החמור למי שמגרש את אשתו בלי סיבה ראויה וללא הסכמת אשתו. הוא מתאר אפשרות של שימוש כנגד אותו אדם בכלי של חרם או של הטלת קנס כספי.

בהמשך דבריו הוא מתייחס לשני מקורות:

המקור הראשון ממסכת סנהדרין (כב ע"א) המתאר כמה לא פשוט להתיר לאדם לגרש את אשתו. הגמרא מביאה דוגמא מדוד המלך שרצה להינשא לאבישג השונמית, והיה מנוע מכך בגלל הציווי: "לא ירבה לו נשים". חז"ל (סנהדרין כא ע"א) דורשים מפסוקים שלמלך מותר להרבות עד 18 נשים (לדוד היו שש נשים [שמואל ב ג, ב-ד], ונאמר לו: "ואוסיפה לך כהנה וכהנה" [שמואל ב יב, ח] "כהנה" - שש, "וכהנה" - שש, ובסך הכל שמונה עשרה). הוא לא היה רשאי להוסיף מעל ל-18 הנשים שכבר היו לו. למרות רצונו, התירו לו רק להתייחד עם אבישג (למרות שייחוד עם פנויה אסור) ולא התירו לו לגרש אחת מנשותיו ולשאת את אבישג.

המקור השני הוא מהגמ' בגיטין צ ע"ב: "אמר ר' אלעזר: כל המגרש אשתו ראשונה - אפילו מזבח מוריד עליו דמעות, שנאמר: "וְזֹאת שְׁנִית תַּעֲשׂוּ פְסוּת דְּמַעָּה אֶת מִזְבֵּחַ ה' בְּכִי וְאֲנָקָה מֵאִין עוֹד פְּנוֹת אֶל הַמִּנְחָה וְלִקְחַת רְצוֹן מִיְדְּכֶם. וְאִמְרַתֶּם עַל מָה עַל פִּי ה' הֵעִיד בֵּינֵךְ וּבֵין אִשְׁתְּךָ נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אִתָּה בְּגִדְתָּהּ בָּהּ וְהִיא חִבְרַתְךָ וְאִשְׁתְּ בְּרִיתְךָ" (מלאכי ב, יג-יד).

ע"פ מדרש נוסף (בבראשית רבה [וילנא] פרשה יח, ה) המציאות שהביאה את הנביא מלאכי לדבר על תופעת הגירושין בישראל היא שבתקופת שיבת ציון, האקלים החם בארץ ישראל פגע ביופיין של בנות ישראל, ורבים מהגברים בגדו בנשותיהם ונישאו לנשים נוכריות. המדרש מתאר את צערן של הנשים ואת כעסו של הקב"ה על הבעלים שפגעו בערך המשפחה ובנאמנות הזוגית ובגדו באשת הנעורים.

מהפסוקים בספר מלאכי עולות שלוש נקודות מרכזיות:

א. היחס לערכו וקדושתו של הקשר הזוגי- האישה מכונה כאן "אשת נעוריד", "חברתך ואשת בריתך". ביטויים מלאי כבוד והערכה לאישה, ותיאור מציאות של קשר זוגי משמעותי- של חברות וברית.

ב. הקב"ה משתתף עם הנשים המגורשות והנבגדות בצערן ומתייחס אליהן ברחמים רבים. מעבר לצערן של הנשים עצמן, גירושין שיסודם בבגידה הם גם המעטת גילוי שם ה' בעולם. על איש ואישה נשואים אומרים חז"ל: 'זכו- שכנה ביניהם'. הבית

הוא מקום להשראת שכינה, לגילוי שמו של ה' בעולם. כאשר קשר זוגי מתפרק, הבית המשותף כביכול נחרב, ובעקבות כך השכינה מתמעטת ולכן צערו של הקב"ה על הגירושין הוא כה גדול.

ג. אין מלמדים זכות על אדם שפגע ובגד באשתו וגירשה בניגוד לרצונה: בעטיים של הגירושין נגרם צער רב, צער המגיע אפילו עד המזבח, שכפי שמסביר רבי מנחם המאירי- המזבח הוא המקום שאמור להיות סגורו של האדם, המקום בו ניתנת לאדם כפרה, אולם אדם שבגד ופגע באשתו- אפילו המזבח לא יעמוד לימינו, אלא יזיל עליו דמעות. וכך גם אין לאף אדם ללמד זכות על אותו איש.

שאלות לדיון:

- ↔ מהי חשיבותה של תקנת רבנו גרשום, שאין לגרש אישה בעל כורחה?
- ↔ מה היחס לאדם המגרש את אשתו ללא הסכמתה וללא סיבה ראויה?

ד. כפיית גט

כפיית גט הינה מציאות בה בית הדין מחייב את האיש לתת גט לאשתו על אף שהוא אינו מעוניין בכך. בנושא זה יש להבהיר לתלמידות את ההבדל בין מציאות שבה האישה מסרבת להתגרש (שאז הבעל יכול לקבל היתר מאה רבנים ולשאת אישה שניה) לבין מציאות בה האיש מסרב לגרש (שאז האישה נשארת נשואה לבעלה בעל כורחה כעגונה) וכן להבהיר את המושגים הבאים:

1. היתר מאה רבנים

2. גט מעושה

3. "מכין אותו עד שיאמר רוצה אני"

4. הרחקות דרבנו תם

חכמים יכולים לכפות על איש לגרש את אשתו במקרים שונים, המפורטים בחוברת. המקורות מתמקדים במיוחד במציאות של בעל מכה, על מנת לנצל את ההזדמנות כפתח לדבר על תופעה עצובה זאת. אפשר וכדאי במהלך הלימוד, מעבר להדגשת חומרת העניין, לתת כלים לתלמידות לזיהוי מוקדם של בן זוג אלים ולחיזוק הביטחון העצמי שלהן והתפיסה הנורמטיבית של מהו קשר תקין ובריא.

כמו כן, חשוב להראות לתלמידות כמה ראו חכמים בחומרה מציאות של בעל המכה את אשתו ועד כמה זהו מעשה "לא יהודי" הנוגד בכל תוקף את דרכה של תורה.

הרמ"א מתאר בדבריו את חומרת המעשה של בעל המכה את אשתו ומציין כי ניתן לפעול נגדו בדרכים שונות כמו מלקות וחרמות והזהרות. ואם הדבר אינו עוזר, ניתן

לכפות עליו לגרש את אשתו. הרמ"א קובע כלל על פיו כאשר לא יודעים מי מהצדדים אשם במצב, הנחת היסוד היא כי הבעל הוא האלים והוא האשם, ולא מאמינים לו אם הוא מטיל את האשמה על האישה. לאחר שעורכים בירור, אם רואים שהאישה היא מחרחרת הריב בבית, יכפו עליה לצאת בלא כתובה. התשב"ץ בתשובתו מתאר מצב עגום בו בעל מתעלל באשתו עד שהיא מואסת בחייה ופוסק שבוודאי שיש לכפות עליו לתת לה גט.

הוא מציג בדבריו שני עקרונות חשובים לעניין זה :

1. "לחיים נתנה ולא לצער" (כתובות סא ע"א)- האדם נברא כדי לחיות את חייו באופן שלם ומלא ואין לקבל מצב בו אדם חי בצער מתמיד ובסבל, לכן יש לשחרר את האישה מעולו של בעלה ולאפשר לה חיים טובים יותר.
  2. "מעות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להימנות"- ישנם מצבים בהם אין ציפייה לשינוי או לתיקון, ואדם שמתייחס כך לאשתו, אין לצפות שישתנה ויהפוך את עורו.
- בסיום דבריו מתייחס הרב שמעון דוראן לפסיקות אחרות של חכמים הפוסקים כי אין לכפות על בעל מכה לגרש את אשתו וקובע כי אם היה מדובר בבתם הפרטית לא היו פוסקים כך.

הרמב"ם מסביר את הדין של כפיית גט. כפי שהוסבר בתחילת הפרק, באופן עקרוני הגט צריך להינתן מרצונו החופשי של הבעל, ובכפייתו נוצרת בעיה של חשש ל"גט מעושה". גט שניתן בכפייה, שהכריחו אותו לעשות כן. (יש להסביר את ההבדל בין גט שניתן ע"י הבעל לאחר שבית הדין כפה אותו לתת לאשתו, בצדק (כי עפ"י ההלכה במקרה הנדון הוא צריך לתת גט לאשתו), לגט מעושה פסול, בו הכפייה לא היתה מוצדקת.)

החשש הוא שהאדם יאמר לאחר מכן שהוא היה אנוס ולכן נתן את הגט וכי הדבר לא היה מרצונו באמת. הרמב"ם מסביר שניתן להכות אדם כדי שיתן גט לאשתו, ומכין אותו עד שהוא אומר במפורש "רוצה אני". כלומר מסכים באופן מפורש מרצונו לתת לאשתו את הגט. במצב כזה לא נקרא הדבר אונס, על אף שהושג בכוח. כי ההנחה היא שהוא אנס את עצמו בדעתו הרעה. האור שמח הסביר את דברי הרמב"ם שכל יהודי בעומק לבבו רוצה לקיים את מצוות התורה, וכל סירובו לתת את הגט הוא סירוב הנובע מיצרו הרע. באופן זה, כפיית הגט מהווה חשיפה של רצונו האמיתי והמוסתר של האדם ולכן אינה מהווה אונס. בית הדין הכופה אותו מסייע לו להתגבר על יצרו ולקיים את צו התורה, ובסיכומו של דבר הוא שמח מכך.

הרחקות דרבנו תם:

במקרים בהם אין עילה לכפיית גט, אך האישה מעוניינת בגט והבעל מסרב לתת, ניתן להשתמש בסנקציות כדי לשכנעו לחזור בו מסרבנותו- כגון נידוי, מאסר, מניעת יציאה מהארץ ועוד. אמצעים אלו מכונים "הרחקות דרבנו תם". אמצעי לחץ אלו משתנים מתקופה לתקופה. למשל: שלילת רשיון נהיגה, שלילת חידוש או הוצאת דרכון וכד'. כל אלו הם אפשרויות שהמדינה מאפשרת לתושביה, אך היא לא חיבת לאפשר זאת לכל אדם. מגבלות חברתיות וציבוריות כאלה, הוכחו כיעילות בדרך כלל.

בהקשר זה ניתן להעלות לדיון נושא שחוזר מעת לעת בתקשורת תחת הכותרת: "מסורבות הגט". נוהגים לכנות בשם זה מי שנמצאת בהליך גירושין שטרם הושלם. "מסורבת גט" אינו ביטוי הלכתי אך רווח בצבור. יש גופים שונים בארץ שפועלים לטובתן של נשים שטרם קבלו גט, ואכן לעיתים המצב הוא מסובך ומכביד מאד על הנשים הרוצות להשתחרר מבעליהן ולפתוח בחיים חדשים. אך יש לזכור שבכל הליך גירושין יש שני צדדים. בית הדין לא מגרש את האשה אלא הבעל. הליך פירוק המשפחה הוא מורכב מאד. ילדים, מזונות, חלוקת רכוש ועוד. אך אין זה אומר שהבעל מסרב לגרש את האשה. יש לבדוק כל מקרה לגופו, ולהקשיב בביקורתיות רבה לטענות גופים אלה שאצל חלק מהן המטרה היא שכל הליך הנישואין והגירושין במדינת ישראל לא יהיה כדת משה וישראל, אלא הליך חילוני. (מומלץ לעין בשיעורו של הרב אליהו בן דהאן, בהשתלמות שהתקיימה בכפר בתיה. השיעור נמצא באתר המפמ"ר לתלמוד תושבע"פ < בחינות בגרות > בית חינוך ומשפחה < הרב אלי בן דהאן >.

שאלות לדיון:

- ↔ מה מחדד הרמב"ם בהסבר יכולתו של בית הדין לכפות על האדם לתת גט, וכיצד נחשבת נתינת גט כזה כנתינה מרצונו?
- ↔ מה נלמד מדברי הרמב"ם על רצונו הפנימי של האדם ועל היחס בינו לבין המצוות?
- ↔ מדוע ההלכה מתירה שימוש בכוח כלפי סרבן גט שחייב על פי דין לתת גט לאשתו?

ה. כתיבת הגט

דיני כתיבת הגט הם רבים וסבוכים ולכן רק דיין או רב המוסמך בהלכות אלו יכול לעסוק בכתיבת גיטין כדי למנוע מצב בו ינתן גט פסול, שאין לו תוקף הלכתי והאישה תישאר תחת הגדר של אשת איש ותבוא לחטוא בחושבה שהיא גרושה.

ו. הסכם קדם נישואין

בחוברת הלימוד, המידע על הסכם ממון/ הסכם קדם נישואין הינו בסיסי בלבד, מי שמעוניינת להרחיב את היריעה עבור תלמידותיה יכולה לקרוא על כך במאמרים הקישורים הבאים:

הרב שלמה דייכובסקי, "הסכמי ממון קדם נישואין", תחומין, כא (תשס"א), עמ' 277-287

הרב ד"ר דוד משלוב, "הסכמים קדם נישואין" תחומין, כא (תשס"א), עמ' 288-323
הרב אברהם צבי שינפלד, "הסכמי ממון קדם נישואין", תחומין, כב (תשס"ב), עמ' 148-156

הכתובה והסכמי קדם נישואין/ הרב אלישיב קנוהל

<http://www.youngisraelrabbis.org.il/texts/mamar-new.pdf>

הסכמי קדם נישואין מול הרומנטיקה: הדרכה מעשית להצגת הנושא/ רחל לבמור

<http://www.youngisraelrabbis.org.il/texts/Romance%20vs%20Heskem-CYIRsitearticle.pdf>

בסיום פרק זה מופיעים שלושה מושגים שעל התלמידות להכיר: ייבום, חליצה ועגונה. ההסברים מופיעים בחוברת בבהירות.

פרק י"א - חובות ביחסי הורים וילדים

בפרק זה, להבדיל מרוב פרקי החוברת, העיסוק הוא בנושא הקשור להווה של התלמידות- מערכת היחסים שלהן עם הוריהן, ולכן הוא רלוונטי וחשוב במיוחד. דווקא לקראת סיום התיכון, רגע לפני היציאה לחיים העצמאיים, חשוב לדון בקשר לבית, להורים ולשורשים המשפחתיים.

בפתיחת הפרק מופיעה התוספתא בקידושין המפרטת את חובות הילדים כלפי הוריהם (=מצוות הבן על האב) ואת חובות ההורים כלפי ילדיהם (=מצוות האב על הבן).

מוציא ומכניס = מלווה את אביו בכניסתו וביציאתו מן הבית אחד האיש ואחד האישה = חובת כיבוד ההורים חלה באופן זהה גם על נשים וגם על גברים, אלא שאישה לאחר נישואיה מחויבת גם לבעלה ולמשפחתה, ויכולה להיווצר התנגשות בין מחויבותה להוריה למחויבותה לבעלה ולמשפחתה, במצב כזה האישה פטורה ממצוות כיבוד הורים.

ללמדו אומנות = ללמדו מקצוע, או לתת לו את הכלים שיאפשרו לו להתקדם ולרכוש השכלה או מקצוע (תעודת בגרות?) להשיטו בנהר = ללמדו לשחות, ובאופן כללי יותר- לתת לו כלים להתמודד עם סכנות (או לתת לו כלים לעבור ממקום למקום. רשיון נהיגה?) לסטות = עבריינות (רש"י: דכיון דאין לו אומנות ויחסר לחמו ילך בפרשת דרכים וילסטם (=ישדוד) את הבריות).

שאלות לדיון:

- ↔ מה הן החובות שמוטלות על האב ביחס לילדיו? מדוע דוקא חובות אלו?
- ↔ מה ההסבר לדברי האומרים שגם לימוד שחייה הינו חלק מחובת האב לילדיו?
- ↔ מה משמעות העקרונית שהוסיף רבי יהודה אודות החובה ללמד אומנות?

א. כיבוד ומורא הורים

מצוות כיבוד הורים קשורה בפן של מצוות ה"עשה"- עשייה של שירות, עזרה ודאגה להורים, ואילו מצות מורא אב ואם (שנוכרת בשולחן ערוך) קשורה ב"לא תעשה" הימנעות מפגיעה בכבודם של ההורים ונתינת יחס ראוי ונכון כלפיהם.

בהוראת פרק זה כדאי להתייחס לפטור אישה נשואה ממצוות כיבוד הורים (ולא ממצוות מורא הורים), אם כיבודם יוצר קונפליקט עם צרכי הבית והמשפחה.

פירושי מילים בשולחן ערוך:

לא סותר את דבריו = אסור לבן לחלוק על דברי אביו בפניו
 ולא מכריע את דבריו = כאשר יש מחלוקת בין אביו לבין אדם אחר לא יאמר
 הבן מי לדעתו צודק, אפילו אם המדובר באביו.
 חמודות = בגדים יפים
 יכלים = יבייש
 פטומות = מאכלים משובחים
 לא תתני הכי = לא תשנה כך

טעמי מצות כיבוד הורים

- 1. ספר החינוך:** טעמה של מצות כיבוד הורים הוא ביטוי להכרת הטובה כלפי ההורים שהביאו את האדם לעולם והשקיעו בגידולו. מעבר לכך, דרך מצות כיבוד ההורים מפתח האדם הכרת הטוב גם כלפי הקב"ה שברא את העולם כולו ובכללו אותו, ומשגיח עליו כל ימיו ונתן בו נפש ונשמה ומתוך כך יתחזק בעבודת ה'.
- 2. הרש"ר הירש:** ההורים הם מעבירי המסורת היהודית מדור לדור. ע"י מצוות כיבוד ההורים הילד לומד לתת משמעות ונוכחות להוריו ומתוך כך מקבל מהם את החיבור לשרשרת הדורות של העם היהודי.

ב. לימוד תורה

האב חייב ללמד את בנו תורה, מרגע שהוא מתחיל לדבר, בצורה הדרגתית. חובה זו חלה גם על סב כלפי נכדיו וכן על תלמיד חכם כלפי תלמידיו. חובת האב בלימוד התורה מתבטאת הן בהקניית הידע עצמו והן באחריותו לשלוח את הילד למסגרת לימודית-חינוכית. (מעניין לציין כי מצוות לימוד התורה היא מצוה המבטאת שוני גדול שהיה בין עם ישראל לשאר עמי העולם במהלך הדורות- בקרב רוב עמי העולם במהלך ההיסטוריה הידע היה נחלתם של מעטים בלבד, רק שכבות של משכילים שהחזיקו בידע בעוד ההמונים היו חסרי השכלה. עד לפני כ-250 שנה רוב

אוכלוסיית העולם לא ידעה קרוא וכתוב. בחברות מסוימות היה אסור ללמד קבוצות מן האוכלוסייה קרוא וכתוב. כך למשל היה אסור ללמד את האריסים במשטר הפיאודלי באנגליה, האיכרים הרוסיים עד אמצע המאה התשע-עשרה, והעבדים בדרום ארצות הברית בתקופת העבדות. מי שלימד אנשים אלו עבר על החוק ונענש על כך. מול מציאות זאת עומדת מצוות לימוד התורה- המצוה להנחיל את הידע התורני - יהודי לכל שכבות העם, מאב לבן היא מצוה יוצאת דופן ומזהירה).

עם השנים חל תהליך של התפתחות מצות לימוד תורה מחובה פרטית המוטלת על האב לחובה ציבורית המוטלת על הציבור כולו. מלכתחילה חובת לימוד התורה היא אחת ממצוות האב על הבן. אולם לאחר שנוצר מצב בו מי שאין לו אב לא למד תורה, הפכה חובה זו לחובה המוטלת על הציבור כולו, לדאוג שכל האוכלוסייה תלמד תורה. בימי רבי יהושע בן גמלא (ע"פ דעות מסוימות הוא היה כהן גדול בימי בית המקדש השני) נוצרה תקנה המחייבת כי בכל מקום ישוב יהודי יהיו מלמדי תינוקות, כלומר תהיה מסגרת לימוד תורה לילדים מגיל 6-7. קדמו לתקנה זו שני שלבים:

- א. הקמת מרכז לימוד בירושלים ע"פ הפסוק "כי מציון תצא תורה"
- ב. לאחר מכן הוקם מרכז לימוד בכל פלך = מחוז/ איזור, בהם למדו מגילאי 16-17 בלבד. רק לאחר שראו כי זהו גיל מאוחר מידי להתחיל את הלימוד, משום שאינם רגילים למסגרת "מי שהיה רבו כועס עליו- מבעיט בו ויוצא", כלומר רבים היו נושרים מהלימודים, הורידו את הגיל לגיל 6-7.

הרב חיים דוד הלוי מתייחס למצוות לימוד התורה לבנים כיום, תוך הדגשת אחריותם של ההורים בשני תחומים מרכזיים:

1. הדאגה כי המורים של ילדיהם יהיו אנשים ראויים המחנכים לשמירת תורה ומצוות.
2. על הורים להבין כי עיקר לימוד התורה והנחלת יסודות האמונה לא יכול להתרחש בבית הספר, אלא בבית, מתוך הקשר והאהבה והאמון שבין הבן לאביו. לכן על האב לעשות מאמץ וללמד את בנו תורה בזמנים הפנויים כגון בלילות ובערבי שבתות.

לסיום חשוב להדגיש בעזרת המקורות המופיעים בסיום הפרק, כי למרות שמצוות לימוד התורה היא מצוה המוטלת על האב, גם האמהות כמובן שותפות לה.

שאלות לדיון:

- ↔ מה משמעות החובה של אב לדבר ולשוחח עם בנו גם בעברית - בלשון הקודש?
- ↔ מה משמעות החובה של אב ללמד תורה את בנו וגם את נכדו?
- ↔ באיזה גיל מתחיל החיוב ללמד את בנו תורה? מה יכולה ללמד קביעת גיל זה על חובת לימוד תורה ועל תפקידה בבניית האישיות והזהות של הילדים?
- ↔ מה התועלת ומה החיסרון בהקמת בתי הספר, ומה ההשלכות של קיום בתי הספר על יחסי ההורים והילדים?
- ↔ האם התקנה המחייבת לשלוח ילד למסגרות חינוכיות מקומיות, פוטרת את האב מהמצווה ללמד את הבן תורה?
- ↔ מהי החובה הציבורית של לימוד תורה לבנים, ומה מלמדת חובה זו על מבנה הקהילה בה אדם מבקש לגור?
- ↔ מה היישום המעשי בעולם בו אנו חיים היום לחובת ההורים לילדיהם?
- ↔ באילו דרכים ניתן בחיים שלך לשמר את העולם בו הורה לומד עם ילדיו תורה בעצמו? אלו רווחים בלימוד תורה, בהעברת מסורת, בקשר הבין דורי ובקשר עם התורה יכולים להיווצר מדרכים אלו?

ג. נישואין

הגמרא ממסכת קידושין מובאת עם פירושי מילים והסברים בגוף המקור בחוברת.

שאלות לדיון:

- ↔ אלו מרכיבים ורגישויות צריכים להילקח בחשבון בשאלת המעורבות של הורים בסיועם לבניהם ולבנותיהם להינשא?
- ↔ מה הם היישומים המעשיים של הוראה זו בימינו?

ד. לימוד מקצוע

מהפסוק בקהלת "ראה חיים עם אשה אשר אהבת" לומדים חכמים שאדם חייב לתת לבנו/ בתו את האפשרות להתקיים בחייו בכבוד ("ראה חיים") כלומר ללמדו מקצוע. את הביטוי "עם אישה אשר אהבת" ניתן לפרש או על דרך הפשט, החובה להשיאו אישה או במובן מטאפורי, חיי התורה, כלומר החובה ללמדו תורה.

הרב אלימלך בר שאול מתייחס לכמה נקודות בנוגע לחובת לימוד האומנות בימינו.

1. המקצוע שצריך האב לתת לבנו צריך להיות כזה שמצד אחד מתאים לאופיו ולכישוריו ומצד שני מהווה מקצוע ראוי שניתן להתפרנס ממנו בכבוד באותה תקופה.

2. על האב לתמוך בבנו ולעזור לו ללמוד מקצוע שיאפשר לו לעמוד ברשות עצמו. חובה זו מוטלת על האב עד שבנו ישיג מטרה זו, גם כאשר הבן כבר גדל, על האב לממן את לימודיו המקצועיים של בנו אם אינו מסוגל לעשות זאת בכוחות עצמו.

שאלות לדיון:

↔ מדוע גם לימוד מקצוע הינו חלק מחובות ההורים כלפי ילדיהם?

↔ מה הם היישומים המעשיים של הוראה זו בימינו?

ה. דאגה ממונית – מזונות לילדים

במהלך הדורות היו כמה שלבים בחובת פרנסת ההורים את ילדיהם:

1. לאחר חורבן בית שני, בעקבות מציאות כלכלית קשה נוצרה תקנה המחייבת את ההורים לזון את ילדיהם לפחות עד גיל 6.

2. בתקופת אושא הועלה הגיל עד לגיל הבגרות- 12 לבנות ו- 13 לבנים.

3. תקנת הרבנות הראשית משנת תש"ד העלתה את גיל חובת המזונות עד לגיל 15.

4. תקנת הרבנות הראשית משנים תשל"ו ותשמ"ו: חובת המזונות היא עד גיל 18.

הורים שאינם ממלאים את חובתם לזון את ילדיהם ניתן לכפות עליהם לעשות זאת או ע"י לחץ מוסרי חברתי כלומר ניסיונות שכנוע בדברים, פרסום מעשיו לצורך

ביזויו והכלמתו, או ע"י מנגנוני כפייה שונים כמו נטילת משכונות מהאדם עד שיפרנס את בניו או אף כפייה במכות.

הנחת היסוד בחיוב המזונות על ההורים היא שילד קטן אינו מסוגל לדאוג בכוחות עצמו לפרנסתו וכי כל זמן שנהוג שילדים ובני נוער נמצאים במסגרות חינוכיות הדבר חשוב להתפתחותם ואין להביאם למצב בו יצטרכו לעבוד לפרנסתם.

שאלות לדיון:

↔ מה הסיבה לכך שהרבנות הראשית העלתה את גיל חובת הורה במזונות ילדיו עד גיל חמש עשרה, ולאחר מכן עד גיל שמונה עשרה? איזה מסר יש בתקנה באשר לערך של לימודים ורכישת מקצוע בגיל הבגרות?

↔ מה ניתן ללמוד מתקנות אילו על יכולת של מציאות חברתית כלכלית להשפיע על תקנה הלכתית?

ו. חינוך למצוות ולמידות טובות

ע"פ התוספתא, כאשר ילד מגיע לשלב בו הוא יכול לקיים מצוות שונות ישנה חובה על האב להרגילו במצוות אלו (כגון ניענוע לולב, התעטפות בציצית ואמירת קריאת שמע)

הרב שאול ישראלי מונה שני שלבים בחינוך למצוות:

בשלב הראשון, הילד יכול לקיים את מעשה המצווה אך עדיין אינו בשל מבחינת ההכרה להבין את משמעות המצווה ולהתכוון בעשייתה. בשלב זה החובה מוטלת על האב להרגיל ולחנך את בנו למצוות.

בשלב השני, הילד מבין את משמעותו של קיום המצוות וכעת על האב מוטלת החובה לחנך את בנו גם למשמעותן של המצוות, וכאשר הבן מקיימן הוא נחשב כמקיים מצווה מדרבנן.

הרב חיים דוד הלוי מציין כי עיקר חינוך הילדים למצוות איננו מושג ע"י דיבור אלא ע"י קיום המצוות בנוכחותם של הילדים, שכך סופגים מן ההורים את התורה והמצוות בדרך בלתי מילולית.

דין חינוך הוא עד גיל מצוות, שאז הבן/הבת מחוייבים במצוות בעצמם. אולם גם לאחר גיל זה עדיין יש חובה על ההורים לחנך את ילדיהם בדרך התורה.

הרב חיים דוד הלוי מדגיש שעל ההורים לחוש מהי הדרך הנכונה לחנך את ילדיהם, יש זמנים בהם יש להיות תקיפים כלפי הילדים בתחום זה אולם לאחר שהילדים

גדלו אין לחנכם בתקיפות ומתוך תוכחה אלא "במתק שפתיים ובדברים רכים ונוחים".

ז. דרכי חינוך

המקורות בתת פרק זה בנויים סביב הפסוק "חנוך לנער על פי דרכו"

1. מדרש משלי

לדעת רבי אליעזר, מי שמחנך את בנו בדברי תורה כבר מצעירותו ("עד שהוא נער") הדבר יגרום לכך שדברי התורה יהיו משוקעים בליבו והוא ילך ויבנה את עולמו הרוחני לאורם באופן עצמאי "הוא מתגדל בהם והולך" לעומת זאת רבי יהושע מייצג השקפה פחות אופטימית על נפשו של האדם ורואה את החינוך לא כגילוי כוחותיו הפנימיים של האדם אלא כאילוף או כיפוף, כלומר תמצית החינוך אינה האמון בכוחותיו העצמיים של האדם והוצאתם לפועל, אלא עיצוב האדם ע"פ דפוסים חיצוניים. הרגל האדם בדרכי התורה יעלה יפה רק אם יתחיל כבר מגיל צעיר. רבי יהושע משתמש להבהרת דבריו בשני משלים. האחד מעולם החי- הבהמה שאם לא הורגלה בנשיאת העול מגיל צעיר תתקשה לעשות זאת בגיל מאוחר, והשני מעולם הצומח- זמורות הגפן כשהן צעירות ורכות ניתן לכופף בקלות אולם הזמורות הבוגרות מתקשות ובלתי אפשרי לכופף לפי רצון בעל הכרם.

2. הרש"ר הירש

פירושו של הרש"ר הירש מתייחס לפסוק מספר בראשית (ח, כא) "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" אולם דבריו יכולים לשפוך אור גם על הפסוק "חנוך לנער על פי דרכו". הרש"ר הירש מסביר שהמילה "נעורים" היא מלשון התנערות. המאפיין את האדם בגיל הנעורים הוא הרצון הפנימי לעצמאות ולמציאת דרכו הייחודית בעולם ובעקבות כך- התנערות מציווי חיצוני ומהכרח. על החינוך מצד אחד לתת מקום לאותה התנערות ולשאיפה הפנימית לעצמאות, ומן הצד השני לחשוף את המתבגר לכך שהמצוות תכליתן היא החירות ולא ההגבלה, וכך כשיכיר בכך הנער יחדל מהתנערותו ויתמסר לקיום המצוות.

3. האדמו"ר מפיאסצנה

א. תכלית החינוך היא העמדת אדם עובד ה' לכל אורך חייו. על המחנך לראות לנגד עיניו את תלמידו לא רק כעת, כשהוא נער, אלא בטווח הארוך של חייו "גם כי יזקין לא יסור ממנה". כאשר זוהי התודעה החינוכית, הציווי וההרגל הופכים להיות כלים חשובים בעבודה החינוכית אולם הם אינם העיקר. העיקר בחינוך הוא חשיפת נשמת ה' הטמונה באדם, והפיכתו לעובד ה' החפץ בכך מעצמו ולא מכוח כפייה חיצונית וממשיך לדבוק בדרך התורה והמצוות גם כשעומד ברשות עצמו.

ב. הדרך להגיע לתכלית זו (של "גם כי יזקין לא יסור ממנה") היא ע"י חינוך "על פי דרכו". החינוך משתנה מאדם לאדם, מתלמיד לתלמיד. יש להתאים את דרכי החינוך לכל אחד באופן אישי, מתוך היכרות עם אופיו המיוחד, כשרונותיו, צרכיו וניצוץ הנשמה המיוחד שלו.

שאלות לדיון:

- ↔ מהי ההוראה החינוכית שבפסוק? כיצד מסבירים ר' אליעזר ור' יהושע את הפסוק? מהי "דרכו" של הנער?
- ↔ מהם הנמשלים החינוכיים למשליו של רבי יהושע?
- ↔ אלו התמודדויות חינוכיות עשויות לעלות מהשיטה המוצגת במדרש?
- ↔ מה המשמעויות שמוצא הרש"ר הירש למילה "נעורים" ואיזו שיטה חינוכית הוא מפיק ממשמעויות אלו?
- ↔ היכן בחיים שלכם כמי שנמצאים בגיל ההתבגרות יש ביטוי לעקרונות שמזכיר הרש"ר הירש?
- ↔ כיצד מסביר רבי קלונימוס קלמיש שפירא את ההוראה החינוכית שבפסוק?
- ↔ אלו סוגיות חינוכיות יכולות לעלות מהשיטה החינוכית המוצגת בפירוש זה?

פרק יב- התנהלות המשפחה

פרק זה עוסק בנושאים עקרוניים העולים מתוך חיי משפחה- התנהלות נכונה בקבלת החלטות משפחתיות, מקום מגורים, תעסוקה ופרנסה, קביעת עיתים לתורה ועוד.

זהו פרק יחסית פשוט, עם מקורות הניתנים להבנה בקלות. כדאי לנצל את ההזדמנות ולעסוק מתוך הלימוד בחוברת, בנושאים הרלוונטיים לתלמידים גם בחייהם כרגע, מתוך הבנה שבניית הבית העתידי מתחילה כבר כיום בעבודה על המידות ובאיכות הקשרים שאנו קושרים עם האנשים סביבנו.

א. שותפות בני הזוג בהנהגת הבית

מבנה כללי של תת פרק זה: פרק זה עוסק בשותפות שצריכה להיות בין בני הזוג ברבדים שונים של החיים: דברי הרב אבינר עוסקים באופן עקרוני בחשיבות השיתוף בין בני הזוג. שאר המקורות מתייחסים למצבים ספציפיים: שינוי מקום מגורים (הרלב"ג) החלטה לגבי מקום עבודה/ שליחות ציבורית (הגמרא בברכות, הרב קוק) חינוך הילדים (הרש"ר הירש)

הרלב"ג: בקבלת החלטות במשפחה, יש משמעות רבה לשיתוף, להסבר המניעים והמחשבות, לתהליך שהוביל לקבלת ההחלטה ולא רק להחלטה עצמה. יעקב אבינו לא פותח בכך שה' ציוה אותו לעזוב את לבן, אלא הוא חולק עם נשותיו את כל קשייו עם לבן, כדי שהן מעצמן יבינו ויסכימו שעליהם לעזוב. רק אח"כ הוא גילה להן שזה גם רצון ה' כדי שיבינו שיש כאן משהו עמוק יותר ולא רק בשל קשר לא טוב בין חתן וחותנו.

הרב אבינר: נישואין כשותפות, כיצירת קשר. דבר שכדי לבנות אותו יש צורך בשיח מתמיד ובשיתוף הדדי. בדבריו מושם דגש על כך שמתוך הקשר והשיתוף עם השני, גם הכרות האדם עם עצמו נבנית ומעמיקה.

חשוב להדגיש לתלמידים שהיכולת שלנו לשתף אחרים בחיינו, להתייעץ ולחלוק, נבנית כבר כיום- במערכות היחסים שאנו בונים עם הורינו, חברינו ובמעגלים שונים.

הרב קוק: כשאדם נשוי רוצה לקבל על עצמו שליחות ציבורית למען הכלל, עליו לבדוק האם התמסרות זו מתאימה גם לבני ביתו. בעל - לאשתו ואישה- לבעלה. אי אפשר לכפות על מישהו למסור את נפשו, וחשוב שהרצון וההכרה בחשיבות

השליחות, יחד עם המוכנות לשלם מחירים ברמה המשפחתית, תהיה משותפת ומלאה.

הרש"ר הירש: התפתחות בריאה של ילד תלויה בכך שהוא חש את האחדות של הוריו בחינוכו. האב והאם כאחד מתווים לילדיהם דרך וכיוון ומנחילים להם חינוך בהיר. ברגע שיש בבית קולות שונים ואף סותרים, הדבר עלול להיות מבלבל מאד עבור הילדים ולעיתים לגרום להם למרידה ולאבדן דרך.

עם זאת חשוב להדגיש כי לא בכל סוגיה ישנה תמיד הסכמה מלאה בין ההורים, ובכל בית יכולים להימצא לעיתים חילוקי דעות, ויש נושאים ומצבים שבהם ישנה חשיבות לקולות מגוונים, אולם גם אז חשובה מאד הדרך בה מתלבנות המחלוקת, והאם יש בין ההורים כבוד הדדי.

ב. תורה - לימודה וערכיה במסגרת המשפחה

תת פרק זה עוסק בחשיבותה של קביעת עיתים לתורה. כל אדם מישראל חייב במצוות לימוד תורה "והגית בו יומם ולילה", חלק מהגדרת המצווה היא החובה לייחד לכך זמן קבוע וקצוב.

חייו של האדם בעולם הזה עמוסים ומלאים, ועל אחת כמה וכמה לאחר נישואיו של האדם- טרדות הפרנסה, טיפול בבית ובילדים ועוד. (כמו שכותב הרמב"ם שלאחר הנישואין החיים תובעניים יותר: "ואפילו בעל אישה וילדים") לאדם יש נטייה להימשך אחר עסקיו ואחרי עול הפרנסה, בתוך מרוץ החיים יכול העיסוק בתורה בקלות להידחק לקרן זוית, ועל כן מדריכה אותנו התורה לדאוג שבחינו תהיה קביעות ללימוד התורה- לא דבר מזדמן, אקראי, אלא קביעות של זמן, מקום, נושא ללימוד, חברותא וכד' קביעת העיתים לתורה מאירה את חייו של האדם באור התורה, מרוממת ומזככת אותם ומביאה אל תוך חייו את דבר ה'.

יש תביעה לכל אדם שלא יוותר לעצמו ולא ישכח את לימוד התורה גם בתוך חיי המעשה והדאגה ל"דרך ארץ". עליו להיות קשור לתורה באופן משמעותי לאורך כל החיים, לא רק בשנות הלימוד האינטנסיביות בישיבה, גם קביעות של לימוד של שעה ביום, חברותא כל ערב, שיעור קבוע וכד', הינה דבר גדול ומשמעותי ויקר בעיני ה'.

השולחן ערוך והמשנה ברורה מדגישים שהקביעות צריכה להיות דבר שיש כלפיו מחויבות עמוקה- "לא יעבירונו". להתייחס לכך כאל חוב, כאל הכרח. משום שטבעו של האדם שמה שאין כלפיו מחויבות והתמדה- מתמוסס ונעלם. המשנה ברורה מרחיב

ביתרון הלימוד המשותף, בחבורה, על פני הלימוד ביחידות מצד כבוד שמיים "ברוב עם הדרת מלך". ניתן להוסיף על דבריו שבלמוד משותף, בחבורות או בחבורה ישנו חיזוק גדול יותר ללימוד- משהו אחר מחכה, המחויבות אינה רק ביני לבין עצמי, יש מי שיעודד ויזרז בעיתים שקשה יותר לשמור על הקביעות, וכמו כן, יצירת קשר חברי סביב לימוד תורה הינה דבר גדול, חבר שאפשר לדבר איתו בלימוד תורה ובעבודת ה' הוא זכות גדולה לאדם.

להעשרה ניתן להקריא לתלמידים את הקטע הבא, המתאר באופן יפה את משמעותו של הלימוד היומי והקבוע בקהילות ישראל:

בכל ישוב יהודי, בין קטן ובין גדול, הרגשת את ייחודה של השעה שקושרת את היום עם הלילה - שעת בין מנחה למערב. בנוהג שבעולם, זוהי השעה שאדם מחליף רוח מעבודת יומו, וכך אמנם היה הדבר גם אצל גוברין יהודאין. הסנדלר והחייט, השען והעגלון, החנווני הזעיר ובעל העסקים, היהודי האמיד והיהודי הדלפן, כולם הניחו טרדותיהם או צרותיהם והלכו ליהנות קצת מן החיים, להוציא שעה בנעימים. אבל להיכן הלכו? פשיטא, לבית הכנסת או לבית המדרש... דף גמרא, פרק משניות, קטעי עין יעקב, סעיפים ב"חיי אדם", או פשוט אמירת תהלים בציבור או ביחידות. כל אחד לפי דרגתו ולפי החברה שהוא שייך לה: חברת ש"ס, חברת משניות וכו'... כל אחד ואחד השתבץ במשבצת היאה לו ובא על סיפוקו - לא רק סיפוק נפש, כי אם גם סיפוק שבהנאה ובתענוג, פשוטם כמשמעם...

אכן, היהודים של בין מנחה למערב, רובם יגעי כפיים ופשוטי עם, היו עם לבדד בדרך קשירת היום עם הלילה.

היהודי לא יצא מביתו בין השמשות לתור אחרי היצר הרע, אלא דוקא להמתיק שיח עם יצרו הטוב שבאה אז שעתו; לא להתרוקן יצא כי אם להתמלא. שעה זו היתה לו מין טבילה רוחנית. הוא ניער מעליו אבקו של יום, פרק מעצמו חלק מגשמיותו, וחזר אל ביתו רוחני יותר, בעל נשמה יותר משיצא משם. המתח היהודי שאולי רפה במשך היום שב וגבר בו. נמצא, היום לא נשתפל וירד אל הערב, כי אם היפוכו של דבר, היו לו היטוי כלפי על. אל הערב עלה היהודי ונתעלה בו.

(אברהם קריב, ליטא מכורת)

מעיקר הדין נשים אינן חייבות בלימוד תורה, משום שזו מצוות עשה שהזמן גרמה. הרב יצחק יוסף מבחין בין מצוות לימוד תורה באופן כללי, שממנה נשים פטורות, לבין לימוד הלכות מעשיות, שבו נשים חייבות, על מנת שתוכלנה לקיים את התורה כהלכתה.

הוא מתייחס בדבריו גם לגישה על פיה אין ללמד נשים תורה ("המלמד את בתו תורה מלמדה תפלות" - משנה סוטה, ג, ד) ואומר כי בימינו יש להתיר לכתחילה לימוד תורה לנשים.

הרב יעקב אריאל מוסיף טעם נוסף, בשם החפץ חיים. מעבר ללימוד תורה הלכה למעשה חשוב שנשים תלמדנה תורה גם לשם העשרת והעמקת עולמן הרוחני. בעולם בו נשים זוכות להשכלה וללימוד ברמה גבוהה, לא ייתכן שדווקא בתחומי התורה הן תהיינה בורות וחסרות ידע.

הפרק מסתיים בכך שהשבת היא זמן מתאים לעיסוק בתורה ברמה המשפחתית, נושא זה פותח פתח לעסוק בשאלת עיצוב האווירה בבית באופן כללי ובשבת בפרט.

שאלות לדיון:

- מהי החשיבות של קביעת עיתים לתורה?
- מה מונע מאיתנו או מקשה עלינו להתמיד בלימוד קבוע?
- אלו עצות ניתן לתת למי שרוצה להצליח בקביעת עיתים ללימודו?

ג. כלכלה ומשפחה

1. עבודה ופרנסה

יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ: על האדם לעבוד לפרנסתו, הן כדי שלא יצטרך לאחרים, והן כדי להיות שותף בתיקון העולם ושכלולו. ובמיוחד בדורנו, שזכינו לחיות בארץ ישראל, ישנה שיבה אל הארץ בכל המובנים - גם במובן של היכולת להצמיח אנשי תורה המעורים בכל הפנים של חיי המעשה.

השולחן ערוך מסביר את דברי המשנה במסכת עוון "כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון" - העוני יכול לגרום לאדם "לעבור על דעת קונו" כלומר למחשבות כפירה בטובת ה'.

עם זאת, מדגיש השו"ע שהאדם צריך לזכור תמיד מהו העיקר ומהו הטפל, ועל אף העיסוק בפרנסה, יזכור תמיד שהעיקר והבסיס לחייו הוא התורה ולימודה.

הר"ן בדרשותיו מחדד את הסכנה הידועה של שכחת ה' שעלולה להגיע למי שחווה הצלחה כלכלית וצובר נכסים. על האדם לזכור שכל כישרון הוא מאת ה', וגם החוש הכלכלי והעיסוקי הינו מתת אל שיש להודות עליה.

שאלות לדין:

- מדוע "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ"? למה לא כדאי לשאוף לחיים שיש בהם רק לימוד תורה, ללא מלאכה?
- למה כ"כ חשוב להגיע לעצמאות כלכלית?
- כיצד אדם יכול לדעת איזו עבודה מתאימה לו?
- איך ניתן לזכור את הקב"ה גם כשזוכים לשפע חומרי?
- איך יוצרים את האיזון הנכון בין הפרנסה ללימוד התורה ועבודת ה'?

2. הישגים, מעמד וחיי משפחה

הפרק פותח בסיפור על בני גד ובני ראובן שהקדימו את בניית המכלאות לצאן לפני הדאגה לטף. המדרש מסביר זאת ע"פ הפסוק "לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו" (קהלת י, ב) צד הימין קשור עם היצר הטוב, וצד שמאל עם היצר הרע. כמו שכתוב "אורך ימים בימינה, בשמאלה- עושר וכבוד" (משלי ג, טז). הצד הימני קשור בערכים פנימיים- רוחניים, והשמאלי- בהתבוננות חיצונית- חומרית. המדרש בהמשך מסיים (לא מובא בחוברת) "זה שאמר הכתוב: 'חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה' (משלי כב, ו)". הבעיה במה שעשו בני גד וראובן אינה רק בחוסר האבחנה בין עיקר לטפל אלא גם בכך שבמעשיהם הם מעבירים מסר לילדיהם, שהצאן – הנכסים, העבודה, הפרנסה, חשובים יותר מחינוך הילדים והדאגה להם, ומסר זה מחלחל עמוק. הרב אבינר מחדד בדבריו שתמצית העניין הוא האיזון בין החוץ לפניים. והשאלה על מה ניתן הדגש.

הרב יעקב אריאל מתייחס בדבריו למציאות של נשים עובדות, ולאיזון הנכון בין הפרנסה ובניית הקריירה, לבין הבית וגידול הילדים. חשוב להעמיד בראש סדר העדיפויות את טובת המשפחה ואת הדאגה לה, וכך לפחות בשנים בהם האישה יולדת ומטופלת בילדים קטנים, צריך הבית להיות העיקר והפרנסה- טפלה לו.

3. צרכנות נבונה בכלכלת המשפחה

בתת פרק זה שני מקורות קצרים העוסקים בחובת האדם לנהל את חייו נכונה מן הבחינה הכלכלית ולא להיגרר להוצאות מיותרות ולבזבזנות. נושא זה רלוונטי ביותר בימינו, כחברת שפע בה תרבות הצריכה גורמת לאדם לפיתויים רבים בתחום החומרי ויש לפתח את הכוחות לעמוד מול רוח זו.

בהקשר זה מומלץ מאד להביא לתלמידים הרצאה עם אנשי "פעמונים" או "מקימי" ולערוך לימוד בסיסי אודות צרכנות נבונה והדרכים לשמור על התנהלות כלכלית מאוזנת.

פרקים י"ג- י"ד: מקבילים לפרקים ז'-ט', אם כי הם קצרים יותר. ניתן להיעזר במדריך למורה על הפרקים הללו.